Vapaa Sivistystyö ry

kansalaisopistot
kansanopistot
kesäyliopistot
opintokeskukset
urheiluopistot

SELVITYS vapaan sivistystyön opintosetelikurssien hyödyistä ja vaikutuksista

Jenni Pätäri

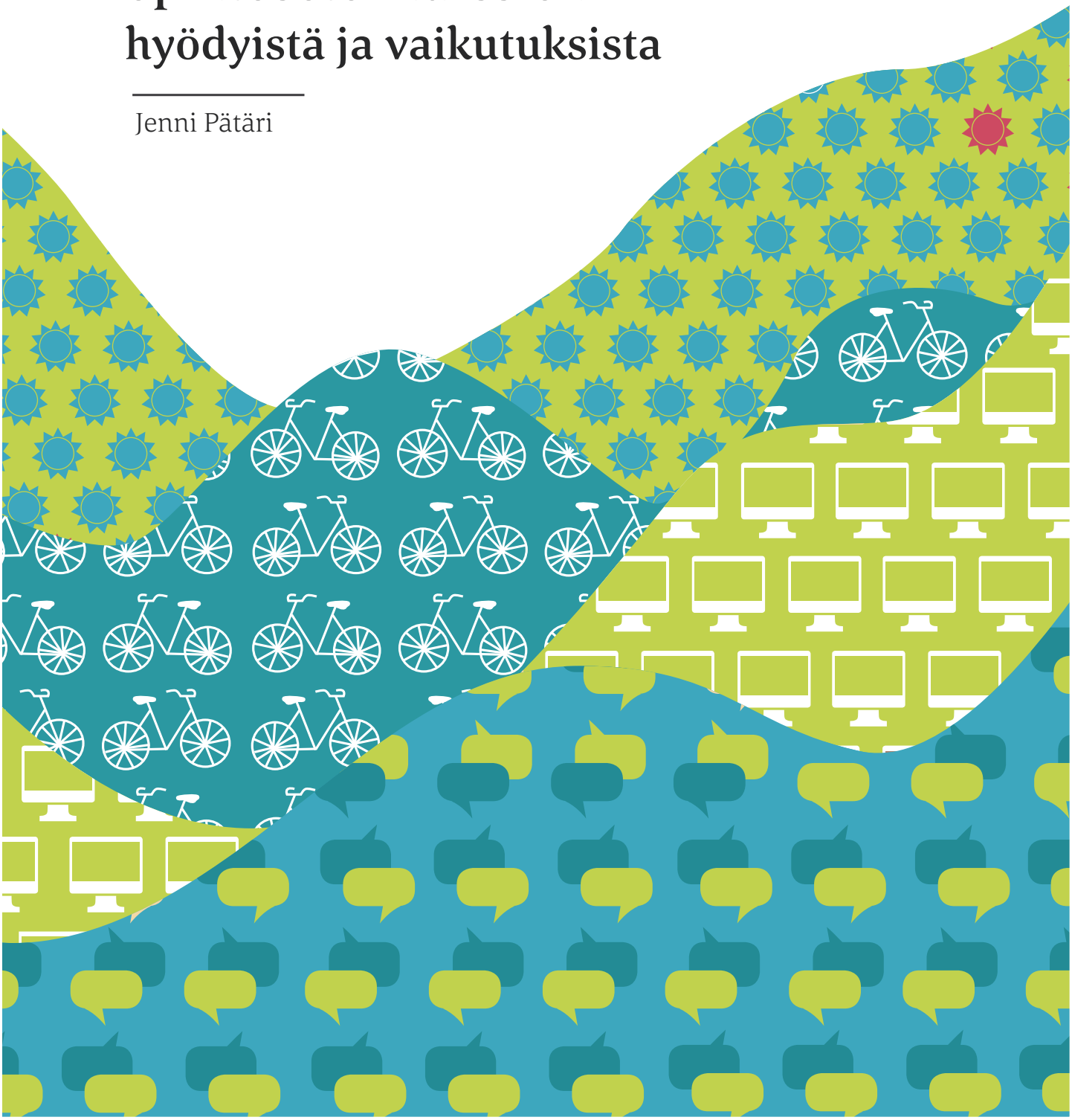

ISBN 978-952-5349-23-8 (pdf)
ISBN 978-952-5349-24-5 (painettu)

Vapaa Sivistystyö ry
Helsinki 2015

Ulkoasu: Marika Kaarlela/Gekkografia

SISÄLTÖ

Tiivistelmä ... 5
Summary ... 8

1 Johdanto ja selvityksen tavoitteet ... 10

I OSA
VAPAA SIVISTYSTYÖ JA VAPAAN SIVISTYSTYÖN OPINTOSETELIKOKEILU

2 Valtakunnallisen, alueellisen ja paikallisen sivistystarpeen täyttäjä ... 13

3 Opintoseteliavustus vapaassa sivistystyössä ... 15
3.1 Määrittelyä opiskelijanäkökulmasta ... 15
3.2 Toiminnan peruslähtökohtia oppilaitoshallinnon ja rahoituksen näkökulmasta ... 15
3.3 Aikuiskoulutuspoliittisia peruslähtökohtia ... 17

4 Katsaus opintosetelikoulutuksen laajuuteen, luonteeseen ja vaikutuksiin aiempien selvitysten valossa ... 18
4.1 Opiskelijamäärät ... 18
4.2 Määrärahojen jakautuminen oppilaitosmuodoittain ja kohderyhmittäin ... 21
4.3 Käytöstä käytäntöihin ... 23
4.4 Aiempien selvitysten päätelmiä ... 25

II OSA
VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINNIN LÄHTÖKOHTIA SEKÄ AIEMPIA TUTKIMUSTULOKSIA

5 Tutkimuskohteena koulutuksen vaikuttavuus ... 29
5.1 Huomio laajempiin vaikutuksiin ... 29
5.2 Eräs vaikuttavuuden arvioinnin klassikkomalli – Kirkpatrickin neljä tasoa ... 30
5.3 Aiempien tutkimusten löydöksiä ... 30

III OSA
SELVITYKSEN TOTEUTUS

6 Tutkimusasetelma ... 34
6.1 Selvityksen päätutkimustehtävä ... 34

6.2 Aineistonkeruutapana teemahaastattelu ... 35
6.3 Aineistonkeruun vaiheet ja kaksi aineistonkerääjää ... 36
6.4 Haastateltavien tavoittaminen ja tavoittamisen haasteet ... 37
6.5 Haastateltavat ... 38
6.6 Aineisto ja sen analyysimenetelmät ... 41
6.7 Lähtökohtia selvityksen arviointiin ... 42

IV OSA
SELVITYKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

7 Tulokset ... 45
7.1 Opiskelijoiden kokemat hyödyt ja vaikutukset opintosetelikoulutuksessa ... 46
7.2 Opintosetelikurssit ruokkivat innostusta opiskella lisää ... 52
7.3 Mitä kautta sait tietää kurssista? ... 52
7.4 Tiesitkö opintosetelituesta? ... 53
7.5 Toiveita opintosetelituen näkyvyyden parantamiseksi ... 54
7.6 Osallistumissyyt ... 55
7.7 Miten suhtaudut kurssimaksuun? ... 58
7.8 Mitä haluaisit opiskella opintosetelikursseilla? ... 60

8 Johtopäätökset. Vaikutuksista vaikuttavuuden arviointiin ... 62

Lähteet ... 66
Liitteet ... 68

TIIVISTELMÄ

TÄSSÄ SELVITYSTYÖSSÄ tarkastellaan vapaan sivistystyön opintosetelikurssien vaikuttavuutta kursseille osallistuneiden näkökulmasta. Päähuomio on opintosetelikursseille osallistuneiden opiskelijoiden kuvaamissa koulutuksen vaikutuksissa ja hyödyissä. Lisäksi selvitys tuo esiin opintoseteliavustuksen vaikuttavuuteen ja kannustavuuteen liittyviä näkökulmia, kun tarkasteluun otetaan tuen vaikutukset vapaan sivistystyön opintoihin hakeutumiseen.

OPINTOSETELI perustuu valtionavustukseen. Sen avulla pyritään vahvistamaan koulutuksellista tasa-arvoa. Tuki antaa tietyille väestöryhmille mahdollisuuden vapautukseen tai alennukseen kurssimaksusta vapaan sivistystyön vapaatavoitteisessa eli tutkintoon johtamattomassa koulutuksessa. Avustuksen kohderyhmät ovat 1. maahanmuuttajat, 2. työttömät, 3. seniorit, eläkkeellä olevat ja ikääntyneet, 4. alhaisen pohjakoulutuksen omaavat henkilöt, 5. oppimisvaikeuksia kokevat henkilöt, 6. korkeakouluopintonsa keskeyttäneet henkilöt sekä 7. peruskoulun suorittaneet ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret. Vapaan sivistystyön oppilaitokset ovat organisoineet opintosetelikoulutusta erilaisin, toiminnalleen ominaisin tavoin.

SELVITYSAINEISTO on kerätty teemahaastatteluilla (n = 13, haastateltavien n = 34). Haastattelut toteutettiin ryhmähaastatteluilla (n = 3, yht. 24 opiskelijaa) ja yksilöhaastatteluilla (n = 10), joista kolme toteutettiin tapaamalla (n = 3), yksi puhelinhaastattelemalla (n = 1) ja kuusi sähköpostitse (n = 6). Haastateltavat ovat osallistuneet opintosetelikurssille vuosien 2011–2014 välisenä aikana. He edustavat viittä em. kohderyhmää (ryhmät 1-3, 5 ja 7) ja yhteensä he ovat osallistuneet kuuden eri oppilaitoksen kursseille: kahden kansalaisopiston, kahden kansanopiston sekä kahden opintokeskuksen järjestämille kursseille. Haastateltavien kokemuksia kurssien hyödyistä ja vaikutuksista eritellään selvityksessä sisällönanalyysin keinoin. Vaikuttavuutta arvioidaan pääosin aineistolähtöisesti ja laadullisesti haastateltavien kokemuksia korostaen, mutta selvitys sisältää myös määrällistä yhteenvetoa.

SELVITYKSEN valossa opintosetelikoulutus on ollut vaikuttavaa niin yksilö- kuin koulutuspoliittiselta tasolta tarkasteltuna. Tulokset ovat yhteneviä aiempien opintoseteliselvitysten sekä vapaan sivistystyön laajempia hyötyjä ja vaikuttavuutta käsitelleiden tutkimusten kanssa (Manninen & Luukannel 2008; Saloheimo & Kaarlela 2010; BeLL 2014; Saloheimo 2014). Yksilötason vaikutukset, muun muassa hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät ennaltaehkäisevät vaikutukset ovat sellaisia, että ne heijastuvat myös kursseille osallistuneiden lähipiiriin sekä yhteiskunnalliselle tasolle esimerkiksi alhaisempina terveydenhoidollisina kustannuksina (vrt. Manninen & Luukannel 2008; BeLL 2014). Lisäksi selvitys konkretisoi opintosetelituen merkitystä koulutuksellisen tasa-arvon vahvistajana. Moni haastateltava toi esiin, ettei kursseille osallistuminen olisi ollut mahdollista ilman opintosetelitukea.

KURSSIEN VAIKUTTAVUUS

YKSILÖTASOLTA tarkasteltuna opintosetelikurssit ovat vaikuttaneet varsin kokonaisvaltaisesti osallistuneiden toimintakykyyn ja hyvinvointiin. Kursseilla on ollut sekä hyvinvointia ylläpitäviä että sitä luovia hyötyjä ja vaikutuksia, jotka jakautuvat selvityksessä neljään pääteemaan. Teemat lomittuvat haas-tateltavien kuvauksissa kiinteästi toisiinsa, mutta niiden painopisteet vaihtelevat esimerkiksi sen mukaan, mille kurssille haastateltava on osallistunut (esim. kielikurssille, kädentaitojen kurssille vai liikuntakurssille). Hyötyjä ja vaikutuksia kuvaavia lausumia koottiin aineistosta yhteensä 166 kappaletta. Ne jakautuivat keskeisimpiin pää- ja alateemoihin seuraavalla tavalla (suluissa teeman osuus kaikista lausumista):

I
Henkisen hyvinvoinnin pääteema (yht. 42 %)

- Arjen rytmiin ja aktivoimiseen liittyvä hyvä olo sekä oman vireystason nousu (16 %).
- Motivoituminen ja innostuneisuus osallistua uusille kurssille (11 %).
- Osallistumisesta seuraava hyvä ja iloinen mieli (7 %).

II
Osaamisen ja toiminnallisuuden pääteema (yht. 32 %)

- Kurssiaiheisiin liittyvät suorat hyödyt kuten kieli- ja kädentaidot, ja niihin liittyvät seurannaisvaikutukset kuten itsenäisemmät toimintamahdollisuudet, matkustelun helpottuminen, arjen rutiinien tehokkaampi hoitaminen jne. (20 %).

III
Sosiaalisen hyvinvoinnin pääteema (yht. 17 %)

- Sosiaalinen vuorovaikutus, yhdessä tekeminen ja yhdessäolo: yleisluonnehdinnat liittyen yhdessäolosta ja tekemisestä sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta seuraavaan mielihyvään (9 %).

IV
Fyysisen hyvinvoinnin pääteema alateemoineen, esimerkiksi fyysisen kunnon ylläpitäminen kurssin avulla niin kurssin aikana kuin sen jälkeen (yht. 9 %).

Opintosetelituki on haastattelujen perusteella tarpeellinen ja tärkeä opintojen mahdollistaja. Kurssit, joille haastateltavat olivat osallistuneet, saivat pääosin hyvän ja erittäin hyvän palautteen, ja haastateltavat kuvasivat kurssitoiminnan vaikutuksia elämänsä kannalta monipuolisesti. Haastatteluissa käsiteltiin niin kurssimaksuihin kuin kurssisisältöihin liittyviä aiheita. Monissa haastatteluissa kiiteltiin myös kurssien opettajia ja korostettiin opettajan merkitystä ei vain oppimisen, vaan myös yleisemmin myönteisten kokemusten syntymisen kannalta.

OPINTOSETELITUEN VAIKUTTAVUUS

Selvityksen valossa opintoseteliuella on ollut merkittävä vaikutus kursseille hakeutumiseen. Valtaosassa (n = 9/13, 69 %) haastattelutapauksia alennettu kurssimaksu tai ilmainen osallistumismahdollisuus tuli esiin keskeisenä syynä kurssille hakeutumiseen. Esimerkiksi suurin osa maahanmuuttajien, työttömien sekä oppimisvaikeuksia kokevien kohderyhmiin kuuluvista haastatelluista toi esiin pitävänsä erittäin tärkeänä mahdollisuutta opiskella ilmaiseksi tai mahdollisimman pienellä kurssimaksulla. Osallistuminen kurssille ei välttämättä olisi ollut mahdollista ilman opintosetelitukea.

OPINTOSETELITUKI on ollut kannustava ja vaikuttava myös siinä valossa, että sen avulla vapaan sivistystyön opintojen pariin on tavoitettu uusia ihmisiä. Selvityksessä tietoja vapaan sivistystyön opintoihin osallistumisesta kerättiin taustatietolomakkeen avulla (ks. liitteet 1–3)[1]. 40 % vastanneista kertoi, ettei ole aiemmin osallistunut lainkaan vapaan sivistystyön opintoihin tai että on osallistunut harvemmin kuin kerran vuodessa (n = 6/15). 33 % vastanneista kertoi osallistuvansa keskimäärin 1–2 kurssille vuodessa (n = 5/15) ja 27 % osallistuvansa useammalle kuin kolmelle kurssille vuodessa (n = 4/15).

VALTAOSA haastateltavista ei tiennyt ennakkoon opintosetelituesta yleisesti ottaen eikä osallistumaansa kurssiin liittyen. Yhteensä ainoastaan kuusi haastateltavaa (n = 6/34, noin 18 %) kertoi tietäneensä etukäteen opintosetelituesta. Useampi haastateltava pohtikin, että opintosetelikurssien mainonta ei ole ollut kovin laajaa siihen nähden, että kurssitoiminnan tavoite on tärkeä ja sen avaamat opiskelumahdollisuudet kiinnostaisivat varmasti entistä suurempaa osallistujajoukkoa.

1 *Taustatietolomaketta ei kerätty maahanmuuttajakohderyhmän ryhmähaastatteluissa (n = 2, haastateltavien n = 12+7) lähinnä haastattelun ja kurssin aikatauluihin sekä suomen- ja englanninkielen haasteisiin liittyvistä syistä (ks. lisää luvusta 6.5.1).*

SUMMARY

RESEARCH REPORT ON THE BENEFITS OF STUDY VOUCHERS IN FINNISH LIBERAL ADULT EDUCATION

This study investigates the benefits and impacts of study vouchers in the context of Finnish liberal adult education from the perspective of the participants. In addition, it highlights the motivational aspects of the voucher concerning participation in liberal adult education.

THERE ARE about 300 liberal adult education institutions in Finland. In 2014 the exact number was 312: 187 adult education centres, 80 folk high schools, 20 summer universities, 11 study centres and 14 sports institutes. The annual number of people participating in liberal adult education is close to 1.6 million. Since 2007 adult education centres, folk high schools, summer universities and study centres have received study voucher subsidies to strengthen the educational equality and adult learning opportunities. The voucher can be used to provide education free of cost or to lower the cost of study for special target groups. Target groups are 1. the unemployed, 2. immigrants, 3. pensioners, 4. people with low educational attainment, 5. people with learning difficulties, 6. university or polytechnic school drop-outs and 7. comprehensive school graduates without a further education place. Annually the institutions receive some 2.8 million euros in study vouchers and they have passed it out to about 80 000 students in recent years.

THE RESEARCH data were collected by thematic interviews (n = 13; 34 interviewees) (see appendix 3). Interviews were conducted as group interviews (n = 3; 24 students) and individual interviews (n = 10). Three of the individual interviews were carried out by meeting (n = 3), one by telephone (n = 1) and six by e-mail (n = 6). The interviewees had participated in voucher-supported courses between the years 2011-2014. They represent five aforementioned target groups (1-3, 5 and 7) and had participated in courses organized by two adult education centres, two folk high schools and two study centres. The data were analyzed by the means of content analysis.

THE OUTCOMES are very positive. Participation in courses has promoted individual well-being in a multifunctional manner that also reflects on the levels of family and friends, community and society. Findings are consistent with other studies on the benefits of liberal adult education studies and the student voucher system (e.g. Manninen & Luukannel 2008; Saloheimo & Kaarlela 2010; BeLL 2014; Saloheimo 2014). In addition, the study makes more concrete the voucher's importance on strengthening educational equality. The majority of the interviewees pointed out that participation in the courses would not have been possible without the voucher support. Overall, the interviewees gave very positive feedback on the courses. Many of them praised their teachers and highlighted the importance of a good teacher as a key factor in creating good and at best emancipative learning experiences for students.

BENEFITS AND IMPACTS OF THE COURSES

THE BENEFITS and effects of participating in the courses are divided into four main themes: 1. psychological, 2. social and 3. physical well-being, and 4. skills, competence and functionality related benefits and effects. Themes are closely linked but their focus varies depending on the course taken (e.g. language, handicraft or sports course). Altogether 166 statements concerning benefits, impacts and effects were collected from the data. They were divided into main and subthemes as follows:

I Psychological well-being (42 %). The main sub-themes of this theme i.e. the most commonly mentioned benefits concern

- vitality and enhancement of activity levels in everyday life (16 %).
- motivation and enthusiasm to continue one's studies and hunger for learning (11 %).
- a generally positive mood that follows participation and studying (7 %).

II Skills, competence and functionality related benefits and effects (32 %). The main sub-theme concerns the direct benefits and effects that are linked to the contents of the course such as language and handicraft skills and their ramifications such as independence and managing daily routines or problem solving more effectively (20 %).

III Social well-being (17 %). The main subtheme is about social interaction, collaboration and togetherness (9 %).

IV Physical well-being (9 %) with its subthemes such as maintaining good physical health during and after the course (6 %).

BENEFITS AND IMPACTS OF THE VOUCHER

THE STUDY suggests that study vouchers have encouraged people to study. Voucher support has been a necessary and important enabler and it has been essential widening the opportunities to partake of liberal adult education courses. Reduced course fees or cost free studies came up as one of the key reasons to seeking courses for the majority of the interviewees (69 %). In particular, interviewees from the target groups of immigrants, the unemployed, and people with learning difficulties highlighted the importance. Otherwise participation in courses could not have necessarily been possible.

THE VOUCHER has also increased interviewees' participation in liberal adult education courses. 40 % of the interviewees said that they had not participated in liberal adult education courses before or that they had participated less frequently than once a year (n = 6/15)[2]. 33 % of the interviewees said that they participate in 1-2 courses per year (n = 5/15) and 27 % that they participate in more than three courses per year (n = 4/15).

THE MAJORITY of the interviewees did not know about the study voucher system beforehand. Only six of them (n = 6/34, 18 %) brought up that they knew about it and that they had received the information from course leaflet or newspaper ad. Many of the interviewees wanted to draw attention to the advertising of the vouchers and wondered about the lack of it. They stretched that the objective of the study voucher system is very important and the opportunities it opens would certainly interest a greater number of participants.

2 *The background information concerning participation wasn't collected as a part of the group inter-views of the target group of immigrants (n = 2, n of the interviewees = 12+7) because of the schedule of the courses where the interviews took place and because of the language issues with English and Finnish.*

1 JOHDANTO JA SELVITYKSEN TAVOITTEET

Tässä selvitystyössä tarkastellaan vapaan sivistystyön opintosetelikurssien vaikuttavuutta kursseille osallistuneiden näkökulmasta. Selvitys on toteutettu Vapaa Sivistystyö ry:n (VST) toimeksiantona. Sen toteutusta on tukenut VST:n kokoama ohjausryhmä, jossa on ollut edus-tus VST:n ohella kansalaisopistosta, kansanopistosta sekä opintokeskuksesta. Alan yhteisenä yhteistyö- ja edunvalvontajärjestönä VST kerää tietoa muun muassa yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistumiseksi, opintosetelitoiminnan ohjaamiseksi ja kehittämisen tueksi alan oppilaitoksissa sekä opintosetelitoiminnasta hallinnollisesti vastaavan Opetushallituksen (OPH) hyödynnettäväksi. Opintosetelikursseille osallistuneiden kokemuksia kartoittavalla selvityksellä on haluttu täydentää aiempia selvitystöitä, jotka ovat paneutuneet enemmän määrälliseen tarkasteluun, olleet oppilaitoslähtöisempiä sekä tarjonneet hyödyllistä perustietoa opintosetelitoiminnan laajuudesta ja käytännön toteutuksesta (esim. Pantsar 2007; Saloheimo & Kaarlela 2010; Saloheimo 2014).[3]

KOKEMUSPOHJAISELLE vaikuttavuustutkimukselle on tilausta. Kuten *Benefits of Lifelong Learning (BeLL)* -tutkimushankkeen tutkijat Monika Kil, Francesca Operti ja Jyri Manninen (2012, 4) ovat todenneet, tunnistetaan ja tunnustetaan vapaatavoitteisen aikuisopiskelun myönteiset vaikutukset aikuisten elämänlaatuun sekä henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin varsin laajasti, mutta viime vuosiin asti siihen liittyvää empiiristä tutkimustietoa ja näyttöä on ollut saatavilla vähänlaisesti. Manninen ja Saara Luukannel (2008) tarkentavat aiemmassa kotimaisessa vaikuttavuustutkimuksessa, että esimerkiksi koulutuksen laajempia vaikutuksia on perinteisesti tutkittu koulutettujen urakehityksen, työllistymisen ja tutkintotavoitteisen koulutuksen näkökulmista. Suuri osa aikuisopiskelusta on näin jäänyt vaikuttavuustutkimusten ulkopuolelle. (Manninen & Luukannel 2008, 20.) Tilanne on vaikuttanut valitettavalla tavalla myös ei-ammatillisen aikuiskoulutuksen yhteiskunnalliseen arvostukseen ja sen konkretisoitumiseen esimerkiksi julkisen rahoituksen muodossa (Kil ym. 2012, 4).

KÄSILLÄ OLEVA selvitystyö pyrkii vastaamaan muun muassa edellä kuvattuihin tarpeisiin. Se tuottaa tietoa ja näyttöä opintosetelikoulutuksen vaikuttavuudesta sekä tätä kautta vapaan sivistystyön yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta kääntämällä huomion suorituksista ja suoritteista aikuiskasvatuksen ja -koulutuksen tärkeimpiin kysymyksiin, eli kysymyksiin aikuisten kasvusta, oppimisesta ja mielekkäästä elämästä.

3 *Liikunnan koulutuskeskukset sekä kesäyliopistot eivät ole mukana tässä selvityksessä. 1.) Liikunnan koulutuskeskukset jäivät selvityksen ulkopuolelle, sillä OPH:n sijaan niiden opintoseteliavustuksista vastaa hallinnollisesti OKM eikä niiden avustusten käytöstä ole tehty perusselvitystä. 2.) Kesäyliopistot jäivät selvityksen ulkopuolelle, sillä kesäyliopistojen opiskelijoilleen välittämään haastattelukutsuun ei saatu vastauksia (ks. lisätietoa luvusta 6.4* Haastateltavien tavoittaminen ja tavoittamisen haasteet*).*

RAPORTTI jakautuu neljään osaan. Ensimmäisessä osassa kuvaillaan lyhyesti vapaata sivistystyötä sekä sen piirissä toteutetun opintosetelikoulutuksen pääpiirteitä. Osion luvut nojaavat pitkälti Leena Saloheimon (2014) tuoreeseen selvitykseen opintosetelitoiminnasta vuosina 2010–2011. Toisessa osassa tehdään katsaus koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohtiin sekä aiempien vapaan sivistystyön vaikuttavuustutkimusten löydöksiin (Manninen & Luukannel 2008; BeLL 2014). Kolmannessa osassa kuvaillaan selvityksen toteutustapa, jonka jälkeen siirrytään raportin neljänteen osaan eli tuloksiin ja johtopäätöksiin. Johtopäätöksissä esitellään löydöksiin perustuva tulkinta opintosetelitoiminnan vaikuttavuudesta ja suhteutetaan löydöksiä aiempiin tutkimustuloksiin sekä opintosetelitoiminnan koulutuspoliittisiin taustatavoitteisiin. Opintosetelitoiminnan vaikuttavuutta arvioidaan selvityksessä erityisesti opiskelijan, mutta lyhyesti myös yhteiskunnallisen ohjauksen näkökulmasta.

I OSA

VAPAA SIVISTYSTYÖ JA VAPAAN SIVISTYSTYÖN OPINTOSETELIKOULUTUS

2 VALTAKUNNALLISEN, ALUEELLISEN JA PAIKALLISEN SIVISTYSTARPEEN TÄYTTÄJÄ

Suomalaisessa aikuiskoulutusjärjestelmässä vapaa sivistystyö kuuluu omaehtoisen aikuiskoulutuksen osa-alueelle. Se muodostaa merkittävän aikuisten omiin opiskelumotiiveihin sekä osallistumispäätöksiin perustuvan opiskelu-, harrastus- ja koulutuskokonaisuuden. Aikuiskoulutusjärjestelmän muut osa-alueet ovat henkilöstökoulutus sekä työvoimapoliittinen aikuiskoulutus. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) vastaa omaehtoisesta koulutuksesta, työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) työvoimapoliittisesta koulutuksesta ja työnantajat henkilöstökoulutuksesta.

VAPAAN sivistystyön oppilaitoksia ovat kansalais- ja työväenopistot, kansanopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot sekä liikunnan koulutuskeskukset. Vuonna 2014 vapaan sivistystyön oppilaitoksia oli yhteensä 312 (ks. taulukko 1) ja viimeisimmän koulutuksen tilastollisen vuosikirjan mukaan sen piirissä järjestettyihin opintoihin on viime vuosien aikana osallistunut noin 1,6 miljoonaa osallistujaa. Naisten osuus opiskelijoista on viime vuosien aikana pysynyt noin 70 prosentissa. (Kumpulainen 2012, 214; Tilastokeskus 2014; VST 2014.) Vaikka vapaa sivistystyö on osa aikuiskoulutusjärjestelmää, ovat myös lasten ja nuorten osallistumismäärät kasvaneet sen piirissä taiteen perusopetuksen ja kansalaisjärjestöjen nuorille suunnatun koulutuksen myötä (Saloheimo 2014, 3).

TAULUKKO 1. Vapaan sivistystyön oppilaitosmäärät vuonna 2014 (VST 2014).

Oppilaitosmuoto	Oppilaitosten määrä
Yhteensä	**312**
Kansalaisopistot	187
Kansanopistot	80
Kesäyliopistot	20
Liikunnan koulutuskeskukset	14
Opintokeskukset	11

VAPAAN sivistystyön oppilaitosmuodot eroavat toisistaan toiminta-profiileiltaan ja perinteiltään, joiden mukaisesti ne organisoivat koulutustoimintaansa (ks. lisätietoa esim. OKM 2014).

OPPILAITOSTEN toimintaa säätelee laki vapaasta sivistystyöstä, jota täydentää asetus vapaasta sivistystyöstä. Lainsäädännössä kullekin oppilaitosmuodolle on määritelty oma tehtävänsä, mutta toiminnan sisältöjä ei säädellä lainsäädännössä. Oppilaitosten ylläpitäjiä ovat kunnat, kuntayhtymät, yhdistykset, säätiöt ja osakeyhtiöt. Lainsäädännön ohella oppilaitosten toimintaan vaikuttavat ylläpitäjien tavoitteet sekä toiminta-alueen luonne ja olosuhteet. Joillakin alueilla vapaan sivistystyön oppilaitos voi olla ainoa aikuiskoulutusta tarjoava oppilaitos (Saloheimo 2014, 5). Kokonaisuutena

oppilaitokset vastaavat kuitenkin varsin itsenäisesti toiminnastaan ja sen kehittämisestä.

VAPAAN sivistystyön opinnot ovat luonteeltaan omaehtoisia ja lähtökohtaisesti vapaatavoitteisia eli osallistuminen perustuu opiskelijan omiin motiiveihin, itse koettuihin opiskelutarpeisiin ja harrastustavoitteisiin (vrt. esim. työvoimakoulutus). Sen piirissä järjestetään kuitenkin enenevissä määrin myös toisentyyppistä koulutusta. Esimerkiksi kansanopistot järjestävät vapaatavoitteisen koulutuksen ohella yleissivistävää opetusta, muun muassa perusopetusta ja perusopetuksen lisäkoulutusta (10-luokat) sekä lukiokoulutusta. Lisäksi ne järjestävät avointa yliopisto-opetusta sekä ammatillista koulutusta. Kansanopistojen toiminnasta noin kolme neljäsosaa on vapaatavoitteista koulutusta ja loput tutkintoon johtavaa koulutusta, jota järjestetään asianomaisten lakien mukaisesti. Kansalais- ja työväenopistot järjestävät vapaatavoitteisen koulutuksen ohella taiteen perusopetusta sekä avointa yliopisto-opetusta; kesäyliopistot puolestaan avointa yliopisto-opetusta, ammatillista täydennyskoulutusta, kielikoulutusta sekä työvoimapoliittista aikuiskoulutusta. Myös liikunnan koulutuskeskukset järjestävät ammatillista koulutusta. (OKM 2014.)

VAPAATAVOITTEISET kurssit ja muut toimintamuodot (mm. opintokeskusten opintopiirit) ovat kaikille avoimia eikä esimerkiksi pohjakoulutusvaatimuksia ole. Opintoja järjestetään pääosin iltaopiskeluna, kokopäiväisinä intensiivikursseina sekä kansanopistoissa pitkäkestoisina lukuvuoden mittaisina kursseina. Kansanopistot järjestävät paljon myös kolmen kuukauden mittaista ja sitä lyhyempää koulutusta.

3 OPINTOSETELIAVUSTUS VAPAASSA SIVISTYSTYÖSSÄ

3.1 MÄÄRITTELYÄ OPISKELIJANÄKÖKULMASTA

OPISKELIJANÄKÖKULMASTA opintoseteliavustus antaa tietyille väestöryhmille mahdollisuuden vapautukseen tai alennukseen kurssimaksusta vapaan sivistystyön vapaatavoitteisessa eli tutkintoon johtamattomassa koulutuksessa. Opintoseteliavustus on ollut vapaassa sivistystyössä käytössä vuodesta 2007 lähtien ja sen kohderyhmät ovat pysyneet käytännössä samoina. OPH:n hallinnoiman opintoseteliavustuksen piiriin kuuluvat kohderyhmät sekä niille koulutusta järjestävät oppilaitosmuodot esitellään taulukossa 2.

TIIVISTETYSTI kohderyhmät ovat

1. maahanmuuttajat,
2. työttömät,
3. seniorit, eläkkeellä olevat ja ikääntyneet,
4. alhaisen pohjakoulutuksen omaavat henkilöt,
5. oppimisvaikeuksia kokevat henkilöt,
6. korkeakouluopintonsa keskeyttäneet henkilöt sekä
7. peruskoulun suorittaneet ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret vuodesta 2010 alkaen.

OPISKELIJA on voinut hyödyntää opintoseteliavustusta vaihtelevasti oppilaitosten vapaavalintaisilla kursseilla, tietyillä oppilaitoksen valikoimilla kursseilla (esim. kohderyhmälle suunnatut kurssit) tai tietyllä opintosetelikoulutuksen kohderyhmälle erikseen räätälöidyillä kursseilla (ks. tarkemmin luku 4.3.1). Opiskelijanäkökulmasta opintosetelikursseille osallistuminen ei eroa peruslähtökohdiltaan oppilaitoksen muille peruskursseille osallistumisesta mitenkään. Räätälöityjen kurssien osalta on tosin syytä huomioida erityisellä tavalla esiin tuleva vertaisryhmän merkitys (ks. lisää esim. luku 7.1.2, esim. työttömien kohderyhmälle räätälöidyt kurssit).

3.2 TOIMINNAN PERUSLÄHTÖKOHTIA OPPILAITOSHALLINNON JA RAHOITUKSEN NÄKÖKULMASTA

OPINTOSETELI perustuu OPH:n ja OKM:n myöntämään valtionavustukseen. Opintosetelivustuksen tarkoitus on edistää koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista. Sen avulla voidaan jättää perimättä tai alentaa opintomaksuja niiltä kohderyhmiltä, joiden kouluttautumista on koulutuspoliittisesti haluttu erityisesti edistää. Valtiovallan vapaalle sivistystyölle antamat yhteiskunnalliset erityistehtävät rahoitetaan valtionavustuksilla ja opintoseteliavustus on esimerkki tästä. Avustuksella tuettavan koulutuksen tulee olla oppilaitoksen normaalin valtionosuuden piiriin kuuluvaa koulutusta, jota kompensoidaan valtionavustusrahoituksella[4]. Kansanopistoissa opintoseteliavustuksen käytön

4 *Vapaan sivistystyön rahoituksen perusosat ovat valtionosuus, ylläpitäjän osuus sekä opiskelijamaksut.*

ehtona on ollut, että opintojen tulee olla vähintään kahdeksan opiskelijaviikon pituisia. Muissa oppilaitosmuodoissa opintoseteliopintojen pituudet ovat vaihdelleet muutaman tunnin luentosarjoista lukuvuoden kestäviin kursseihin.

OPINTOSETELIAVUSTUS myönnetään oppilaitoksen ylläpitäjälle ja oppilaitos myöntää opintosetelituen kohderyhmiin kuuluville opiskelijoille. Hallinnollisesti avustuksesta on vastannut ja sen on myöntänyt vuodesta 2009 lähtien OPH. Vuoteen 2009 asti

TAULUKKO 2. Opintosetelikoulutuksen kohderyhmät ja koulutusta tarjoavat oppilaitosmuodot

Kohderyhmä	Tarkentava kuvaus	Opintosetelikoulutusta tarjoavat oppilaitosmuodot
1. Maahanmuuttajat	Maahanmuuttajilla viitataan Suomeen muuttaneisiin ulkomaalaisiin henkilöihin, joilla on kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta Suomessa. Kohderyhmään ei toistaiseksi katsota kuuluvan turvapaikanhakijat.	1. kansalaisopistot, 2. kansanopistot, 3. kesäyliopistot, 4. opintokeskukset
2. Työttömät	Kohderyhmä viittaa työhallinnon määritelmän mukaisesti työnhakijaan, joka on ilman työtä ja kokopäivätyöhön käytettävissä tai joka odottaa sovitun työn alkamista.	1. kansalaisopistot, 2. kansanopistot, 3. kesäyliopistot, 4. opintokeskukset
3. Seniorit, eläkkeellä olevat ja ikääntyneet	• *Seniori* viittaa 63 vuotta täyttäneeseen henkilöön. • *Eläkkeellä oleva* viittaa henkilöihin, jotka eivät ole ansiotyössä ja saavat eläkettä. • *Ikääntynyt* viittaa henkilöön, joka kokee iän asettavan rajoituksia tai aiheuttavan syrjintää esim. työelämässä (oppilaitos ja opiskelija arvioivat yhdessä kohderyhmään kuulumisen).	1. kansalaisopistot, 2. kesäyliopistot, 3. opintokeskukset (Ei kansanopistot)
4. Alhaisen pohjakoulutuksen omaavat henkilöt	Ryhmä viittaa henkilöihin, joilla ei ole perusopetuksen jälkeistä koulutusta.	1. kansalaisopistot, 2. kansanopistot, 3. kesäyliopistot, 4. opintokeskukset
5. Oppimisvaikeuksia kokevat henkilöt	Kohderyhmän määrittelyn lähtökohtana on henkilön oma kokemus oppimisvaikeuksista (oppilaitos ja opiskelija arvioivat yhdessä kohderyhmään kuulumisen).	1. kansalaisopistot, 2. kansanopistot, 3. opintokeskukset (Ei kesäyliopistot)
6. Korkeakouluopintonsa keskeyttäneet	Oppilaitos ja opiskelija arvioivat yhdessä kohderyhmään kuulumisen.	Vain kesäyliopistot
7. Peruskoulun suorittaneet ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret	Alle 20-vuotiaat nuoret, joilla ei ole jatkokoulutuspaikkaa.	Vain kansanopistot

avustuksesta vastasi hallinnollisesti OPM. Ylläpitäjät voivat hakea opintoseteliavustusta OPH:lta itsenäisesti tai yhdessä. Osa avustuksesta (vaihtoehtoisesti max. 15 % avustuksesta tai 1 000 euroa) voidaan käyttää kohderyhmien aktivoimisesta, opetusjärjestelyistä sekä hakevasta ja tukevasta toiminnasta aiheutuviin kustannuksiin. Ylläpitäjät ovat täydentäneet opiskelijoille myönnettävää opintosetelitukea sekä hakevan ja tukevan toiminnan rahoitusta myös omalla rahoituksellaan.

LIIKUNNAN koulutuskeskusten ylläpitäjille opintoseteliavustukset myöntää edelleen OKM. Avustuksilla urheiluopistot voivat jättää perimättä tai alentaa opiskelijamaksuja vapaan sivistystyön koulutuksessaan. Avustuksen kohderyhmiä ovat olleet maahanmuuttajat tai maahanmuuttajataustaiset, työttömät tai pitkäksi aikaa lomautetut sekä elintapasairauksista kärsivät tai niiden riskiryhmiin kuuluvat henkilöt. Liikunnan koulutuskeskusten opintoseteliavustuksen käytöstä ei ole tehty perusselvitystä ja ne on jätetty tämän selvitystyön ulkopuolelle.

3.3 AIKUISKOULUTUSPOLIITTISIA PERUSLÄHTÖKOHTIA

VIIME VUOSIEN aikana vapaata sivistystyötä ohjaavat aikuiskoulutuspoliittiset linjaukset ovat painottaneet aikuisopiskelussa aliedustettujen ja vähemmän koulutettujen ryhmien koulutusmahdollisuuksien lisäämistä. Esimerkiksi vuoden 2011 hallitusohjelman painopistealueita, jotka näkyvät myös koulutuspoliittisissa linjauksissa ovat olleet eriarvoisuuden, syrjäytymisen ja köyhyyden vähentäminen sekä työllisyyden ja kilpailukyvyn vahvistaminen. Hallitusohjelmassa muun muassa linjataan, että *”hallitus edistää vapaata sivistystyötä vastaamaan muutoin koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävien ryhmien sivistyksellisiin tarpeisiin ja edistämään maahanmuuttajien kotoutumista”*. (VN 2011, 7, 35.)

AIKUISKOULUTUSPOLITIIKKA on korostanut maahanmuuttajien, syrjäytymisvaarassa olevien, opinnollista kuntoutusta tarvitsevien, työttömien sekä senioriväestön koulutustarpeisiin vastaamista sekä koulutuksen alueellisen saavutettavuuden varmistamista, mikä näkyy suoraan myös opintoseteliavustuksen kohderyhmien määrittelyssä ja painopisteiden asettamisessa. Opintoseteliavustus on kuulunut toimenpiteisiin, joilla on pyritty parantamaan vapaan sivistystyön oppilaitosten mahdollisuuksia hoitaa edellä mainittujen kohderyhmien koulutuspalveluja sekä muun muassa vastata työllisyystilanteen ja ikärakenteen muutoksista aiheutuviin koulutustarpeisiin. Korkeita opiskelijamaksuja on pidetty keskeisenä perusteluna sille, miksi aliedustetut ryhmät eivät ole osallistuneet aikuiskoulutukseen (OPM 2006). Opintosetelikoulutuksesta tehtyjen selvitysten yhteydessä opiskelijat ovat myös vahvistaneet taloudellisen tuen olleen heille merkittävä osallistumisperuste sekä koulutuksen mahdollistaja (ks. esim. Pantsar 2007, 6). Tässä kuvattujen koulutuspoliittisten tavoitteiden saavuttamista on opintosetelituen ja sen painopisteiden asettamisen ohella edistetty viime vuosien aikana muun muassa vapaan sivistystyön suuntaviivaopintojen sekä vapaan sivistystyön kehittämisohjelman (KEHO, ks. OPM 2009) keinoin.

4 KATSAUS OPINTOSETELIKOULUTUKSEN LAAJUUTEEN, LUONTEESEEN JA VAIKUTUKSIIN AIEMPIEN SELVITYSTEN VALOSSA

RAPORTIN tässä luvussa luodaan katsaus opintosetelikoulutuksen laajuuteen, peruskäytäntöihin sekä vaikutuksiin aiempien selvitystöiden (Pantsar 2007; Saloheimo & Kaarlela 2010; Saloheimo 2014) pohjalta. Tarkastelu liikkuu yleisellä tasolla eikä esimerkiksi eri oppilaitosmuodoille ominaisiin käytäntöihin mennä tässä juurikaan. Tiivis yleiskatsaus perustuu aiemmista selvityksistä saatavilla oleviin tietoihin ja tarkemmat tiedot ovat haettavissa niistä.

TUOREIN selvitystyö vapaan sivistystyön opintoseteliavustuksen käytöstä on Saloheimon (2014) selvitys, joka koskee vuosina 2010 ja 2011 myönnettyjä opintoseteliavustuksia ja niiden käyttöä. Selvitysaineistona ovat toimineet oppilaitosten ylläpitäjien käyttöraportit OPH:lle. Vuodelta 2010 raportteja oli yhteensä 262 kappaletta ja vuodelta 2011 yhteensä 212 kappaletta. Selvitys luo laajan kokonaiskuvan opintoseteliavustuksen käytöstä ja käytännöistä sekä toiminnan koulutuspoliittisesta taustasta. Lisäksi siinä arvioidaan toiminnan yhteiskunnallista kattavuutta sekä vaikuttavuutta muun muassa suhteuttamalla opintosetelikoulutuksen osallistujamääriä alueellisiin väestömääriin. Selvitys on laadittu OPH:n tilauksesta ja se julkaistaan syksyllä 2014 OPH:n julkaisusarjassa.

EDELTÄVÄ selvitystyö on Saloheimon ja Marika Kaarlelan (2010) selvitys opintoseteliavustuksen käytöstä vuonna 2007. Sen aineistona on yhteensä 145 ylläpitäjäraporttia. Määrällisen kuvauksen ohella selvitys sisältää kuvausta opiskelijoiden kokemuksista, joskin oppilaitosten työntekijöiden suodattamana, sekä opiskeltuihin aineisiin liittyvää tietoa. Raportointia on myöhemmin kevennetty oppilaitosten toiveesta siten, ettei opiskeltuihin aineisiin liittyviä tietoja ole enää kerätty. Selvitys on laadittu opintoseteliavustuksesta vuosien 2007–2008 aikana vastanneen OPM:n tilauksesta.

SALOHEIMON ja Kaarlelan selvitystä on edeltänyt opintosetelikoulutuksen varhaisemmilta vaiheilta Tytti Pantsarin (2007) selvitysraportti kansanopistojen opintosetelipilotista vuodelta 2006. Pilotti toteutettiin kahdeksana hankkeena, joista osa oli useamman kansanopiston välisiä yhteishankkeita. Raportti perustuu kokeilussa mukana olleille kansanopistoille tehtyyn kyselyyn kokeilun kulusta ja tuloksista. Pilotissa oli mukana 115 opiskelijaa.

4.1 OPISKELIJAMÄÄRÄT

4.1.1 OPISKELIJAMÄÄRÄT KOHDERYHMITTÄIN

OPINTOSETELIAVUSTUSTA jaettiin vuonna 2007 noin 30 000 opiskelijalle ja vuosina 2010 sekä 2011 peräti noin 80 000 opiskelijalle (ks. taulukko 3). Toiminta on kasvanut nopeasti ja opiskelijoita on ollut mukana kaikista kohderyhmistä. Kohderyhmiin lisättiin peruskoulun päättäneet, ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret vuonna 2010. (Saloheimo 2014, 8-10, 16.)

OPINTOSETELIOPISKELIJAT ovat jakautuneet kohderyhmiin jokseenkin epätasaisesti, mutta kohderyhmien keskinäiset osuudet ovat pysyneet vuodesta 2007 lähes samoina. Seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden ryhmään kuuluvia on ollut opintoseteliopiskelijoista kaikkina tarkasteltavina vuosina yli 70 %. Seuraavaksi suurin kohderyhmä on ollut työttömien ryhmä, jonka osuus opintoseteliopiskelijoista on vaihdellut 12–14 %:n välillä. Kolmanneksi suurin ryhmä on ollut maahanmuuttajien ryhmä noin kahdeksan prosentin osuudella. Loppujen kohderyhmien edustajia on kutakin ryhmää ollut alle prosentista kolmeen prosenttiin. Haasteellisimmaksi kohderyhmäksi tavoittaa on osoittautunut akateemiset opintonsa keskeyttäneet henkilöt, joka kuuluu kesäyliopistojen kohderyhmiin. (Saloheimo 2014, 8, 16.)

SALOHEIMO huomioi, että seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden ryhmän suuri osuus opintosetelituen saajista selittyy muun muassa sillä, että heille suunnattua koulutusta järjestetään lähestulkoon ainoastaan vapaan sivistystyön piirissä. Vapaan sivistystyön oppilaitosten tälle kohderyhmälle suunnattuun koulutukseen on näin ollen ollut olemassa valmis asiakaskunta sekä koulutuksen järjestämiseen tarvittavaa osaamista ja valmiuksia. Osuutta perustelee osaltaan myös Suomen väestön ikärakenteen muutos ja ikääntyneiden määrän kasvu suhteessa muuhun väestöön. Maahanmuuttajien kohderyhmän osuudet ovat puolestaan jääneet joillain alueilla pieniksi. Tätä selittää osin se, että kaikkien oppilaitosten toiminta-alueilla ei ole maahanmuuttajia. (Saloheimo 2014, 42; SVT 2014b.)

TAULUKKO 3. Opintosetelikoulutuksen opiskelijamäärät kohderyhmittäin 2007, 2010 ja 2011.

Kohderyhmä	2007		2010		2011	
	Hlöä	%	Hlöä	%	Hlöä	%
Yhteensä	**29 726**	**100**	**79 069**	**100**	**78 907**	**100**
Seniorit, eläkkeellä olevat ja ikääntyneet	22 416	75,5	57 739	73	57 411	72,8
Työttömät	3 462	11,7	10 314	13	11 198	14,2
Maahanmuuttajat	2 320	7,8	6 366	8,1	5 914	7,5
Oppimisvaikeuksia kokevat	807	2,7	2 197	2,8	2 330	3
Alhaisen pohjakoulutuksen omaavat	590	2	2 080	2,6	1 919	2,4
Opintonsa keskeyttäneet	6	0,1	85	0,1	48	0,1
Peruskoulun päättäneet ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret			288	0,4	87	0,1

4.1.2 KOHDERYHMIEN ALUEELLINEN TAVOITTAMINEN JA OPINTOSETELIKOULUTUKSEN ALUEELLINEN VAIKUTTAVUUS

SALOHEIMO arvioi kiinnostavasti opintosetelikoulutuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta alueellisesta näkökulmasta tarkastelemalla, kuinka hyvin opintosetelikoulutus on onnistunut tavoittamaan tietyn kohderyhmän alueellaan. Tarkastelu on mahdollista työttömien, maahanmuuttajien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmien osalta. Niihin liittyviä osallistujatietoja on mahdollista suhteuttaa maakuntien keskiväkilukuun sekä tietoihin alueen työttömien, ulkomaalaisten ja eläkkeensaajien määristä. Saloheimon toisiinsa suhteuttamat tiedot ovat vuodelta 2010, mutta hän huomauttaa vuoden 2011 tilanteen pitkälti mukailleen vuoden 2010 tilannetta. (Saloheimo 2014, 33.)

TYÖTTÖMIEN KOHDERYHMÄ. Saloheimon mukaan työttömiä tavoitettiin alueellisesti suhteutettuna eniten Kainuun alueella, jossa opintosetelikoulutukseen osallistui peräti 40 % alueen työttömistä. Pohjanmaalla ja Kanta-Hämeessä opintosetelikoulutukseen osallistui 8 % ja Keski-Suomessa 7 % alueen työttömistä. Etelä-Karjalassa, Pohjois-Karjalassa sekä Uudellamaalla tavoitettiin noin 3 % alueen työttömien määrästä ja Kymenlaaksossa noin 2 %. Alueen korkea työttömyysaste ei Saloheimon mukaan näytä olevan yhteydessä työttömien ahkeraan opintoseteliavustuksen käyttöön vaan pikemminkin päinvastoin. Tähän voivat hänen mukaansa vaikuttaa esimerkiksi korkean työttömyysasteen alueilla toteutettavat muut työttömiin kohdistetut toimenpiteet, koulutuksen järjestäjien alueellinen työnjako, alueen vapaan sivistystyön oppilaitosten muunlaiset intressit sekä pitkäaikaistyöttömyyden passivoiva vaikutus. (Saloheimo 2014, 37.)

MAAHANMUUTTAJIEN KOHDERYHMÄ. Maahanmuuttajien kohderyhmän osalta Saloheimo toteaa, että opintosetelikoulutukseen on osallistuttu alueen ulkomaalaisen väestön määrään suhteutettuna eniten maakunnissa, joissa ulkomaalaisten osuus on pieni. Suurin määrä opintoihin tavoitettiin Varsinais-Suomessa (21,5 %) ja pienin Keski-Pohjanmaalla (1 %). Myös Uudellamaalla tavoitettiin ainoastaan noin 1 % alueen ulkomaan kansalaisista. Saloheimo huomauttaa, että yksittäisinä opiskelijoina laskettuna Uudenmaan pääluku on moninkertainen useimmilla muilla alueilla tavoitettujen määriin verrattuna, mutta myös alueen koulutustarve näyttää olevan suurempi. (Saloheimo 2014, 38.)

SENIORIEN, ELÄKELÄISTEN JA IKÄÄNTYNEIDEN KOHDERYHMÄ. Tämän kohderyhmän edustajia tavoitettiin Saloheimon mukaan alueellisesti eniten Kainuussa ja Pohjanmaalla, joiden alueella 12 % eläkkeensaajista osallistui opintosetelikoulutukseen. Pohjois-Savossa ja Lapissa opintosetelikoulutukseen osallistui noin 10 % eläkkeensaajista. Useimmissa muissa maakunnissa osuus jää kuitenkin huomattavasti pienemmäksi. Suhteellisesti vähiten opintosetelikoulutukseen osallistuttiin Päijät-Hämeen alueella (alle 1 %). Saloheimo toteaa lukujen valossa, että senioriväestön koulutustarpeisiin vastaaminen ja koulutuksen alueellisen saavutettavuuden varmistaminen näyttävät toteutuneen vain osittain, vaikka kohderyhmän osuus kaikista opintosetelikoulutukseen osallistuneista onkin muita kohderyhmiä huomattavasti suurempi. (Saloheimo 2014, 39.)

Taulukko 4. Opintosetelikoulutuksen opiskelijamäärät oppilaitosmuodoittain vuosina 2007, 2010 ja 2011.

Oppilaitosmuoto	2007		2010		2011	
	Hlöä	%	Hlöä	%	Hlöä	%
Yhteensä	**29 726**	**100**	**79 069**	**100**	**78 907**	**100**
Kansalaisopistot	27 307	92	72 060	91	70 794	90
Kesäyliopistot	854	3	3 164	4	4 502	6
Opintokeskukset	804	3	1 827	2	2 029	3
Kansanopistot	525	2	2 018	3	1 582	2

4.1.3 OPISKELIJAMÄÄRÄT OPPILAITOSMUODOITTAIN

VALTAOSA opintoseteliopiskelijoista on opiskellut kansalaisopistoissa (ks. taulukko 4). Loput edunsaajat jakautuvat kolmeen muuhun oppilaitosmuotoon pienin eroin. Saloheimo huomauttaa, että tilanteeseen vaikuttaa kansalaisopistotoiminnan laajuus verrattuna muihin oppilaitosmuotoihin (ks. taulukko 1). Jos opintoseteliopiskelijoiden lukumääriä suhteutetaan oppilaitosten vuosittaisiin opiskelijamääriin, muodostuu kansalaisopisto-opiskelijoiden suhdeluvuksi 11 %, kansanopisto-opiskelijoiden suhdeluvuksi 20 %, kesäyliopisto-opiskelijoiden suhdeluvuksi 6 % ja opintokeskusopiskelijoiden suhdeluvuksi alle 0,5 %. Suhteellisina opiskelijamäärinä tarkasteltuna opintosetelitoiminnalla näyttää siis olleen eniten vaikutusta kansanopistoissa. (Saloheimo 2014, 18–19.)

4.2 MÄÄRÄRAHOJEN JAKAUTUMINEN OPPILAITOSMUODOITTAIN JA KOHDERYHMITTÄIN

OPINTOSETELIAVUSTUKSEN kokonaismäärä on ehtinyt kaksinkertaistua avustuksen käyttöaikana vuodesta 2007 (ks. taulukko 5). Euromääräinen huippuvuosi oli 2010, minkä jälkeen avustuksen kokonaismäärä on kääntynyt laskuun valtiontalouden säästöjen myötä. Eri vuosien avustusosuuksissa on oppilaitosmuotojen välillä vain pieniä eroja. Kansalais- ja kansanopistot ovat vastaanottaneet opintoseteliavustuksen kokonaismääristä noin puolet ja loppuosa (yht. noin 10 %) on jakautunut kesäyliopistojen ja opintokeskusten kesken. (Saloheimo 2014, 11–12.)

KOHDERYHMITTÄIN tarkasteltuna (ks. taulukko 6) suurimman keskimääräisen avustuksen on saanut peruskoulun päättäneiden, vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten kohderyhmä, jonka opintosetelikoulutuksesta vastaa kansanopistot. Summan suuruutta selittää kansanopistojen pitkäkestoinen internaattimuotoinen koulutus, joka nostaa opiskelijamaksuja. Myös maahanmuuttaja- ja oppimisvaikeuksia kokevien kohderyhmien tukiosuudet ovat olleet verrattain suuria. (Saloheimo 2014, 16–17.)

ALUEELLISESTI tarkasteltuna opintoseteliavustuksen määrärahat ovat jakautuneet koko Suomeen. Saloheimo kokoaa yhteen, että jakauma seuraa maakuntien väestömääriä sekä vapaan sivistystyön oppilaitosten määriä, oppilaitosten alueellista verkostoitumista sekä niiden aktiivisuutta opintoseteliavustuksen haussa. Alueellinen avustusmäärä nousee, mikäli avustusmäärärahan saaneiden joukossa on esimerkiksi useita kansanopistoja, sillä aiemmin mainitulla tavalla pitkäkestoinen internaattimuotoinen koulutus nostaa opiskelijamaksuja. Maakunnittain tarkasteltuna vuosina 2010 ja 2011 suurin osuus avustuk-

sista (yli 20 %) ohjautui Uudellemaalle muiden maakuntien avustusosuuksien jäädessä kunkin alle 10 prosenttiin. Uudenmaan osuutta nostaa se, että selvitysraporteissa opintokeskusten saama avustusosuus sisältyy Uudenmaan tietoihin, koska ne ovat kaikki rekisteröityjä pääkaupunkiseudulle. Opintokeskusten avustusosuus ei kuitenkaan jää ainoastaan Uudenmaan hyödyksi vaan opintokeskukset käyttävät avustusta eri puolilla maata omissa ja kansalaisjärjestöjen kanssa toteuttamissaan koulutuksissa. (Saloheimo 2014, 12–13.)

TAULUKKO 5. Opintosetelituen jakautuminen vuosina 2007–2013 oppilaitosmuodoittain

Oppilaitos-tyyppi	2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013	
	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%	€	%
Yhteensä	**1 672 000**	**100**	**2 717 000**	**100**	**2 897 000**	**100**	**3 573 000**	**100**	**3 223 000**	**100**	**2 725 000**	**100**	**2 095 000**	**100**
Kansalais-opistot	796 000	48	1 420 000	52	1 420 000	49	1 480 000	41	1 480 000	46	1 300 000	48	1 090 000	52
Kansan-opistot	756 000	45	1 061 000	39	1 241 000	43	1 800 000	50	1 450 000	45	1 200 000	44	780 000	37
Opinto-keskukset	85 000	5	150 000	6	150 000	5	173 000	5	173 000	5	150 000	6	150 000	7
Kesä-yliopistot	35 000	2	86 000	3	86 000	3	120 000	3	120 000	4	75 000	3	75 000	4

TAULUKKO 6. Opintosetelituen jakautuminen vuosina 2007, 2010 ja 2011 kohderyhmittäin

Kohderyhmä	2007			2010			2011		
	€	%	Avustus opiskelijaa kohti, €	€	%	Avustus opiskelijaa kohti, €	€	%	Avustus opiskelijaa kohti, €
Yhteensä	**1 352 000**	**100**	**45**	**3 487 590**	**100**	**44**	**2 898 541**	**100**	**37**
Seniorit, eläkkeellä olevat ja ikääntyneet	470 700	34,8	21	1 101 059	31,6	19	1 096 499	37,8	19
Maahanmuuttajat	342 500	25,3	146	859 279	24,6	135	719 863	24,8	122
Oppimisvaikeuksia kokevat	203 100	15	252	304 755	8,7	139	255 310	8,8	110
Työttömät	195 900	14,5	57	721 968	20,7	70	535 825	18,5	48
Alhaisen pohjakoulutuksen omaavat	139 300	10,3	236	174 583	5	84	174 583	6	91
Opintonsa keskeyttäneet	550	0,1	91	5 468	0,2	64	6 188	0,2	129
Peruskoulun päättäneet ilman jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret	(Avustuksen piirissä vuodesta 2010 lähtien.)			320 478	9,2	1 113	110 273	3,8	1 268

4.3 KÄYTÖSTÄ KÄYTÄNTÖIHIN

4.3.1 KURSSIEN TOTEUTUSMALLIT

OPPILAITOSMUODOT ovat toteuttaneet opintosetelikoulutusta toiminnalleen ominaisilla tavoilla ja niiden käytännöt ovat vakiintuneet nopeasti vuodesta 2007 alkaen. Opintosetelikoulutusta on järjestetty pääasiassa kolmella tavalla, joista yksi oppilaitos on voinut hyödyntää kaikkia kolmea mallia, esimerkiksi eri mallia avustuksen eri kohderyhmien kohdalla. Koulutusta on järjestetty

1. vapaavalintaisten kurssien muodossa, ts. opiskelijat ovat saanet valita kurssit vapaasti oppilaitoksen ohjelmasta.
2. Opiskelijoiden valittavaksi on tarjottu tiettyjä kursseja, esimerkiksi päiväkursseja, jotka ovat olleet maksuttomia tai lähes maksuttomia (esim. erilaiset seniorien päiväkurssit).
3. Koulutus on räätälöity ja tarjottu vain tietylle kohderyhmälle (esim. maahanmuuttajien kielikurssit). (Saloheimo 2014, 2, 21–22.)

4.3.2 OPISKELIJOIDEN OPISKELEMIEN AINEIDEN PAINOPISTEET

OPPILAITOKSET ovat pystyneet järjestämään opintoseteliavustuksen turvin uusia kursseja ja kehittämään aiemmasta poikkeavia uusia toimintamuotoja. Esimerkiksi kansalaisopistoissa suosittuja opintoseteliavustuksen turvin järjestettyjä uusia kursseja ovat olleet äijä- ja ikäjooga, romaninaisten pukukurssi, atk-kurssi mielenterveyskuntoutujille sekä syrjäkylien kompostointi-, jätteiden lajittelu- ja hyödyntämiskurssi. (Saloheimo & Kaarlela 2010, 22.)

VUODEN 2007 opintoseteliselvityksen perusteella työttömien kohderyhmään kuuluvat opiskelijat osallistuivat erityisesti taitoaineiden, yhteiskunnallisten aineiden sekä tietoyhteiskunta-aineiden kursseille. Vuonna 2007 seniorien ja eläkeläisten kohderyhmä oli eritelty senioreihin (yli 63-vuotiaat) ja eläkeläisiin (alle 63-vuotiaat). Seniorit ja eläkeläiset opiskelivat erityisesti kansalaisopistojen sekä toiseksi eniten opintokeskusten kursseilla. Eläkeläisten ryhmä harrasti erityisesti tietoyhteiskunta- ja taitoaineiden opintoja, seniorit puolestaan pääasiassa taitoaineita sekä jonkun verran tietoyhteiskunta-aineita. Vuonna 2007 maahanmuuttajaryhmien koulutukseen panostettiin erityisesti kansanopistoissa ja opintokeskuksissa. Kansanopistoissa maahanmuuttajien koulutus painottui taitoaineisiin ja opintokeskuksissa kieli- ja kulttuuriaineisiin. (Saloheimo & Kaarlela 2010, 25.)

4.3.3 KURSSEISTA TIEDOTTAMINEN JA HAKEVA TOIMINTA

OPPILAITOKSET ovat markkinoineet opintosetelikoulutusta esitteissään, opetusohjelmissaan, www-sivuillaan sekä paikallislehdissä. Usein kohderyhmien tavoittamiseksi oppilaitoksen tavanomaiseen tiedottamiseen on liitetty erityisiä toimenpiteitä kuten kohdennettuja ja erikielisiä esitteitä, tilaisuuksia ja tapahtumia, mediayhteistyötä ja nettifoorumien kautta tiedottamista sekä opintosetelitukeen liittyvää opinto-ohjausta. Opintoseteliavustuksen kohderyhmiä on pyritty tavoittamaan myös yhteistyössä ja verkostoitumalla eri sidosryhmien kuten TE-toimiston, sosiaalitoimen, kirjastojen, järjestöjen, kyläyhdistysten ja muiden vastaavien sidosryhmien kanssa. (Saloheimo 2014, 29–30.)

4.3.4 TUEN HAKUKÄYTÄNNÖT

OPPILAITOKSET ovat jakaneet opintosetelitukea opiskelijoilleen monenlaisin tavoin joko *kollektiivisesti* tai henkilökohtaisesti. Kollektiivisesti jaettuna opiskelija on saanut alennuksen tai vapautuksen kurssimaksusta automaattisesti ja ilman opiskelijan omaa aloitteellisuutta: esimerkiksi tietylle kohderyhmälle suunnattuun tai räätälöityyn koulutukseen osallistuessaan. Tällöin koulutuksen hinnoittelussa on otettu huomioon laskennallinen opintoseteliavustus. Esimerkiksi joissain kansanopistoissa maahanmuuttajille kohdennettu opintoseteliavustus on upotettu osaksi kotoutumiskoulutuksen kokonaisrahoitusta, joka muodostuu opintoseteliavustuksen lisäksi valtionosuudesta, oppilaitoksen ylläpitäjän osuudesta sekä alennetusta opiskelijamaksusta. Tällaisen järjestelmän avulla kotoutumiskoulutuksen opiskelijoilla on alennettu opintomaksu, mutta opintosetelituki ei varsinaisesti näy ulospäin opiskelijoille. (Saloheimo 2014, 22–23; Selvityksen ohjausryhmän kommentit.)

HENKILÖKOHTAINEN etuuden jakamistapa on edellyttänyt opiskelijan omaa aloitteellisuutta osana opintoihin hakeutumista tai ilmoittautumista. Myös tällaisen haun oppilaitokset ovat organisoineet useilla eri tavoilla. Erilaisia tapoja ovat olleet kaikille opiskelijoille avoin haku, oppilaitoksen opiskelijoille tai tietylle kurssille hyväksytyille rajattu avoin haku, kohdennettu haku (esim. erillinen haku jäsenjärjestöille) sekä haun korvaaminen haastattelulla, mikä on ollut tyypillistä erityisryhmien kohdalla. Useimmiten haku on toteutettu osana oppilaitoksen ilmoittautumisprosessia ja haku on seurannut oppilaitoksen yleisiä ilmoittautumiskäytäntöjä. Tämä on voinut tarkoittaa esimerkiksi ruksattavaa kohtaa kohderyhmään kuulumisesta ilmoittautumislomakkeessa tai tuen hakua erillisellä lomakkeella, joka on ollut saatavissa oppilaitoksen tiedotemateriaalissa, toimistosta, opettajilta, verkosta tai TE-toimistosta tai vastaavasta. Esimerkiksi usean kansalaisopiston ilmoittautumislomakkeessa on ollut oma kohta opintosetelituen haulle. (Saloheimo 2014, 24–25.)

OPPILAITOKSET ovat yleensä varmistaneet opintoseteliä hakevan henkilön kuulumisen kohderyhmään ja oikeuden tuen saamiseen asiakirjojen avulla. Jos opiskelijat on tavoitettu koulutuksen piiriin esimerkiksi TE-toimiston kautta kuten monet työttömien ja maahanmuuttajien kohderyhmiin kuuluvista opiskelijoista, ei erillistä todistusta ole tarvittu. (Saloheimo 2014, 27.)

4.3.5 TUEN JAKAMISKÄYTÄNNÖT

OPINTOSETELITUEN suuruus on oppilaitoksissa määritelty suhteessa opinto- tai kurssimaksujen suuruuteen. Se on saattanut kattaa koko opintomaksun tai korvata osan siitä. Tietyn kiinteän euromääräisen arvon määrittäminen opintosetelille on ollut harvinaisempi käytäntö kuin suhteellisen arvon antaminen. Suhteellisen arvon tavanomaisin alaraja on viime vuosina ollut noin 25 % opinto- tai kurssimaksusta. Tietylle ryhmälle räätälöity koulutus on yleensä toteutettu osallistujille maksuttomana. Avustus on usein ollut ns. virtuaalinen eli se on näkynyt opiskelijalle maksuttomana kurssina tai alentuneena opintomaksuna laskutuksen yhteydessä. (Saloheimo 2014, 23–24.)

OPPILAITOKSET ovat tavanomaisesti jakaneet opintosetelitukea ilmoittautumisjärjestyksessä niin kauan kuin avustusta on riittänyt. Koska kysyntä on monissa oppilaitoksissa ylittänyt tarjonnan, ovat oppilaitosten ylläpitäjät täydentäneet valtion myöntämää määrärahaa omalla rahoituksellaan. Avustusta ei kuitenkaan tästä huolimatta ole

riittänyt kaikille halukkaille. Aiempien selvitysraporttien perusteella kysyntä on ollut tarjontaa suurempaa erityisesti seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmän seniori-jaoksessa, jossa on paljon valveutuneita, avustusmahdollisuudesta tietoisia yksilöitä. (Saloheimo 2014, 28; Saloheimon suullinen tiedonanto 6.8.2014.)

4.3.6 OPISKELIJOITA TUKEVA TOIMINTA

OPPILAITOKSET ovat järjestäneet opintosetelikoulutukseen liittyvää, opiskelijoita tukevaa ja ohjaavaa toimintaa vaihtelevasti koulutusta ennen, sen yhteydessä sekä sen jälkeen. Tukeva toiminta on ollut moninaista ja se on liittynyt opetusjärjestelyihin ja -tiloihin, oppimateriaaleihin sekä koulutukseen osallistumista tukeviin muihin järjestelyihin. Se on pitänyt sisällään muun muassa opintoohjausta ja -neuvontaa sekä erilaisten opintomateriaalien valmistamista. Muita tukevan toiminnan muotoja ovat olleet esimerkiksi opiskelutaitokurssit ja -illat, tiedonhakuopetus, oppilaitosten tutustumiskäynnit, pitkien etäisyyksien kunnissa yhteiskyytien organisointi sekä kurssien järjestäminen sivukylillä ja esimerkiksi aikuisten päivähoitokeskuksissa. Koulutuksen jälkeiseen aikaan suuntautuva ohjaus ja neuvonta ovat tarkoittaneet muun muassa yhteydenpitomahdollisuuksien tarjoamista koulutuksen päättymisen jälkeen, tukea erilaisten lomakkeiden täyttämisessä, työharjoittelupaikan etsimisessä ja työnhakutavoissa sekä avustamista työvoimapoliittisten tukien haussa. (Saloheimo 2014, 30–32.)

VARSINKIN kansanopistot ovat korostaneet opiskelijoita tukevan ja ohjaavan toiminnan merkitystä onnistuneiden opiskelukokemusten synnyttämiseksi. Kansanopistoissa on yleensä jo valmiit rakenteet tällaiselle toiminnalle, esimerkiksi henkilökohtaisen opetussuunnitelman (HOPS) käyttö on rutiinia. Kansanopistot ovat panostaneet myös koulutuksen jälkeiseen ai-kaan suuntautuvaan ohjaukseen ja neuvontaan, jotta opiskelija pääsee opintojensa jälkeen jatkamaan seuraavaan elämänvaiheeseen mahdollisimman sujuvasti. (Saloheimo 2014, 32; ks. myös Pantsar 2007, 5-6.)

4.4 AIEMPIEN SELVITYSTEN PÄÄTELMIÄ

4.4.1 KESKEISIÄ VAIKUTUKSIA

OPINTOSETELIKOULUTUKSEEN ovat olleet tyytyväisiä sekä oppilaitokset että opiskelijat. Oppilaitokset ovat nähneet opintosetelikoulutuksen merkittävänä koulutuksellisen tasa-arvon vahvistajana. Opiskelijoilta kerättyjen tietojen valossa taloudellinen tuki on ollut opintosetelikoulutukseen osallistuneille merkittävä osallistumisperuste. Kun koulutukseen osallistumisen taloudellista kynnystä on mataloitettu, oppilaitokset ovat saaneet mukaan uusia opiskelijoita tavoitelluista aliedustetuista ryhmistä. Tuki on siis aktivoinut aikuisopiskelijoita ja sen avulla on tavoitettu uusia opiskelijoita, joilla ei ilman opintoseteliavustusta olisi ollut taloudellisia mahdollisuuksia osallistua koulutukseen. Opintoseteliavustus on esimerkiksi osoittautunut merkittäväksi pitkien etäisyyksien kunnissa, joissa kertyvillä matkakuluilla voi olla vaikutusta osallistumiseen. Alennettujen kurssimaksujen lisäksi oppilaitokset ovat organisoineet kursseja sivukylillä sekä järjestäneet yhteiskuljetuksia koulutuspaikalle. Opintosetelituki on parantanut koulutuksellista tasa-arvoa myös siten, että se on avannut uusia mahdollisuuksia peruskou-

lun päättäneille ilman jatko-opiskelupaikkaa oleville nuorille sekä parantanut taloudellisia mahdollisuuksia opiskella vankilassa. (Pantsar 2007, 4-6; Saloheimo & Kaarlela 2010, 22–23; Saloheimo 2014, 41–43.)

OPISKELIJAPALAUTTEIDEN mukaan esimerkiksi maahanmuuttajaopiskelijoiden kielitaitotaso on noussut selkeästi, tuki on motivoinut aikuisopiskelijoita sekä avannut mahdollisuuden opiskella ja luoda sosiaalisia kontakteja. Kansanopistot ovat raportoineet opiskelijoiden oppimisvalmiuksien, itseluottamuksen sekä elämänhallintataitojen kehittyneen opintosetelikoulutukseen osallistumisen myötä. Oppilaitokset ovat puolestaan saaneet uusia opiskelijoita, kasvattaneet koulutustarjontaansa, kehittäneet vakiintuneeseen kurssi- ja opintotoimintaan nähden uusia sisältöjä ja toimintatapoja sekä saaneet uutta osaamista opintosetelikoulutukseen liittyvien käytäntöjen kehittämisen myötä. Lisäksi ne ovat saaneet uusia yhteistyökumppaneita esimerkiksi kohderyhmille räätälöityjen kurssien myötä. Räätälöidyt kurssit on usein suunniteltu ja osin toteutettukin yhdessä kohderyhmiä lähellä olevien toimijoiden kanssa. (Pantsar 2007, 4-6; Saloheimo & Kaarlela 2010, 25–26; Saloheimo 2014, 41–42.)

4.4.2 HAASTEITA JA KEHITTÄMISAJATUKSIA

SELVITYKSET osoittavat, että opintoseteliavustukselle on todellista tarvetta ja sen kysyntä ylittää tarjonnan. Myös monet muut oppilaitosten esiin nostamat opintosetelikoulutuksen organisointiin liittyvät kehittämishaasteet palautuvat kysymykseen resursseista. Selvitysten perusteella esiin nousee kolme päätemaa: tuen kohdentamiseen, hallintotyöhön ja toiminnan ohjeistuksiin sekä tiedottamiseen liittyvät kehittämistarpeet, jotta aikuiskoulutuksessa aliedustettujen ryhmien tarpeisiin voitaisiin vastata entistä paremmin:

1. OPINTOSETELITUEN KOHDENTAMISEN JA KOHDENTUMISEN ARVIOINNIN KEHITTÄMISTARPEET

OPINTOSETELITUEN kohdentamiseen ja sen arviointiin liittyviä kehittämistarpeita nousee esille kaikissa aiemmissa selvityksissä sekä tämän selvityksen ohjausryhmän kommenteissa. Haasteet kumpuavat muun muassa kohderyhmien määrittelyyn liittyvistä vaikeuksista. Useat opintoseteliopiskelijat ovat sijoitettavissa useampiin kohderyhmiin. Esimerkiksi Pantsarin selvityksen mukaan kansanopisto-opintoihin osallistuneista 71 % kuului useampaan kuin yhteen kohderyhmään. Alhainen pohjakoulutus ja oppimisvaikeudet sekä maahanmuuttajuus ja työttömyys ovat näyttäytyneet yleisinä yhdistelminä. Määrittelyn haasteet heijastuvat eri tavoin tuen kohdentamiseen, sen arviointiin sekä uudelleensuuntaamiseen. Kohdentumisen seurantaan vaikuttaa konkreettisella tavalla lisäksi se, missä määrin oppilaitoshallinnon on mahdollista suunnata resursseja esimerkiksi opiskelijoiden taustatietojen tarkistamiseen, kun esimerkiksi määrärahojen leikkaukset runtelevat oppilaitoshallintoa jo muutoinkin. (Pantsar 2007, 5-6; Saloheimo 2014, 41–44.)

TUEN kohdentamisen tehostamiskeinoksi on esitetty sen rajaamista kohderyhmän sisällä uusille opiskelijoille. Tätä vaikeuttaa kuitenkin konkreettisesti se, etteivät oppilaitokset toistaiseksi ole keränneet tietoa toiminnan piirissä uusista opiskelijoista. Samasta syystä niiden on haasteellista arvioida opintoseteliavustuksen kannustavuutta siitä näkökulmasta, onko opintosetelikoulutukseen saatu houkuteltua uusia opiskelijoita.

Heidän osuuttaan opintoseteliopiskelijoiden määrästä on ollut toistaiseksi mahdotonta laskea. (Saloheimo 2014, 32, 41–44; Selvityksen ohjausryhmän kommentit.)

KOHDENTAMISEEN liittyviä ratkaisuja, esimerkiksi uusia hakevan toiminnan tapoja, on helpompaa lähteä kehittämään sellaisten kohderyhmien kohdalla, jotka ovat opintosetelikoulutuksessa selkeästi vähemmän edustettuja (esim. alhaisen pohjakoulutuksen omaavien kohderyhmä). Samat toimenpiteet eivät ole sovellettavissa kaikkien kohderyhmien kohdalla: esimerkiksi seniorien, ikääntyneiden ja eläkeläisten kohderyhmän tilanne on päinvastainen ja sen osalta tarvittaisiin keinoja kohdentamisen tarkentamiseksi. Maahanmuuttajien kohderyhmän osalta oppilaitokset puolestaan ovat toivoneet, että kohderyhmän hallinnolliseen määrittelyyn alettaisiin sisällyttää myös turvapaikanhakijat. (ks. Saloheimo 2014, 32–33: Selvityksen ohjausryhmän kommentit.)

2. OPINTOSETELIKOULUTUKSEN HALLINTOTYÖN JA TIEDOTTAMISEN KEHITTÄMISEEN LIITTYVIÄ TARPEITA

OPPILAITOKSET ovat kamppailleet opintosetelikoulutuksen organisoimiseen liittyvän hallintotyön kanssa, sillä siihen ei ole osoitettu erillistä resurssia. Tilanteen muuttamiseksi oppilaitokset ovat kaivanneet lisäresurssin ohella opintoseteliavustukseen liittyvien ohjeistusten, seurannan, raportoinnin sekä hakukäytäntöjen kehittämistä. Lisäresurssia kaivattaisiin myös tiedottamiseen, opiskelijoiden rekrytointiin sekä joidenkin kohderyhmien kohdalla (mm. oppimisvaikeuksia kokevat) ohjaavaan toimintaan. Ohjaavalla toiminnalla on merkittävä vaikutus koulutuksen onnistumiseen. Esimerkiksi Pantsarin selvitys tuo esiin, että opiskelijoiden aiemmat koulukokemukset, oppimisvaikeudet ja kesken jäänet opinnot ovat voineet luoda ennakko-odotuksia, joiden ylittäminen vaati runsaasti työtä ja tukea. (Pantsar 2007, 5; Saloheimo 2014, 41–43.)

VÄHÄISTEN tiedottamiseen osoitettujen resurssien myötä osa oppilaitoksista on tyytynyt tiedottamaan vakiintuneita kanaviaan pitkin. Kaikkien ryhmien tavoittamiseksi ei ole tarvittukaan erityistoimenpiteitä, mutta joidenkin kohderyhmien tavoitettavuus on jäänyt kehnoksi. Tällaisia ovat olleet oppimisvaikeuksia kokevien ja alhaisen pohjakoulutuksen omaavien kohderyhmät. Tilanteen muuttamiseksi tarvittaisiin lisäresurssia kohdennettuun ja monikanavaiseen tiedottamiseen. Oppilaitosten tiedottamiskäytäntöihin on vaikuttanut myös se, missä vaiheessa vuotta ne ovat saaneet tiedon avustuspäätöksestä. Mikäli tieto on saatu vasta opetusohjelmasta päättämisen jälkeen, on tiedottaminen sekä opiskelijoiden rekrytointi ollut haasteellisempaa kuin silloin, mikäli päätös on saatu ennen opetusohjelmasta päättämistä. (Pantsar 2007, 4; Saloheimo 2014, 32–33.)

II OSA

VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINNIN LÄHTÖKOHTIA SEKÄ AIEMPIA TUTKIMUSTULOKSIA

5 TUTKIMUSKOHTEENA KOULUTUKSEN VAIKUTTAVUUS

SELVITYKSEN avainkäsitteelle, vaikuttavuudelle ei ole annettavissa yksiselitteistä määritelmää. Sitä on määritelty eri lähtökohdista ja tausta-arvoista käsin lukuisin eri tavoin eri tieteen- ja hallinnonaloilla. Koulutuksen alueella peruslähtökohtana voi pitää sitä, että vaikuttavuus nähdään laajempana käsitteenä kuin esimerkiksi sen rinnakkaiskäsitteet tehokkuus, taloudellisuus, laatu, tuottavuus, tuloksellisuus tai kannattavuus. Pelkkä tulosten, tuottavuuden, laadun ja muiden vastaavien tarkastelu ei kerro kaikkea koulutuksen vaikuttavuudesta vaan sen synnyttämät vaikutukset ovat moninaisempia. (Raivola, Valtonen & Vuorensyrjä 2000, 11.)

KOULUTUKSEN vaikuttavuus ei ole yksioikoisesti mitattavissa. Pelkät kvantifioitavat mittarit eivät onnistu kuvailemaan ihmisten merkityksellisiä kokemuksia ja vaikutuksia. Kokemuksille tilaa antava ja koulutuksen laajempia vaikutuksia ymmärtävä arviointi lähtee liikkeelle ja edellyttää toiminnan ja sen kontekstin tuntemusta sekä perustellusti koottua aineistoa. (Atjonen [tulossa].) Tähän on pyritty myös tämän selvitystyön kontekstissa.

5.1 HUOMIO LAAJEMPIIN VAIKUTUKSIIN

AIKUISKOULUTUKSEN vaikuttavuuden arvioinnin alueella – myös vapaassa sivistystyössä – on viime vuosien aikana vakiinnuttanut asemansa ns. *wider benefits* -lähestymistapa (”koulutuksen laajemmat vaikutukset”). Siinä vaikuttavuuden ja vaikutusten arviointia ei rajata vain oppimistuloksiin tai hyötyihin vaan pyritään huomioimaan kaikki mahdolliset laajemmat vaikutukset, joita opiskelulla voi olla yksilötasolta yhteiskunnan tasolle. Koulutuksen laajempien vaikutusten tutkimusta on tehty erityisesti Lontoon yliopistossa (mm. Feinstein ym; Schuller ym.). (Manninen & Luukannel 2008, 19; Kil ym. 2012, 4; Manninen 2014.)

ESIMERKIKSI vapaan sivistystyön opintojen laajempia vaikutuksia tutkineet Manninen ja Luukannel määrittelevät, että opiskelulla ja koulutuksella on aina vaikutuksia, jotka voidaan paikantaa yksilön, perheen, yhteisön, työpaikan ja yhteiskunnan tasolle. Heidän mukaansa koulutuksen vaikuttavuudesta voidaan puhua silloin, kun arvioidaan koulutuksen vaikutuksia *kokonaisuutena*. Laajempia vaikutuksia ovat esimerkiksi opiskelun myötä kehittyneet muut taidot, tiedot ja osaaminen, toisin sanoen eräänlaiset sivu- ja seurannaisvaikutukset, jotka näkyvät opiskelijoiden elämässä välittömästi sekä välillisesti esimerkiksi opiskelijan lähipiirissä, erilaisissa toimintaympäristöissä sekä yhteiskunnassa. Tällaisia taitoja ovat muun muassa vuorovaikutustaidot, sosiaaliset taidot ja henkinen kasvu, kansalaisuuteen liittyvät taidot ja asenteet sekä yhteisöllisyys. Laajempien vaikutusten ilmeneminen vie usein aikaa, mikä tulee huomioida niiden arvioinnissa. (Manninen & Luukannel 2008, 19–20.)

5.2 ERÄS VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINNIN KLASSIKKOMALLI – KIRKPATRICKIN NELJÄ TASOA

PERINTEINEN ja klassikon asemaan noussut koulutuksen vaikuttavuuden arvioinnin malli on Donald Kirkpatrickin (1994; 1996; 2000) nelivaiheinen malli, jossa vaikutuksia arvioidaan ketjuna. Selkeänä ja yksinkertaisena pidetty arviointimalli erittelee oppimisen ja vaikutusten eri tasoja ja se muun muassa erottaa opiskelijatyytyväisyyden vaikutuksista. Kirkpatrickin malli on luonut pohjaa myös edellä mainituille koulutuksen laajempien vaikutusten arviointimalleille. Se on julkaistu ensimmäisen kerran jo vuonna 1956, jonka jälkeen sitä on kehitetty eteenpäin lukuisia kertoja. Malli on saanut osakseen runsaasti myös kritiikkiä. Sitä on kritisoitu muun muassa siitä, ettei se huomioi riittävästi maailman monimuotoisuutta vaan esimerkiksi olettaa kausaalisuhteen eri tasojen välille ja korostaa mitattavia vaikutuksia. Sen ei esimerkiksi ole nähty soveltuvan parhaalla mahdollisella tavalla erilaisten niin sanottujen pehmeiden taitojen arviointiin (esim. vuorovaikutustaidot, sosiaaliset taidot ja henkinen kasvu). Malli tarjoaa kuitenkin konkreettisen lähtökohdan koulutuksen vaikutusten ja vaikuttavuuden eri puolien erittelylle kiinnittäen huomiota tarkasteltavan ilmiön monitahoisuuteen. (Kirkpatrick 1996, 54–59; Stoel 2004, 46–49; Manninen & Luukannel 2008, 19–20.)

KIRKPATRICKIN arvioinnin neljä tasoa sisältävät kukin oman arviointinsa ja arviointi vaikeutuu taso tasolta. Kaikki tasot ovat kuitenkin lopullisen vaikuttavuusarvion kannalta yhtä tärkeitä ja vaikuttavat toinen toisiinsa. Mallin tasot ovat seuraavat:

1. Reaktioiden taso. Reaktioiden arviointi kohdistuu opiskelijoiden tuntemuksiin ja kokemuksiin koulutuksesta, ts. opiskelijatyytyväisyyteen.
2. Oppimisen taso. Oppimisen arviointi kohdistuu opiskelijan oppimiseen, tietämyksen lisääntymiseen sekä asenteiden muuttumiseen.
3. Käyttäytymisen ja toiminnan taso. Toiminnan muutosten arviointi kohdistuu siihen, missä määrin koulutus on muuttanut opiskelijan käyttäytymistä, esimerkiksi työkäyttäytymistä.
4. Tulosten ja tuloksellisuuden taso. Tuloksellisuuden arviointi kohdistuu koulutuksen lopullisiin tuloksiin kuten esimerkiksi työn parempaan tuottavuuteen tai laatuun, tai muutoksiin yhteisöjen toiminnassa (esim. perhe) sekä yhteiskunnan tasolla. (Kirkpatrick 1996, 54–59; Kirkpatrick 2000, 136–144; Manninen & Luukannel 2008, 19–20.)

5.3 AIEMPIEN TUTKIMUSTEN LÖYDÖKSIÄ

VAPAAN sivistystyön vaikuttavuustutkimusta on tehty niin Suomessa kuin kansainvälisesti verrattain vähän. Perinteisesti vaikuttavuustutkimuksellinen kiinnostus on painottunut aikuisten ammatilliseen kouluttautumiseen ja korkeakoulutukseen sekä niiden taloudellisiin ja sosioekonomisiin vaikutuksiin. Ei siis niinkään vapaatavoitteiseen opiskeluun ja opiskelijan kokemiin henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin vaikutuksiin tai niiden moninaisiin yhteyksiin esimerkiksi yhteiskunnallisen hyvinvoinnin kannalta. (Kil ym. 2012, 4.) Viime vuosien aikana tilanne on kuitenkin kohentunut. Suomessa vapaan sivistystyön vaikuttavuustutkimuksen pioneerityötä on tehnyt erityisesti Manninen (esim.

Manninen & Luukannel 2008; Manninen 2010; 2012). Hän on ollut keskeisessä roolissa esimerkiksi laajalti kiinnostusta herättäneessä kansainvälisessä BeLL-tutkimushankkeessa (2014).

VIIME VUOSIEN aikana myös vapaan sivistystyön oppilaitosmuodoissa on aktivoiduttu vaikuttavuustutkimuksen tekemisessä. Esimerkiksi OK-opintokeskus on sisällyttänyt hankearvioidensa osaksi hankkeiden pitkäkestoisten tulosten ja vaikutusten arviointia. Opintokeskuksen vuosien 2007–2009 kansalaisvaikuttamisen hankkeita koskevassa raportissa tuodaan esiin, että vuosi toisensa jälkeen vapaan sivistystyön hankkeissa koulutetut henkilöt arvioivat osana loppuarviointejaan, että heidän saamastaan koulutuksesta hyötyy keskimäärin noin 10 muuta ihmistä (esim. heidän edustamansa yhdistyksen muut vapaaehtoiset, perheenjäsenet jne.). (Fields 2013; Fieldsin suullinen tiedonanto 29.7.2014.)

5.3.1 VAIKUTUKSIA BELL-TUTKIMUKSEN VALOSSA

BELL-TULOKSET tekevät näkyväksi ja konkretisoivat vapaan sivistystyön kentällä kaivatulla tavalla vapaatavoitteisen aikuiskoulutuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta sekä sen merkitystä ihmisten hyvinvoinnin rakentajana, jollaisena siitä on myös merkittävää taloudellista hyötyä yhteiskunnalle. Sen keskeiset tulokset osoittavat yksilötason hyötyjen linkittyvän erilaisiin laajempiin hyötyihin, jotka koskevat esimerkiksi terveyttä, hyvinvointia, perhettä ja työelämää. Keskeisiä vapaatavoitteisen koulutuksen yksilötason vaikutuksia ovat BeLL-tutkimuksen mukaan muun muassa seuraavat:

Vapaatavoitteiset opinnot

- avaavat sosiaalisia mahdollisuuksia sekä auttavat sosiaalisten verkostojen rakentamisessa, ja kasvattavat tätä kautta luottamusta ja suvaitsevaisuutta kanssaihmisiä kohtaan.
- ruokkivat halua opiskella lisää ja vahvistavat opiskelumotivaatiota. Tästä hyötyivät tulosten valossa erityisesti matalammin koulutetut.
- tuottavat myös työhön liittyviä hyötyjä, joskin eräänlaisina sivuhyötyinä, joita osallistuneet eivät välttämättä hae, mutta saavat tästä huolimatta (esim. esiintymisvarmuus).
- vahvistavat tunnetta elämän hallinnasta sekä luottamusta elämään. (ks. esim. BeLL 2014; Manninen 2014; myös Kouvo 2014.)

BELL on kymmenen maata kattava vertaileva survey-tutkimus, jossa on mukana yhteensä 8 646 aikuisopiskelijaa Suomesta, Englannista, Espanjasta, Saksasta, Sloveniasta, Tšekeistä, Sveitsistä, Romaniasta, Serbiasta ja Italiasta. Kansainvälinen tutkimushanke käynnistyi vuonna 2011 ja se on EU-rahoitteinen. Hanke on versonut muun muassa Mannisen (esim. 2010; 2012) sekä englantilaisten Leon Feinsteinin ja hänen tutkimusryhmänsä (2008), Angela Brasset-Grundyn (2004) ja Cathie Hammondin (2004) tutkimusten pohjalta. Se analysoi laaja-alaisesti vapaatavoitteiseen aikuiskoulutukseen osallistumisen yhteyksiä osallistuneiden elämään ja yhteiskuntaan, jonka lisäksi se tuottaa vertailevaa tutkimustietoa vapaatavoitteisen opiskelun luonteesta ja organisoinnista eri maissa. Se pyrkii tasa-arvoistamaan vapaatavoitteisen aikuiskoulutuksen asemaa muiden aikuiskoulutusmuotojen rinnalla sekä tarjoaa empiiristä näyttöä vapaatavoitteisen aikuiskoulutuksen vaikutuksista esimerkiksi poliittisen päätöksenteon tueksi. (Kil ym. 2012, 4; BeLL 2014.)

5.3.2 VAIKUTUKSIA MANNISEN JA LUUKANTELEEN MUKAAN

BELL:IN tulokset ovat yhteneviä aiempien vapaata sivistystyötä koskeneiden vaikuttavuustutkimusten kanssa, esimerkiksi Mannisen ja Luukanteleen (2008) arviointitutkimuksen tulosten kanssa. Manninen ja Luukannel kartoittivat tutkimuksessaan vapaan sivistystyön opintoihin osallistumisen tuottamia laajempia vaikutuksia Suomessa ja arvioivat vaikutuksia yksilön, kansalaisen ja työntekijän näkökulmista. Aineisto kerättiin vuonna 2007 vapaan sivistystyön opintoihin osallistuneilta aikuisopiskelijoilta yksilö- ja ryhmähaastatteluina (n = 19 + 77) sekä kyselylomakkeella (n = 1 744). (Manninen & Luukannel 2008, 7-9.)

Yleisimmät vaikutukset, joita opintoihin osallistuneet nostivat Mannisen ja Luukanteleen tutkimuksessa esille, olivat innostus jatkaa opiskelua, henkinen hyvinvointi, tietojen ja taitojen lisääntyminen, itsetunnon kehittyminen, jaksaminen, luovuus, itseluottamus ja yleissivistys. Näiden kehittymiseen opiskelulla oli vaikutusta melko paljon tai paljon 50–78 %:n kohdalla tutkimukseen osallistuneista. 30–40 % vastanneista raportoi opintojen tuottaneen myös työelämään liittyviä hyötyjä kuten parantaneen urallaetenemis- tai toimeentulomahdollisuuksia ainakin jonkin verran. (Manninen & Luukannel 2008, 7.)

Mannisen ja Luukanteleen tutkimukseen osallistuneiden yleisimmin mainitsemat vaikutukset liittyivät tekemiseen ja osaamiseen, kansainvälisyysvalmiuksiin, kulttuuriosaamiseen, käytännön hyötyyn, yhteisöön kuulumiseen, itsevarmuuteen, itsetuntoon tai itseluottamukseen, elämänpiirin sekä ystävä- ja tuttavapiirien laajentumiseen, henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin sekä elämänsisältöön ja -laatuun. Myös Manninen ja Luukannel näkevät aineistonsa perusteella yksilötason vaikutuksilla olevan suoria heijastusvaikutuksia lähiyhteisöjen sekä yhteiskunnan tasolle. Yksilötason vaikutukset heijastuvat heidän mukaansa esimerkiksi yhteisöllisyyden vahvistumiseen, sosiaaliseen koheesioon sekä aktiiviseen kansalaisuuteen ja siihen liittyviin asenteisiin. Yksilötason vaikutukset näkyvät yhteiskunnallisella tasolla konk-reettisesti myös esimerkiksi vähentyneiden sosiaali- ja terveysmenojen muodossa. (Manninen & Luukannel 2008, 7-9.)

Myös Mannisen ja Luukanteleen tulokset asettuvat osaksi jatkumoa ja vahvistavat aiempia tuloksia koulutuksen laajemmista vaikutuksista (mm. Hammond 2002; Schuller 2002; Manninen 2006). Keskeisiä yhteneviä tuloksia ovat henkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin liittyvät vaikutukset sekä laajemmat vaikutukset, jotka aiemmissa tutkimuksissa on liitetty sosiaaliseen pääoman ja koheesion sekä aktiivisen kansalaisuuden kehittymiseen. (Manninen & Luukannel 2008, 7-9, 20–22.)

III OSA

SELVITYKSEN TOTEUTUS

6 TUTKIMUSASETELMA

6.1 SELVITYKSEN PÄÄ-TUTKIMUSTEHTÄVÄ

TÄMÄN selvityksen päätutkimustehtävänä on tarkastella opintosetelikoulutuksen vaikuttavuutta koulutukseen osallistuneiden näkökulmasta. Se on luonteeltaan kartoittava eli se selvittää toistaiseksi varsin vähän tutkittua kohdeilmiötä sekä kartoittaa muun muassa aihealueen aiempia tutkimustuloksia kuten edellä on tehty. Selvitysaineisto on kerätty teemahaastattelujen avulla ja aineistoa analysoidaan laadullisen ja määrällisen sisällönanalyysin keinoin. Tulososa kokoaa yhteen, millaisia vaikutuksia ja hyötyjä opintosetelikoulutukseen osallistuneet ovat opiskelullaan havainneet olleen ja miten he ovat opintosetelikoulutuksen kokeneet. Vaikuttavuutta arvioidaan pääosin aineistolähtöisesti ja laadullisesti haastateltavien kokemuksia korostaen, mutta se sisältää myös määrällistä yhteenvetoa. Johtopäätöksissä löydöksiä suhteutetaan aiempiin tutkimustuloksiin sekä opintosetelikoulutuksen koulutuspoliittisiin taustatavoitteisiin, jolloin opintosetelikoulutuksen vaikuttavuutta arvioidaan lyhyesti myös yhteiskunnallisen ohjauksen näkökulmasta. Selvitys on toteutettu kaksivaiheisesti: vuoden 2014 maaliskuusta kesäkuuhun ulottuvan sekä syyskuusta marraskuuhun ulottuvan ajanjakson aikana.

SELVITYKSESSÄ vaikuttavuus ymmärretään laaja-alaisesti, esimerkiksi edellä Mannisen ja Luukanteleen (2008, 16) viittaamalla tavalla moninaisten vaikutusten kokonaisuutena, ei esimerkiksi ainoastaan oppimistuloksina tai opiskelijatyytyväisyytenä (ks. myös esim. Kirkpatrick 1996). Koska kyseessä on kartoittava selvitys, tutkimusasetelma sekä selvityksen löydökset ovat kuitenkin huomattavasti suppeampia ja liikkuvat yleisemmällä tasolla kuin esimerkiksi edellä kuvatuissa *wider benefits* -lähestymistapaa seuraavassa Mannisen ja Luukanteleen tutkimuksessa tai BeLL-tutkimuksessa. Selvityksen empiirinen osuus lähtee liikkeelle opiskelijalähtöisesti kysymyksestä, millaisia muutoksia koulutukseen osallistuminen on tuottanut opiskelijan elämässä. Aineiston keruussa hyödynnetty haastattelurunko (ks. liitteet 1-3) on tämän pohjalta pyritty laatimaan siten, että se antaa haastateltaville tilaa mahdollisimman moninaisten vaikutusten ja hyötyjen esiin tuomiselle.

SELVITYKSEN päähuomio on siis opintosetelikoulutukseen osallistuneiden opiskelijoiden kuvaamissa koulutuksen vaikutuksissa ja hyödyissä, ei niinkään esimerkiksi opintosetelin vaikuttavuudessa, jonka tarkastelemiseksi tarvittaisiin toisen tyyppistä tutkimustietoa. Kuitenkin myös opintosetelin vaikuttavuuteen liittyviä näkökulmia saadaan esille, kun tarkastellaan opiskelijoiden opintoihin hakeutumista ja motivoitumista, toisin sanoen sitä, vaikuttiko opintoseteliavustus opintoihin hakeutumiseen ja onko opiskelija opiskellut vapaan sivistystyön piirissä aiemmin. Näin saadaan syvennettyä opintosetelikoulutuksen vaikuttavuuden tarkastelua koulutuspoliittisten tavoitteiden täyttymisen näkökulmasta.

6.2 AINEISTON-KERUUTAPANA TEEMAHAASTATTELU

SELVITYSAINEISTO on kerätty teemahaastattelulla, joka toteutettiin yksilö- (n = 10) ja ryhmä-haastatteluina (n = 3, yht. 24 opiskelijaa). Teemahaastattelurungon muotoilussa olivat keskeisenä apuna ohjausryhmän, erityisesti kansalaisopiston, edustajat. Haastattelurungon muotoilussa hyödynnettiin lisäksi Mannisen ja Luukanteleen (2008, 75–78) haastattelurunkoa, jonka taustalla on pitkäaikainen kehitystyö. Selvityksen päähaastatteluteemat (ks. liite 1) liikkuvat kahdella tasolla, opintosetelikoulutuksen myötä syntyneissä vaikutuksissa ja hyödyissä sekä kursseille hakeutumisessa ja osallistumismotiiveissa. Haastateltavia pyydettiin vastaamaan heidän viimeisimmän opintosetelikurssin pohjalta. Lisäksi yksilöhaastatteluihin osallistuneilta kerättiin taustatietoja taustatietolomakkeen avulla (ks. liite 2) joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta (ks. lisätietoa esim. luku 6.5.1).

TEEMAHAASTATTELU sijoittuu formaaliutensa osalta lomakekyselyn ja avoimen haastattelun väliin ja näin se mahdollistaa samanaikaisesti haastateltavalähtöisen, mutta systemaattisen aineistonkeruun. Se ei mahdollista yhtä laajaa vastaajaryhmää kuin lomakehaastattelu, mutta sen avulla on mahdollista saada monipuolisempaa tietoa vähemmän tunnetuista ilmiöistä. Haastattelu etenee tiukkojen valmiiksi muotoiltujen kysymysten sijaan väljemmin kohdentuen ennalta suunniteltuihin teemoihin. Teemat ovat kaikille haastateltaville samoja, mutta niiden välillä on mahdollista liikkua joustavasti haastattelutilanteen mukaan. Teemojen puhumisjärjestys on vapaa ja eri haastateltavat voivat puhua teemoista eri laajuudessa. Teemahaastattelua pidetään sopivana haastattelutapana esimerkiksi juuri silloin, kun halutaan tietoa vähemmän tunnetuista ilmiöistä ja asioista sekä tehdä oikeutta haastateltavien puheelle (vrt. lomakekysely). (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Manninen & Luukannel 2008, 23.)

6.2.1 YKSILÖHAASTATTELUJEN TOTEUTUSTAVAT

SELVITYKSEN ripeän toteutusaikataulun vuoksi haastateltavat saivat mahdollisuuden valita itselleen parhaiten sopivan haastattelutavan: kasvokkaisen, puhelin- tai sähköpostihaastattelun. Aineistonkeruuta ei siis haluttu rajata esimerkiksi vain kasvokkain toteutettaviin haastatteluihin vaan osallistumiskynnys haluttiin pitää matalana mahdollisimman monen haastateltavan tavoittamiseksi. Lisäksi maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden toiveiden mukaisesti haastattelukieleksi voitiin valita suomen- tai englanninkieli.

SÄHKÖPOSTIHAASTATTELUUN liittyy kasvokkaiseen haastattelutilanteeseen verrattuna omanlaisiaan etuja ja haasteita. Sen avulla on esimerkiksi mahdollista tavoittaa helposti ja nopeasti suurikin joukko potentiaalisia haastateltavia. Keskeisiin etuihin kuuluu myös se, että se on ajallisesti joustava: haastateltavan on mahdollista vastata silloin, kun hänelle parhaiten sopii. Sähköpostihaastattelua luonnehtivaan persoonattomuuteen ja kasvottomuuteen liittyy sekä etuja että haasteita. Etuihin kuuluu se, että haastateltavan voi olla helpompaa ilmaista itseään vapaammin sekä käsitellä kriittisempiäkin asioita kuin kasvokkain tapahtuvassa haastattelussa. Tätä voi tukea myös se, että sähköpostihaastattelussa haastattelija-haastateltava -asetelman rajat hälvenevät. Keskeisiin haasteisiin kuuluu puolestaan se, että kasvokkaisen haastattelutilanteen spontaa-

nisuus sekä visuaaliset ja hiljaisuuteen liittyvät vihjeet jäävät puuttumaan. Muut keskeiset haasteet liittyvät kysymysten tulkintaan sekä vastausten suppeuteen, joka on sähköpostihaastatteluille tyypillistä. Selvityksessä tällaiset haasteet on pyritty huomioimaan muun muassa jatkokysymysten muodossa sekä antamalla haastateltaville mahdollisuus tarkentaa vastauksia myöhemmin sähköpostitse sekä puhelimitse. Puhelinhaastattelu tulee lähemmäs kasvokkaista haastattelutilannetta, mutta esimerkiksi edellä mainitut kasvottomuuteen liittyvät edut ja haasteet koskevat luonnollisesti myös sitä. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 13–14; Tiittula, Rastas & Ruusuvuori 2005, 264–267.)

6.2.2 RYHMÄHAASTATTELU HAASTATTELUMUOTONA

Selvityshaastatteluissa hyödynnetty ryhmähaastattelu eroaa yksilöhaastattelusta lähinnä siten, että haastattelutilanteessa ryhmä voi vaikuttaa yksittäisen henkilön esille nostamiin asioihin. Ryhmän jäsenten kommentit vievät toisaalta teemoihin liittyvää keskustelua eteenpäin ja tämä voi pakottaa osallistujia tarkentamaan ja kommentoimaan omia puheenvuorojaan. Toisaalta ryhmähaastattelutilanteessa on vaarana se, että ryhmässä joku osallistuja voi ryhtyä tahtoen tai tahtomattaan hallitsemaan keskustelua ja vastaavasti joku osallistuja jäädä helposti syrjään keskustelussa. Haastattelija voi ohjata keskustelun kulkua näiltä osin esimerkiksi jakamalla puheenvuoroja ja esittämällä kysymyksiä myös vetäytyvämmille ryhmän jäsenille. (Manninen & Luukannel 2008, 24; Tilastokeskus 2014.)

6.3 AINEISTONKERUUN VAIHEET JA KAKSI AINEISTONKERÄÄJÄÄ

AINEISTONKERUU suoritettiin kaksiosaisesti ja kahden haastattelijan toimesta seuraavasti:

- **I aineistonkeruu** huhti-toukokuussa 2014, jolloin toteutettiin kaksi ryhmähaastattelua (n = 2, yht. 19 opiskelijaa) ja yhdeksän yksilöhaastattelua (n = 9). Kolme yksilöhaastattelua toteutettiin tapaamalla (n = 3), yksi puhelinhaastattelemalla (n = 1) ja kuusi sähköpostihaastattelemalla (n = 6). Haastattelijana toimi tutkija Jenni Pätäri.

- **II aineistonkeruu** syyskuussa 2014, jolloin toteutettiin yksi ryhmähaastattelu (n = 1, yht. 5 opiskelijaa) ja yksi yksilöhaastattelu (n = 1). Haastattelut toteutettiin tapaamalla. Haastattelijana toimi VST ry:n suunnittelija ja selvitystyön ohjausryhmän vastaava jäsen Leena Saloheimo. Jälkimmäisen aineistonkeruukierroksen avulla pyrittiin vahvistamaan eri oppilaitosmuotojen ja opintoseteliavustuksen kohderyhmien edustusta aineistossa, ts. tavoittamaan eri oppilaitosmuodot ja opintoseteliavustuksen kohderyhmät selvitysaineistossa mahdollisimman kattavasti (ks. luku 6.4 tavoittamisen haasteista).

HAASTATTELU syntyy aina osallistujien yhteisen vuorovaikutuksen tuloksena ja vuorovaikutus muodostuu erilaiseksi haastattelun toteutustavan ja esimerkiksi haastattelijan mukaan. Teemahaastattelussa teemat mahdollistavat sen, että aineisto rakentuu haastateltavan kokemuksista käsin, mutta samalla haastattelun rakenne pysyy hallinnassa ja aineisto vertailukelpoisena haastat-

telijasta riippumatta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Selvitystyön molemmat haastattelijat kiinnittivät haastattelutilanteessa erityistä huomiota siihen, että haastattelun kulkua ei johdatella vaan haastattelu etenee haastateltavalähtöisesti ja teemarunkoon nojaten (ks. liitteet 1-3).

6.4 HAASTATELTAVIEN TAVOITTAMINEN JA TAVOITTAMISEN HAASTEET

HAASTATELTAVAEHDOKKAITA lähestyttiin ja haastateltavat tavoitettiin ohjausryhmän avustuksella sähköpostitse, jossa esiteltiin selvityshanke sekä esitettiin haastattelupyyntö. Kevät- ja syys-lukukauden 2014 ryhmien osalta lähestyttiin esimerkiksi opistojen suunnitteluopettajia ja kurssien opettajia, jotka ohjasivat yhteydenoton eteenpäin opiskelijoille. Yhteydenottosähköposti sisälsi haastattelurungon ennakkoon tutustuttavaksi.

HAASTATELTAVIEN löytäminen osoittautui haastavaksi. Tämän johdosta järjestettiin kaksi aineistonkeruuta (ks. luku 6.3), joista jälkimmäisellä pyrittiin täydentämään ensimmäisen kierroksen aineistoa. VST ry välitti tiedon selvitystyöstä ja haastateltavahausta kaikkien OPH:n hallinnoiman opintoseteliavustuksen piiriin kuuluvien vapaan sivistystyön oppilaitosmuotojen edustajille, jotka kaikki jakoivat tiedotetta eteenpäin. Esimerkiksi toisesta aineistonkeruukierroksesta huolimatta selvitystyöhön ei kuitenkaan saatu mukaan haastateltavia kesäyliopistoista. Myös kansanopisto-opiskelijoiden edustus jäi vähäiseksi.

OPINTOSETELIOPISKELIJOITA osoittautui vaikeaksi tavoittaa varsinkin, jos he olivat jo siirtyneet oppilaitoksesta pois. Tähän voi olla syynä ensinnäkin oppilaitosten tietosuojaan liittyvät asiat, jotka korostuivat erityisesti kesäyliopistoissa ja kansanopistoissa. Kesäyliopistoissa useimmat opiskelijat ovat kieltäneet tietojensa luovuttamisen ja kaiken materiaalin lähettämisen. Kansanopistot puolestaan eivät voi luovuttaa opintosetelitukea saaneiden tietoja edes oman oppilaitoksen sisällä. Kesäyliopistohenkilöstön ja -opiskelijoiden motivaatioon voi vaikuttaa myös se, että muutamissa oppilaitoksissa opiskelijat olivat kokeneet opintosetelituen negatiivisesti leimaavaksi, mikä tuli esiin opintosetelin käyttöselvityksen aineistossa. (Saloheimon suullinen tiedonanto 25.9.2014.)

KESKEINEN syy haastateltavien tavoittamisen haasteellisuuteen voi löytyä myös opintosetelituen tuntemattomuudesta. Kuten luvuissa 4.3.4 ja 4.3.5 tuodaan esiin, oppilaitosten tuen haku- ja jakamiskäytännöt ovat voineet olla sellaisia, että opintoseteliavustus on vähennetty automaattisesti tiettyyn kohderyhmään kuuluvalta opiskelijalta, jolloin hän ei välttämättä ole tullut tietoiseksi nauttimastaan kurssimaksualennuksesta tai sen tyypistä. Moni opiskelija ei siis tiedä nauttineensa opintosetelitukea.

TUNTEMATTOMUUTEEN on saattanut vaikuttaa myös vähäinen tiedottaminen ja markkinointi, johon liittyviä puutteita ja kehittämistarpeita on tuotu esille aiemmissa opintoseteliavustuksen käyttöselvityksissä (ks. esim. luku 4.4.2). Näkökulma tuli esiin myös tämän selvitystyön haastatteluissa (ks. luku 7.5). Valtionavustus ei toistaiseksi ole pitänyt sisällään erillistä opintosetelituen tai opintosetelikurssien tiedottamiseen ja markkinointiin kohdennettua osuutta. Joidenkin kohderyhmien kohdalla näkyvyyden kasvattamista ei toisaalta ole pidetty edes

tarpeellisena, sillä kysyntä ylittää tarjonnan merkittävästi jo nykyisellään. Kuten luvussa 4.3.5 tuodaan esiin, aiempien selvitysraporttien perusteella kysyntä on ollut tarjontaa suurempaa erityisesti seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmän seniori-jaoksessa, jossa on paljon valveutuneita, avustusmahdollisuudesta tietoisia yksilöitä. (Saloheimo 2014; Saloheimon suullinen tiedonanto 6.8.2014). Tarpeet tunnettuuden parantamiseen ja tiedottamisen kehittämiseen vaihtelevat siis kohderyhmittäin.

6.5 HAASTATELTAVAT

6.5.1 HAASTATELTAVAT TAUSTATIETOJENSA MUKAAN

HAASTATELTAVAT ovat ohjausryhmän avulla tavoitettuja vuosien 2011–2014 aikana vapaan sivistystyön opintosetelikurssille osallistuneita henkilöitä. Yhteensä haastateltavana oli 34 henkilöä. Kolmeen ryhmähaastatteluun osallistui yhteensä 24 haastateltavaa (n = 12 + 7 + 5) ja loput osallistuneista haastateltiin yksilöhaastatteluin (n = 10). Haastateltavat ovat Pirkanmaan (n = 24), Uudenmaan (n = 9) sekä Etelä-Savon (n = 1) alueilta. Miehiä haastateltavista oli kolme (n = 3/34, n. 9 %) eli haastatteluun osallistuneiden sukupuolijakauma on 31/3 (N/M). Haastateltavien ikäjakauma vaihtelee 22 vuodesta 77 vuoteen. Haastateltavilta kerättiin myös pohjakoulutukseen liittyviä taustatietoja (n = 15). Kuudella (n = 6) heistä on korkeakoulututkinto, kahdeksalla (n = 8) toisen asteen ammatillinen tutkinto ja yhdellä (n = 1) peruskoulutausta (EHA1 ja AVA-koulutus).

TAUSTATIETOLOMAKETTA ei kerätty kahdessa ryhmähaastattelussa, joihin osallistui maahanmuuttaja-kohderyhmään kuuluvia opiskelijoita (haastateltavien n = 12+7) – lähinnä haastattelun ja kurssin aikatauluihin sekä suomen- ja englanninkielen haasteisiin liittyvistä syistä. Haastateltavien perustaustatietoja (ikäjakauma, synnyinmaa) saatiin kuitenkin kerättyä myöhemmin oppilaitoksen hallinnon ja kurssien opettajan avustuksella. Haastateltavat ryhmät olivat koostumukseltaan hyvin monikulttuurisia. Esimerkiksi toisessa ryhmistä oli taustaltaan muun muassa venäjänkielisiä, somalialaisia, thaimaalaisia ja albanialaisia opiskelijoita. Ryhmähaastatteluihin osallistuneiden ikään liittyvät tiedot sisältyvät yllä kuvattuihin tietoihin.

6.5.2 HAASTATELTAVAT KOHDERYHMITTÄIN ESITELTYINÄ

HAASTATELTAVAT edustavat yhteensä viittä opintosetelikoulutuksen kohderyhmää: 1. maahanmuuttajien, 2. työttömien, 3. vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten, 4. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden sekä 5. oppimisvaikeuksia kokevien kohderyhmiä.

Maahanmuuttajien kohderyhmän haastateltavat (n = 20) olivat kaikki naisia ja osallistuneet viimeimmäksi lukuvuoden 2013–2014 aikana järjestetyille kielikursseille: osa kansalaisopiston (n = 19) ja osa opintokeskuksen (n = 1) järjestämille suomen kielen kursseille, joilla on tutustuttu myös suomalaiseen kulttuuriin (kurssien n = 3).

MAAHANMUUTTAJIEN kohderyhmään kuuluvien haastattelut toteutettiin kahtena ryhmähaastatteluna ja yhtenä yksilöhaastatteluna. Ryhmähaastattelut toteutettiin kevään viimeisen kurssikerran yhteydessä ja ne kestivät noin 35 minuuttia. Ensimmäisen ryhmän opiskelijat ovat varhaisessa vaiheessa suomen kielen opinnoissaan ja osaavat vaihtelevasti suomen kielen alkeita. Kuten luvussa 6.5.1 tuodaan esiin, ryhmä oli hy-

vin monikulttuurinen (ryhmässä taustaltaan mm. venäjänkielisiä, somalialaisia, thaimaalaisia ja albanialaisia opiskelijoita). Osa osaa englannin kieltä, osa käytännössä ainoastaan äidinkieltään ja osalla opiskelijoista puuttuu lähes kokonaan myös äidinkielensä luku- ja kirjoitustaito. Ryhmässä oli apuna somalinkielinen tulkki, joka oli apuna myös haastattelutilanteessa. Ryhmän opiskelijat olivat 23–54-vuotiaita (keskiarvo noin 34 vuotta). Myös toinen haastatelluista ryhmistä oli hyvin monikulttuurinen, mutta edennyt kieliopinnoissaan jo pidemmälle. Tämän ryhmän opiskelijat olivat 29–77-vuotiaita (keskiarvo noin 45 vuotta).

RYHMÄHAASTATTELUJEN lisäksi selvitykseen haastateltiin yksilöhaastatteluna opintokeskuksen järjestämälle kielikurssille osallistunutta, noin 30-vuotiasta naisopiskelijaa. Häntä haastateltiin kasvokkain ja haastattelu kesti noin 45 minuuttia.

Työttömien kohderyhmään kuuluvia haastateltavia oli yhteensä kuusi (n = 6), joista kaksi on miehiä (n = 2). Iältään haastateltavat olivat 30–59-vuotiaita. Haastateltavista kolme oli osallistunut kansalaisopiston työttömille suunnatulle liikuntakurssille lukuvuoden 2013–2014 aikana (n = 3, joista 1 on mies). He vastasivat haastatteluun sähköpostitse. Neljäs haastateltavista oli lukuvuoden 2011–2012 aikana opintokeskuksen organisoimalle kädentaitojen kurssille osallistunut naisopiskelija, jota haastateltiin kasvokkain. Viides opiskelija oli lukuvuoden 2010–2011 aikana kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalle osallistunut miesopiskelija, jota haastateltiin kasvokkain. Jälkimmäisenä mainitut kasvokkaiset yksilöhaastattelut kestivät 40–50 minuuttia.

Peruskoulun päättäneille vailla jatkokoulutuspaikkaa oleville nuorille järjestää opintosetelikoulutusta vapaan sivistystyön oppilaitosmuodoista ainoastaan kansanopistot. Selvitykseen osallistunut haastateltava (n = 1) on nykyisin 22-vuotias mies, joka osallistui opintosetelikurssille lukuvuoden 2010–2011 aikana. Hän osallistui haastatteluun sähköpostitse.

Seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluvia haastateltavia oli yhteensä kuusi (n = 6), joista yhtä haastateltiin yksilöhaastatteluna. Hän on 70-vuotias nainen, joka osallistui lukuvuoden 2011–2012 aikana opintokeskuksen organisoimalle kädentaitojen kurssille. Häntä haastateltiin puhelimitse. Viisi tähän kohderyhmään kuuluvaa haastateltavaa osallistui kasvokkain toteutettuun ryhmähaastatteluun. He ovat 60–69-vuotiaita naisia ja osallistuneet lukuvuoden 2013–2014 aikana kansalaisopiston senioreille suunnatulle pilates- ja kehonhuoltokurssille. Haastattelut kestivät 40–50 minuuttia.

OPPIMISVAIKEUKSIA kokevien kohderyhmään kuului haastateltavista kaksi (n = 2). He ovat 26- ja 35-vuotiaita naisia ja osallistuneet viimeimmäksi lukuvuoden 2012–2013 aikana opintokeskuksen organisoimalle taideleirille nuorille ja aikuisille kehitysvammaisille. Heitä haastateltiin sähköpostitse vanhempiensa avustuksella. Vanhemmat haastattelivat heitä ja kokosivat vastaukset sähköpostiin. Mahdolliset vanhempien esit-

5 *Ks. tietoja siitä, miksi esim. kesäyliopisto-opiskelijoita ei saatu selvitykseen mukaan luvusta 6.4* Haastateltavien tavoittaminen ja tavoittamisen haasteet.

tämät täydentävät kommentit oli merkitty vastauksiin erikseen.

6.5.3 HAASTATELTAVAT OPPILAITOSMUODOITTAIN ESITELTYINÄ

HAASTATELTAVAT edustavat kahta kansalaisopistoa (n = 2), kahta kansanopistoa (n = 2) ja kahta opintokeskusta (n = 2). He olivat opiskelleet yhteensä kuuden oppilaitoksen järjestämillä kursseilla (oppilaitosten n = 6, kurssien n = 9). Oppilaitosmuodoittain tarkasteltuna haastateltavat jakautuvat seuraavalla tavalla:[5]

Kansalaisopisto (n = 2). Selvitykseen haastateltiin yhteensä 28 kansalaisopisto-opiskelijaa, jotka olivat iältään 23–77-vuotiaita. He olivat opiskelleet kahden eri kansalaisopiston (opiskelijoiden n = 23+5, 1 mies) neljällä eri opintosetelikurssilla (kurssien n = 3+1). Kurssiaiheet olivat seuraavanlaisia:

- Työttömille suunnattu liikuntakurssi.
- Senioreille suunnattu liikuntakurssi.
- Suomen kielen kurssi maahanmuuttajanaisille (yhteensä yhden kansalaisopiston kaksi eri kurssia).

Kansanopisto (n = 2). Kaksi haastateltavista oli kansanopisto-opiskelijoita (n = 2, miehiä) ja he olivat osallistuneet kahdelle erityyppiselle kurssille: Sinun paikkasi -kurssille ilman jatkokoulutuspaikkaa oleville nuorille (22-vuotias mies) sekä kieli- ja kulttuurilinjalle (50–59-vuotias mies).

Opintokeskus (n = 2). Haastatteluun osallistuneista viisi oli opiskellut opintokeskuksen järjestämillä opintosetelikursseilla (n = 5). He jakautuvat kolmen eri kurssin opiskelijoiksi (n = 3). Kurssiaiheet olivat seuraavanlaisia:

- Suomen kielen kurssi maahanmuuttajille.
- Kädentaitojen kurssi (osallistujina opintosetelikoulutuksen eri kohderyhmiä, mm. työttömien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmän edustajia).
- Nuorten ja aikuisten kehitysvammaisten taideleiri.

5 *Ks. tietoja siitä, miksi esim. kesäyliopisto-opiskelijoita ei saatu selvitykseen mukaan luvusta 6.4* Haastateltavien tavoittaminen ja tavoittamisen haasteet.

6.5.4 TIIVISTELMÄ HAASTATELTAVISTA JA AINEISTONKERUUSTA

I AINEISTONKERUU 04-05/2014 ja siihen osallistuneet haastateltavat pähkinänkuoressa

- Kaksi ryhmähaastattelua (n = 2, yht. 19 haastateltavaa, kaikki naisia) ja yhdeksän yksilöhaastattelua (n = 9, joista 1 on mies). Haastattelijana tutkija Jenni Pätäri.
- Haastateltavat edustivat viittä opintoseteliavustuksen kohderyhmää ja kolmea oppilaitosmuotoa:
  1. maahanmuuttajien (n = 19, haastateltiin kahtena ryhmähaastatteluna),
  2. työttömien (n = 4),
  3. vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten (n = 1, mies),
  4. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden (n = 1) sekä
  5. oppimisvaikeuksia kokevien (n =2) kohderyhmiä.

Haastateltavat olivat osallistuneet

- yhden kansalaisopiston (haastateltavien n = 23, joista 1 on mies),
- yhden kansanopiston (haastateltavien n = 1) ja
- kahden opintokeskuksen järjestämille kursseille (haastateltavien n = 4).

II AINEISTONKERUU 09/2014 ja siihen osallistuneet haastateltavat pähkinänkuoressa

- Yksi ryhmähaastattelu (haastateltavien n = 5) ja yksi yksilöhaastattelu (n = 1, mies). Haastattelijana VST ry:n suunnittelija ja selvityksen ohjausryhmän vastaava jäsen Leena Saloheimo.
- Haastateltavat edustivat kahta opintoseteliavustuksen kohderyhmää ja kahta oppilaitosmuotoa:
  1. työttömien (n = 1, mies) sekä
  2. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden (n = 5, haastateltiin ryhmähaastatteluna) kohde-ryhmiä.

  Haastateltavat olivat osallistuneet
  - yhden kansalaisopiston (haastateltavien n = 5) ja
  - yhden kansanopiston (haastateltavien n = 1, mies) kursseille.
- Toisella haastattelukierroksella onnistuttiin vahvistamaan kansanopisto-opiskelijoiden sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluvien opiskelijoiden edustusta aineistossa.

6.6 AINEISTO JA SEN ANALYYSIMENETELMÄT

AINEISTO analysoitiin laadullisen ja määrällisen sisällönanalyysin keinoin aineistolähtöisesti. Analyysin työkaluna käytettiin teemoittelua. Aineiston teemoittelu ei pohjaudu ennakkoon asetettuihin haastatteluteemoihin vaan ne ovat syntyneet haastatteluaineiston pohjalta ja jäsentävät sen sisältöä sekä tutkimusaihetta keskeisellä tavalla. Analyysin teemat eivät siis nojaa esimerkiksi kirjallisuuteen, teoriaan tai esimerkiksi aiempaan tutkimukseen vaan ne ovat syntyneet aineiston pohjalta. Teemoja tarkastellaan raportissa myös määrällisesti ja havainnollis-

tetaan taulukoiden avulla. Sisällönanalyysin tarkoituksena on esittää tiivistetty ja selkeä kuvaus tutkittavasta aiheesta eli opintosetelikoulutuksen vaikuttavuudesta opiskelijoiden näkökulmasta. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006; Manninen & Luukannel 2008, 31.)

AINEISTON keruu- ja analyysiprosessi eteni siten, että osa haastatteluaineistosta tallennettiin nauhoittamalla ja litteroitiin (maahanmuuttajien kohderyhmän ryhmähaastattelut); osasta kirjattiin suoraan haastattelutilanteessa kattavat, vastauksia noudattavat muistiinpanot (kasvokkaiset yksilöhaastattelut ja puhelinhaastattelut, senioriryhmän ryhmähaastattelu) ja sähköpostihaastatteluista saatiin analysoitavaksi valmis kirjattu aineisto. Kun litteroitava aineisto oli litteroitu, aineistot koottiin yhteen ja haastatteluista alettiin poimia avainlausumia. Keskenään samankaltaiset avainlausumat teemoiteltiin ja niille nimettiin mahdollisuuksien mukaan yläteemoja. Esimerkiksi avainlausuma: ”pystyn nyt asioimaan kaupassa suomenkielellä” on liitetty teemaan ”kurssiaiheisiin liittyvät tiedot ja taidot” sekä ”itsetunnon vahvistuminen ja voimaantuminen esim. omien toimintamahdollisuuksien vahvistumisen myötä”. (vrt. Manninen & Luukannel 2008, 28–30.)

KASVOKKAIN ja puhelimitse toteutettujen yksilö- ja ryhmähaastattelujen kestot vaihtelivat 35–50 minuutin välillä ja auki kirjoitettua haastatteluaineistoa kertyi 12-fonttikoolla yhteensä 32 sivua. Kahden haastattelijan toteuttama keruuprosessi toteutui johdonmukaisena ja aineistonkeruut tuottivat sisällöiltään toisiaan seurailevaa aineistoa. Vaikka aineistonkeruuseen osallistui kaksi haastattelijaa, vastasi analyysistä tutkija Jenni Pätäri yhteisten keskustelujen ja neuvonpitojen pohjalta.

6.7 LÄHTÖKOHTIA SELVITYKSEN ARVIOINTIIN

LAADULLISESTI toteutetun selvityksen luotettavuutta voidaan arvioida Lincolnin ja Cuban (1985) perinteisiä kriteerejä hyödyntämällä eli arvioimalla sen totuudellisuutta, sovellettavuutta/siirrettävyyttä, vahvistettavuutta sekä neutraalisuutta/uskottavuutta. Totuudellisuuden arviointi viittaa siihen, kuinka paljon tutkijan löydökset vastaavat tutkimuskohteen todellista tilaa. Toinen kriteereistä eli sovellettavuus/siirrettävyys -kriteeri viittaa sen arviointiin, kuinka paljon tutkimuksen löydöksiä voi soveltaa muihin vastaaviin ja vastaavantyyppisiin tutkimuskohteisiin. Kolmas eli vahvistettavuuden kriteeri viittaa puolestaan sen arviointiin, kuinka paljon tehdyt tulkinnat saavat tukea esimerkiksi toisista tutkimuksista. Neljäs Lincolnin ja Cuban luotettavuuden arvioinnin kriteereistä eli neutraalisuus/uskottavuus viittaa siihen, kuinka neutraalisti tutkija on kyennyt toimimaan tutkimuksen löydösten suhteen huolimatta esimerkiksi hänen ennakkooletuksistaan. (ks. esim. Manninen & Luukannel 2008, 32–33.)

SELVITYS on pyritty toteuttamaan hyvää ja luotettavaa tieteellistä käytäntöä noudattaen. Sen on ollut tarkoitus tuottaa eräänlainen ensikatsaus opintosetelikoulutuksen vaikuttavuudesta opiskelijoiden näkökulmasta, sillä tällaista tietoa ei vielä toistaiseksi ole juurikaan kerätty. Eräs sen pääpyrkimyksistä on siis ollut tuottaa kohdeilmiöön liittyvää uutta kuvailevaa tietoa aineistolähtöisesti sekä tiettyjen resurssien sanelemien reunaehtojen puitteissa. Resurssit ovat esimerkiksi vaikuttaneet selvityksen haastateltavajoukon muotoutumiseen.

LINCOLNIN ja Cuban kriteereitä käyttäen tulosten totuudellisuutta ja sovellettavuutta vahvistaisi eittämättä laajempi osallistujajoukko ja se, että haastateltavat edustaisivat tasaisemmin eri oppilaitosmuotoja (ml. kesäyliopistot, ks. lisätietoa luvusta 6.4) ja että haastateltavien jakauma seuraisi uskollisemmin opintosetelikoulutuksen kohderyhmien jakaumaa. Toteutuneisiin haastatteluihin osallistujista on esimerkiksi maahanmuuttajakohderyhmän edustajia suhteellisesti enemmän kuin opintosetelikoulutukseen osallistuneista ja taas seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden ryhmän edustajia on aineistossa suhteellisesti liian vähäinen määrä toisesta aineistonkeruusta huolimatta (ks. taulukko 3). Samalla on kuitenkin huomattava, että eri kohderyhmiä edustavat haastateltavat olisivat osin sijoitettavissa useampiin kohderyhmiin. Esimerkiksi maahanmuuttajahaastateltavien joukossa oli henkilöitä, jotka olisivat voineet osallistua myös seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden tai työttömien kohderyhmille suunnatuille kursseille (ks. myös luku 4.4.2).

TOISEKSI selvitystulosten luotettavuuteen voi vaikuttaa se, että haastateltavat olivat osallistuneet opintosetelikursseille eri lukuvuosien aikana (2010–2011, 2011–2012 ja 2013–2014). Toisin sanoen haastateltavilla oli kulunut eripituiset ajanjaksot haastatteluissa muistelemistaan opintosetelikursseista ja kurssin ajallisella läheisyydellä tai etäisyydellä on voinut olla vaikutusta vastausten jäsentymiseen. Esimerkiksi jotkin kurssin vaikutukset ja hyödyt ovat saattaneet tulla ylipäänsä näkyviksi vasta jonkin ajan kuluttua ja taas jotkin kursseihin liittyvät asiat ovat voineet unohtua ajan kuluessa toisin kuin juuri kurssinsa päättäneillä. Selvityksen luotettavuuden arvioinnin kannalta on kuitenkin huomionarvoista se, että haastateltavien vastaukset olivat luonteeltaan samankaltaisia riippumatta siitä, milloin haastateltava oli kurssille osallistunut.

KOLMANNEKSI selvityksen luotettavuuden arvioinnissa ja erityisesti tulosten siirrettävyyden osalta tulee huomioida opintosetelikoulutuksen kohderyhmien sisäinen sekä niiden välinen heterogeenisyys. Kukin opintosetelikoulutuksen kohderyhmä on niin laaja, että ne olisivat oman selvitystyönsä arvoisia. Myös vapaan sivistystyön oppilaitosmuodot ja oppilaitokset ovat keskenään niin erilaisia, että näiltäkin osin tulosten siirrettävyyteen on suhtauduttava varauksella. Toisaalta, kun lähtökohtana on kartoittaa ihmisten kokemuksia, ei tuloksilta voida vaatia samankaltaista siirrettävyyttä kuin esimerkiksi tilastolliselta tutkimukselta (ks. lisää esim. luku 5).

SELVITYSTYÖN luotettavuutta on pyritty vahvistamaan muun muassa teoreettisten lähtökohtien, selvitystyön vaiheiden, ohjausryhmän vaikutuksen, haastateltavien henkilöiden sekä aineiston keruun riittävän tarkalla kuvailulla, jonka avulla lukija voi muodostaa johtopäätöksensä selvityksen luotettavuudesta. Luotettavuutta on pyritty vahvistamaan myös siten, että aineistonkeruuseen osallistuneet haastattelijat ovat keskustelleet avoimesti haastattelutilanteista ja jakaneet niihin liittyviä näkemyksiään. Tulosten luotettavuutta vahvistaa se, että molemmat aineistonkeruut tuottivat sisällöiltään toisiaan mukailevaa, vertailukelpoista aineistoa sekä se, että selvityksen johtopäätöksissä esitettävällä tavalla sen löydökset saavat tukea toisista tutkimuksista. Lisäksi selvitysraportti on luovutettu selvityksen ohjausryhmän tarkasteltavaksi ja kommentoitavaksi ennen sen julkaisua. Raporttia on korjattu sekä täydennetty kommenttien pohjalta.

IV OSA

SELVITYKSEN TULOKSET JA JOHTOPÄÄTÖKSET

7 TULOKSET

OPINTOSETELITUKI on haastattelujen valossa tarpeellinen ja tärkeä opintojen mahdollistajana –erityisesti pienituloisille kuten haastateltavat itse kuvasivat. Kurssit, joille haastateltavat olivat osallistuneet saivat hyvän palautteen ja haastateltavat kuvasivat kurssitoiminnan vaikutuksia elämänsä kannalta monipuolisesti. Haastatteluissa käsiteltiin niin kurssimaksuihin kuin kurssisisältöihin liittyviä aiheita. Monissa haastatteluissa kiiteltiin myös kurssien opettajia ja korostettiin opettajan merkitystä ei vain oppimisen vaan myös yleisemmin myönteisten kurssikokemusten syntymisen kannalta. Heidän vaikutuksestaan kurssilaisille on syntynyt tärkeä kokemus kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta kuten useampi maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluva opiskelija haastatteluissa luonnehti.

HAASTATELTAVAT korostivat opintosetelitukitoiminnan tärkeyttä ja toiminnan jatkuvuuden merkitystä muun muassa seuraavilla tavoilla:

HAASTATTELUOTE 1. *On tärkeää, että tällainen tuki on olemassa. Yksin pärjääminen on vaikeaa. Suomen kieli on niin vaikea*. (Ryhmähaastatteluun osallistunut nainen. Osallistunut kansalaisopiston järjestämälle maahanmuuttajien kielikurssille.)

HAASTATTELUOTE 2. *Kurssiin ollaan oltu kaikin puolin tyytyväisiä. Kurssilaisen sanoin, ”Ens vuonna takasin!”. Opintosetelitukitoiminnan jatkuvuus on tärkeää. Se mahdollistaa myös vähävaraisten osallistumisen koulutukseen. Koulutukseen, josta osallistuja saa monenlaista mielihyvää oppimisesta ja kehittymisestään sekä opiskelun ilmapiiristä.* (35-vuotias nainen ja hänen vanhempansa. Osallistunut opintokeskuksen järjestämälle taideleirille kehitysvammaisille nuorille ja aikuisille.)

HAASTATTELUJEN sisällönanalyysi käydään seuraavaksi läpi kysymyskohtaisesti (ks. liite 1) ja keskeisiä sisältöjä teemoitellen. Kunkin kysymyksen tarkastelu perustuu koko haastatteluaineistoon, ei vain tietyn kysymyksen kohdalla esiin tulleisiin sisältöihin, sillä haastateltavat ovat voineet palata tiettyyn kysymykseen haastattelun eri vaiheissa. Sisällönanalyysin avulla pyritään tuottamaan tietoa sekä opintosetelikoulutuksen että opintosetelituen vaikuttavuuden arvioimiseksi, mutta painopiste on ensin mainitussa. Tarkastelua on haasteellista pitää erillään monista syistä: esimerkiksi sen johdosta, että monet oppilaitokset ovat organisoineet opintosetelikoulutuksensa siten, etteivät opiskelijat välttämättä ole tietoisia opintosetelituesta, jonka avulla esimerkiksi tietylle kohderyhmälle räätälöity koulutus on järjestetty (ks. lisää esim. luku 4.3.4). Tällöin opintosetelituen vaikuttavuuden arviointi vaikeutuu. Erittelyn avulla selvityksessä pyritään kuitenkin saamaan esille myös opintosetelituen kannustavuuteen liittyviä näkökulmia. Kun tulososa perustuu ennemmin aineiston

keskeisten teemojen erittelyyn kokonaisuutena, esitetään johtopäätöksissä kohderyhmittäiset lyhyet tiivistykset opintosetelikurssien hyödyistä ja vaikutuksista sen pohjalta, minkälaiset sisällöt ovat kunkin kohderyhmän vastauksissa korostuneet.

7.1 OPISKELIJOIDEN KOKEMAT HYÖDYT JA VAIKUTUKSET OPINTO–SETELIKOULUTUKSESSA

HAASTATTELUAINEISTOSTA löytyi yhteensä 166 opintojen hyötyjä ja vaikutuksia kuvaavaa lausumaa (ks. yhteenveto, taulukko 7). Ne ovat varsin tyypillisiä vapaan sivistystyön opintoihin liitettyjä hyötyjä ja vaikutuksia ja mukailevat esimerkiksi Mannisen ja Luukanteleen (2008) sekä BeLL-tutkimuksen (2014) löydöksiä. Ylätasolla ne voi jakaa

I henkiseen hyvinvointiin (yht. 70 lausumaa),

II sosiaaliseen hyvinvointiin (yht. 28 lausumaa)

III fyysiseen hyvinvointiin (yht. 15 lausumaa) sekä

IV osaamiseen ja toiminnallisuuteen (yht. 53 lausumaa) liittyviin hyötyihin ja vaikutuksiin.

TASOJA on mahdollista tarkastella toisistaan erillään, mutta ne liittyvät haastateltavien kuvauksissa kiinteästi toisiinsa: esimerkiksi henkinen hyvinvointi sosiaaliseen hyvinvointiin ja toisinpäin, sekä fyysinen hyvinvointi henkiseen hyvinvointiin ja toiminnallisuuteen, ja niin edelleen. Myös sisällönanalyysiä havainnollistavat haastatteluotteet tuovat esiin haastateltavien kuvaamien hyötyjen ja vaikutusten lomittumisen toisiinsa.

7.1.1 HENKISEEN HYVINVOINTIIN LIITTYVÄT HYÖDYT JA VAIKUTUKSET

HENKISEN hyvinvoinnin yläteema (I pääteema, yht. 70 lausumaa) nousi haastatteluaineistossa laajimpana esille. Haastateltavat esimerkiksi kuvasivat opintojen ruokkineen hyvää ja iloista mieltä. Lisäksi moni haastateltava oli kokenut opinnot voimaannuttavina. Näin kuvaili useampi maahanmuuttajien sekä työttömien kohderyhmiin kuuluva haastateltava. Opinnot olivat avanneet uusia ja itsenäisempiä toimintamahdollisuuksia sekä synnyttäneet uutta yhteenkuuluvuuden tunnetta, jonka myötä haastateltavat kuvailivat itsetuntonsa vahvistuneen (ks. esim. haastatteluote 6). Opintosetelikurssien myönteisiä vaikutuksia itsetuntoon kuvailtiin aineistossa myös sitä kautta, että esimerkiksi eräs seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluva haastateltava iloitsi siitä, että valtiovalta tukee ikääntyneiden opintoja, *se saa tuntemaan itsensä tärkeäksi* (60–69-vuotias nainen, osallistunut senioreille kohdennetulle liikuntakurssille).

LISÄKSI henkisen hyvinvoinnin teemaa käsiteltiin haastatteluissa yhteydessä arjen rytmiin ja aktivoimiseen sekä suhteessa oman vireystason nousuun. Tämä alateema linkittyy selkeästi myös fyysiseen hyvinvointiin (ks. haastatteluotteet 3–4 ja 8). Henkistä hyvinvointia käsiteltiin myös motivoitumisen ja opiskeluinnostuksen näkökulmasta (ks. luku 7.2) sekä yhteydessä oppimisesta nousevaan mielihyvään (ks. haastatteluote 11). Nämä alateemat tulivat esiin eri muodoissa kaikkiin kohderyhmiin kuuluneiden haastateltavien kohdalla.

HENKISEN hyvinvoinnin pääteema voidaan siis jakaa seuraavanlaisiksi alateemoiksi:

1. Hyvä ja iloinen mieli: yleisluonnehdinnat liittyen kursseille osallistumisesta

seuraavaan hyvään ja iloiseen mieleen. (Yht. 12 lausumaa.)

2. Arjen rytmiin ja aktivoimiseen liittyvä hyvä olo sekä oman vireystason nousu. (Yht. 27 lausumaa.)
3. Motivoituminen ja innostuneisuus osallistua uusille kurssille. (Yht. 18 lausumaa, ks. myös luku 7.2.)
4. Itsetunnon vahvistuminen ja voimaantuminen esim. omien toimintamahdollisuuksien vahvistumisen myötä. (Yht. 8 lausumaa.)
5. Oppimisesta nouseva ilo ja mielihyvä. (Yht. 5 lausumaa.)

HAASTATTELUOTE 3. *Kurssi virkisti kaiken kaikkiaan. Se antoi kivaa rytmiikkaa syksyyn. Kokoontumiset oli muistaakseni maanantaisin ja tiistaisin 10–15 ja sen jälkeenkin sai vielä jäädä tekemään, jos oli kesken.* (70-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen järjestämälle kädentaitojen kurssille.)

HAASTATTELUOTE 4. *...Tulee lähdettyä liikkeelle eikä jäätyä kotiin.* (60–69-vuotias nainen. Osallistunut kansalaisopiston järjestämälle senioreille kohdennetulle liikuntakurssille.)

7.1.2 SOSIAALISEEN HYVINVOINTIIN LIITTYVÄT HYÖDYT JA VAIKUTUKSET

SOSIAALISEN hyvinvoinnin yläteema (II pääteema, yht. 28 lausumaa) perustuu sellaisiin aineistossa toistuviin vastauksiin, joissa kuvaillaan esimerkiksi kurssin myötä solmittuja uusia tuttavuuksia tai yleisesti ottaen sosiaalisen vuorovaikutuksen, yhdessäolon ja yhdessä tekemisen merkitystä omalle hyvinvoinnille (ks. esim. haastatteluotteet 6, 8 ja 9). Lisäksi sosiaalinen hyvinvointi näyttäytyy aineistossa yhteydessä muun muassa itsetunnon vahvistumiseen. Edeltävän pääteeman yhteydessä itsetunnon vahvistuminen liittyi erityisesti erilaisiin kurssien synnyttämiin voimaantumisen kokemuksiin, mutta haastateltavat kuvailivat itsetunnon vahvistumiseen liittyviä teemoja myös yhteydessä ryhmässä toimimiseen. Tämäkin alateema tuli esiin erityisesti maahanmuuttajien ja työttömien kohderyhmään kuuluvien haastateltavien kohdalla. Haastateltavat esimerkiksi kuvailivat, että vertaisryhmässä toimimisen ja sen tuen myötä rohkeus kommunikoida myös vertaisryhmän ulkopuolella on kasvanut ja tätä kautta itseluottamus vahvistunut ryhmässä toiminnan myötä (ks. esim. haastatteluote 6). Sosiaalisen hyvinvoinnin yläteemaan liittyvät myös kuvaukset ymmärretyksi tulemisesta, jotka useampi haastateltava liitti erityisesti kurssin opettajaan (ks. esim. haastatteluote 5). Tämä tuli useampaan kertaan esille erityisesti maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluvien haastateltavien kohdalla. Tämäntyyppiset sosiaalisesta vuorovaikutuksesta kumpuavat vahvistavat kokemukset ovat parhaimmillaan olleet voimaannuttavia sekä vahvistaneet osallistuneen itsetuntoa.

SOSIAALISEN hyvinvoinnin pääteema voidaan tiivistetysti jakaa seuraaviin alateemoihin:

1. Sosiaalinen vuorovaikutus, yhdessä tekeminen ja yhdessäolo: yleisluonnehdinnat liittyen yhdessäolosta ja -tekemisestä sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta seuraavaan mielihyvään. (Yht. 15 lausumaa.)
2. Ryhmän tuki, sen motivoivuus ja heijastuminen itsetunnon vahvistumiseen. (Yht. 5 lausumaa.)
3. Uudet tuttavuudet ja ystävyyssuhteet. (Yht. 4 lausumaa.)
4. Kokemus ymmärretyksi ja kuulluksi tulemisesta osana ryhmässä toimintaa sekä opettajan vaikutuksesta. (Yht. 4 lausumaa.)

HAASTATTELUOTE 5. *On ollut hyvä kurssi. Olen oppinut uusia sanoja. Kielitaito on kehittynyt. Nyt voin lukea lehteä. Opettaja on hyvä. Hän puhuu hitaasti, ymmärtää. Olen iloinen kurssista.* (Ryhmähaastatteluun osallistunut nainen. Osallistunut kansalaisopiston järjestämälle maahanmuuttajien kielikurssille.)

HAASTATTELUOTE 6. *Kielen oppiminen on ollut pääasia, mutta lisäksi en ole enää niin pelokas. Uskallan käyttää kieltä. Kaveri oli aluksi apuna. Olen opiskellut [suomen kielen kurssilla] nyt kahtena vuonna. Nyt en ole enää niin riippuvainen ja olen enemmän itsenäinen. [...] Ja olen saanut ystäviä ja tuttuja. Kurssin avulla on helpompi tutustua ihmisiin myös muualla.* (Noin 30-vuotias nainen. Osallistunut opintokeskuksen järjestämälle maahanmuuttajien kielikurssille.)

7.1.3 FYYSISEEN HYVINVOINTIIN LIITTYVÄT HYÖDYT JA VAIKUTUKSET

FYYSISEN hyvinvoinnin pääteema (III pääteema, yht. 15 lausumaa) on haastatteluaineiston pääteemoista pienin, mutta selkeä oma kokonaisuutensa, joka tuli esille erityisesti liikunnallisille opintosetelikursseille osallistuneiden eli työttömille ja senioreille suunnatuille liikuntakursseille osallistuneiden haastateltavien kohdalla (haastateltavien n = 8).

FYYSISEN kunnon ylläpitäminen ja parantaminen niin kurssin aikana kuin sen jälkeen, vaivojen helpottaminen sekä omien rajojen koettelu olivat alateemoja, jotka nousivat tämän pääteeman kohdalla haastatteluissa esille (ks. esim. haastatteluotteet 7–10). Alateemat ovat siis

1. Fyysisen kunnon ylläpitäminen kurssin avulla: niin kurssin aikana kuin sen jälkeen kurssin innoittamana ja sieltä saatujen vinkkien avulla. (Yht. 10 lausumaa.)
2. Vaivojen helpottaminen. (Yht. 5 lausumaa.)
3. Omien rajojen koettelu ja oman itsen (fyysinen) haastaminen. (Yht. 2 lausumaa.)

HAASTATTELUOTE 7. *[Kurssilla on ollut] todella suuri merkitys, koska minulla ei ole pitkään aikaan ollut rahaa osallistua mihinkään liikuntaan, ja kunto on pitkän sairastamisen takia huono. Nyt pääsin minulle sopivaan ryhmään ja sain hyviä vinkkejä kotijumppaan. Erinomainen tilaisuus päästä kokeilemaan ohjattua liikuntaa rennossa ilmapiirissä ilman suorituspaineita ja terveysfilosofioita. Sain myös jonkinlaisen käsityksen siitä, mitä jaksaa ja voi tehdä.* (49-vuotias nainen. Osallistunut kansalaisopiston työttömien liikuntakurssille.)

HAASTATTELUOTE 8. *Kurssilta on saanut hyvän mielen ja rennon, energisen olon. Kurssi on uskoakseni parantanut myös fyysistä kuntoani. On tehnyt hyvää harrastaa liikuntaa säännöllisesti viikoittain. Samalla on saanut tavata uusia, samanlaisessa elämäntilanteessa olevia ihmisiä.* (30-vuotias mies, osallistunut kansalaisopiston työttömien liikuntakurssille.)

HAASTATTELUOTE 9. *Kehonhuolto on todella tarpeen myös ikääntyvälle sohvaperunalle. Sain paljon uusia vinkkejä ja oppia erilaisista venytyksistä ja lihaskunnon hoidosta. Tuli myös ryhmään kuuluvuuden tunne. Se on myös tärkeää työttömälle, joka on menettänyt työyhteisön tuen.* (56-vuotias nainen, osallistunut kansalaisopiston työttömien liikuntakurssille.)

HAASTATTELUOTE 10. *Selkä ei ole enää vaivannut.* (60–69-vuotias nainen. Osallistu-

nut kansalaisopiston järjestämälle senioreille kohdennetulle liikuntakurssille.)

7.1.4 OSAAMISEEN JA TOIMINNALLISUUTEEN LIITTYVÄT HYÖDYT JA VAIKUTUKSET

OSAAMISEN ja toiminnallisuuden pääteema (IV pääteema, yht. 35 lausumaa, ks. esim. haastat-teluotteet 11–12) on haastatteluaineiston pääteemoista toiseksi laajin. Se pitää sisällään tietoihin, taitoihin ja osaamiseen liittyviä hyötyjä ja vaikutuksia, jotka ilmenevät paitsi kurssin aikana, myös sen jälkeen ja sen ulkopuolella (ks. esim. haastatteluotteet 7 ja 12).

HAASTATTELUISSA osaamiseen ja toiminnallisuuteen liittyvistä hyödyistä ja vaikutuksista puhuttiin laajimmin yhteydessä kurssiaiheisiin ja -sisältöihin: muun muassa suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin oppimiseen, kädentaitoihin, kunnon ylläpitämiseen sekä kuvataideharrastukseen. Esimerkiksi suomen kielen ja kulttuurin osaaminen helpottaa merkittävällä tavalla arkea ja arkisten rutiinien hoitamista kuten kaupassa, apteekissa ja virastoissa asiointia. Kielitaito mahdollistaa ylipäänsä aiempaa itsenäisemmän toiminnan. Kädentaitojen kurssien osalta haastateltavat puolestaan kuvailivat oppineensa uusia tekniikoita ja verestäneensä vanhoja. Samalla kurssit ovat ruokkineet kekseliäisyyttä esimerkiksi arkisissa ongelmanratkaisutilanteissa ja vahvistaneet muun muassa kierrätysasennetta. Myös kuvataidekursseilta oli opittu uusia tekniikoita ja kerrattu vanhoja. Liikuntakurssit olivat puolestaan opettaneet kehonhuollon taitoja, joita voi hyödyntää oman kunnon ylläpitämisessä myös itsenäisesti kurssikertojen välissä sekä kurssin jälkeen.

OPPIMISTA ja siihen liittyviä hyötyjä ja vaikutuksia käsiteltiin haastatteluissa myös toisesta näkökulmasta, laadukkaan opettamisen ja ohjaamisen näkökulmasta. Yhteensä yhdeksässä aineiston lausumassa tuotiin esille hyvä ja laadukas opetus ja ohjaaminen vastauksena kysymykseen ”mitä sait kurssin myötä”. Se haluttiin nostaa esille osana kurssin keskeisintä antia ja osana omaa oppimista.

KOLMANNEN osaamiseen ja toiminnallisuuteen liittyvän alateemakokonaisuuden muodostavat tiedonhaku- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittymiseen liittyvät kuvaukset, joita myös useammat haastateltavat nostivat esiin (ks. esim. haastatteluote 11). Näin tekivät erityisesti maahanmuuttajien ja työttömien kohderyhmään kuuluvat haastateltavat. Kurssien myötä haastateltavat olivat esimerkiksi löytäneet uusia tiedonhakukanavia sekä saaneet taitoja ja rohkeutta asioiden itsenäiseen selvittämiseen.

NELJÄS alateema muodostui sen pohjalta, että maahanmuuttajien kohderyhmän haastatteluissa tietyistä perustaidoista kuten kielen osaamisesta keskusteltiin myös kansalaisuuteen ja siihen liittyviin taitoihin liittyen. Kaksi haastateltavaa toivat esille, että kielikurssien myötä he pystyvät ottamaan eri tavoin osaa suomalaiseen yhteiskuntaan (keskustelutaidot, median seuraaminen, kulttuurin tuntemus jne.) ja että tämän kaltainen osallistuminen on eräänlainen kansalaisvastuu, jota yhteiskunnan (– ja tarkemmin ottaen valtionhallinnon –) taholta myös *”odotetaan meiltä”* (ks. esim. haastatteluote 11). Kouluttautuminen ja opinnot auttavat toimimaan hyvänä ja itsenäisesti toimimaan kykenevänä kansalaisena uudessa kotimaassa.

KURSSEILLA oli ollut myös ammattiin ja työelämään liittyviä vaikutuksia kuten kaksi

työttömien kohderyhmään kuuluneista haastateltavista toi esiin. Tästä muodostui osaamisen ja toiminnallisuuden viides alateema. Esimerkiksi kädentaitojen kurssille osallistunut haastateltava totesi, että kurssi oli vahvistanut hänen päätöstään suuntautua ammatillisesti uudelleen luovalle alalle. Kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalla opiskellut haastateltava puolestaan totesi kohentuneen kielitaidon vahvistaneen hänen mahdollisuuksiaan hakeutua paremmin koulutustaan vastaavaan työhön, avanneen uusia työnhakumahdollisuuksia sekä toimineen jopa väylänä uuteen työpaikkaan (ks. haastatteluote 12).

Osaamisen ja toiminnallisuuden pääteeman alaiset alateemat ovat kootusti

1. Kurssiaiheisiin kiinnittyvät erilaiset suorat hyödyt kuten kieli- ja kädentaidot ja niihin liittyvät seurannaisvaikutukset kuten itsenäisemmät toimintamahdollisuudet sekä arjen rutiinien tehokkaampi hoitaminen. (Yht. 26 lausumaa.)
2. Laadukas opetus ja ohjaus avaimena oppimiseen ja osaamiseen. (Yht. 9 lausumaa.)
3. Tiedonhaku- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittyminen. (Yht. 5 lausumaa.)
4. Toiminta kansalaisena, erityisesti sellaisten kansalaisten perustaitojen kuin kielitaidon sekä kulttuuriosaamisen näkökulmasta. (Yht. 4 lausumaa.)
5. Ammatillisen osaamisen vahvistuminen ja työllistymismahdollisuudet. (Yht. 3 lausumaa.)

HAASTATTELUOTE 11. *[Millaisia hyötyjä ja vaikutuksia kurssilla on ollut? Mitä olet saanut kurssin myötä?]*

- *Ystäviä. Kielen perusteet. Osaan vastata puhelimeen. Voin asioida helpommin kaupassa, kun tunnistan ruoka-aineita...*
- *Iloa oppimisesta! Kuukaudet, eläimiä, asunto- ja kotisanoja. Kielioppia: partitiivi, genetiivi, adjektiivi ja kysymykset. Arki on helpompaa. Tiedän, kenelle soitan ongelmatilanteessa. Nyt voin tehdä paljon uusia asioita.*
- *Voin osallistua paremmin. This is also what the government wants.* (Ryhmähaastatteluun osallistuneiden naisten vastauksia. Osallistuneet kansalaisopiston järjestämälle maahanmuuttajien kielikurssille.)

HAASTATTELUOTE 12. *Olen iloinen, että pääsin asumaan viihtyisään [...] kaupunkiin. Lisäksi ulkomailla lomamatkoilla pystyn paremmin kommunikoimaan englannin kielellä. Parantunut kielitaito mahdollistaa hakea työpaikkoja, missä tarvitaan englannin kieltä. Tosin vieläkin kielitaidossani on parantamisen varaa, se ei ole sujuvaa. Nykyisessä työssäni en tarvitse paljon englantia, mutta parantunut kielitaito helpottaa kanssakäymistä ulkomaalaisten vieraiden kanssa. Lisäksi hyödyin koulutuksesta saamalla koulustani työpaikan ja edullisen työsuhdeasunnon.* (50–59-vuotias mies, osallistunut kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalle.)

Taulukko 7. Yhteenveto. Haastatteluissa esiin nousseet hyödyt ja vaikutukset pääteemoittain jaoteltuna.

Teemat	Lausumien lukumäärä	%
I Henkisen hyvinvoinnin pääteema, yht.	**70**	**42**
1. Arjen rytmiin ja aktivoimiseen liittyvä hyvä olo sekä oman vireystason nousu.	27	16
2. Motivoituminen ja innostuneisuus osallistua uusille kurssille.	18	11
3. Osallistumisesta seuraava hyvä ja iloinen mieli.	12	7
4. Itsetunnon vahvistuminen ja voimaantuminen esim. omien toimintamahdollisuuksien vahvistumisen myötä.	8	5
5. Oppimisesta nouseva ilo ja mielihyvä	5	3
II Sosiaalisen hyvinvoinnin pääteema, yht.	**28**	**17**
1. Sosiaalinen vuorovaikutus, yhdessä tekeminen ja yhdessäolo: yleisluonnehdinnat liittyen yhdessäolosta ja -tekemisestä sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta seuraavaan mielihyvään.	15	9
2. Ryhmän tuki ja sen heijastuminen itsetunnon vahvistumiseen.	5	3
3. Uudet tuttavuudet ja ystävyyssuhteet.	4	2
4. Kokemus ymmärretyksi ja kuulluksi tulemisesta osana ryhmässä toimintaa sekä opettajan vaikutuksesta.	4	2
III Fyysisen hyvinvoinnin pääteema, yht.	**15**	**9**
1. Fyysisen kunnon ylläpitäminen kurssin avulla: niin kurssin aikana kuin sen jälkeen kurssin innoittamana ja sieltä saatujen vinkkien avulla.	10	6
2. Vaivojen helpottaminen	5	2
3. Omien rajojen koettelu ja oman itsen (fyysinen) haastaminen.	2	1
IV Osaamisen ja toiminnallisuuden pääteema, yht.	**53**	**32**
1. Kurssiaiheisiin kiinnittyvät erilaiset suorat hyödyt kuten kieli- ja kädentaidot, ja niihin liittyvät seurannaisvaikutukset kuten itsenäisemmät toimintamahdollisuudet sekä arjen rutiinien tehokkaampi hoitaminen.	33	20
2. Laadukas opetus ja ohjaus avaimena oppimiseen ja osaamiseen	9	5
3. Tiedonhaku- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittyminen.	5	3
4. Toiminta kansalaisena, erityisesti sellaisten kansalaisten perustaitojen kuin kielitaidon sekä kulttuuriosaamisen näkökulmasta.	3	2
5. Ammatillisen osaamisen vahvistuminen, työllistymismahdollisuudet	3	2
YHTEENSÄ	**166**	**100**

7.2 OPINTOSETELIKURSSIT RUOKKIVAT INNOSTUSTA OPISKELLA LISÄÄ

KAIKKI haastatellut totesivat opintosetelikurssin ruokkineen innostusta jatkaa opiskelua joko opintosetelikurssilla tai muilla kursseilla, haastateltavat siis kokivat osallistumansa opintosetelikurssit tässäkin valossa varsin onnistuneina. Osa haastatelluista toi esiin erityisesti haluansa osallistua vastaavalle tai samalle kurssille uudestaan, esimerkiksi kielitaidon vahvistamiseksi tai tutuksi tulleille, erittäin antoisina koetuille taideleireille. Pari haastateltavaa liitti innostuksensa jatkaa opintoja myös opettajaan: kurssin opettaja koettiin niin hyvänä, että erityisesti hänen kursseilleen haluttaisiin osallistua uudelleen – eräs maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluneista haastateltavista kertoikin jo toimineensa näin ja hakeutuneensa useamman kerran saman opettajan vetämälle kielikurssille.

SUURIN OSA haastatelluista totesi olevansa innostunut osallistumaan vastaavantyyppiselle kurssille, mutta lisäksi muille kursseille kurssitarjonnasta riippuen. Eräs haastateltavista kuvaili, että innostusta ruokkii erityisesti halu uusien asioiden kokeilemiseen. Hän liitti sen myös keskeisellä tavalla vapaan sivistystyön merkitystä yleisellä tasolla luonnehtivaksi piirteeksi:

HAASTATTELUOTE 13. *Kyllä innosti, mutta vielä ei ole löytynyt uutta kurssia. Ohjelma oli monipuolinen, kaikesta ei välttämättä tarvinnut tykätä, mutta oli kiva kokeilla. Oli kiva tutustua moneen lajiin. Innostus liittyy tähän, että ahaa, tällästäkin on olemassa. Ylipäänsä vapaa sivistystyö on tärkeä tässä, että se innostaa ihmisiä tekemään juttuja, mitä ei aiemmin ole tehnyt. Se on hieno asia.* (70-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen järjestämälle kädentaitojen kurssille.)

MYÖS tämän kysymyksen kohdalla keskusteltiin kurssimaksuista. Kulut vaikuttavat konkreettisella tavalla mahdollisuuksiin osallistua opintoihin myös jatkossa. Eräs maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluvista haastatelluista toi esiin, että innostusta osallistua ja opiskella löytyy, mutta mahdollisen kurssimaksun ohella osallistumiseen vaikuttavat esimerkiksi matkustuskulut, joihin pienituloisella ei aina itsestään selvästi ole varaa.

7.3 MITÄ KAUTTA SAIT TIETÄÄ KURSSISTA?

HAASTATELTAVAT olivat saaneet tiedon kursseista varsin monia kanavia pitkin. Esiin nousi yhteensä seitsemän eri kanavaa (ks. taulukko 8). Suurin osa mainitsi saaneensa tiedon oppilaitoksen tai järjestön esitteen kuten kurssiesitteen kautta, TE-toimiston kautta tai tuttavansa kautta. Osa oli saanut tiedon suoraan oppilaitoksesta, järjestöstä tai kurssin järjestämispaikasta (esim. maahanmuuttajanaisille suunnatusta monitoimikeskuksesta). Tieto kurssista oli huomattu myös sanomalehti-ilmoituksesta sekä kurssin järjestävän oppilaitoksen ja kohderyhmän sidosryhmän (esim. kaupungin maahanmuuttajainfo) verkkosivuilta.

VASTAUKSET kysymykseen, mitä kautta sait tietää kurssista, on koottu taulukkoon 8. Haastateltavia oli yhteensä 34, kun vastauksia kertyi 27. Puuttuvat vastaukset koskevat maahanmuuttajakohderyhmän ryhmähaastatteluita ja niiden osalta voinee olettaa, että tiedonsaantikanava on jonkun ryhmässä jo aiemmin mainitsema, mutta myös kieleen liittyvät seikat voivat osaltaan selittää asiaa.

Taulukko 8. Mitä kautta sait tietää kurssista?

Mainitut tiedotuskanavat	Vastausten esiintymismäärä	Kohderyhmät, joissa vastaus tuli esille	Oppilaitosmuoto, jonka koulutuksesta kyse
1. Oppilaitoksen tai järjestön esite, esim. kurssiohjelma	7	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
		Työttömät	
		Seniorit, eläkeläiset ja ikääntyneet	
		Oppimisvaikeuksia kokevat	Opintokeskus
2. Ystävän tai tuttavan kautta	4	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
			Opintokeskus
		Vailla jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret	Kansanopisto
3. TE-toimisto	4	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
4. Oppilaitoksen, järjestön tai kurssin järjestämispaikan verkkosivu	4	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
		Työttömät	
		Seniorit, eläkeläiset ja ikääntyneet	
5. Oppilaitoksesta, järjestöstä tai kurssin järjestämispaikasta	3	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
		Oppimisvaikeuksia kokevat	Opintokeskus
6. Sanomalehti	3	Työttömät	Opintokeskus
		Seniorit, eläkeläiset ja ikääntyneet	
7. Sidosryhmän verkkosivu, esim. kaupungin maahanmuuttajainfo	2	Maahanmuuttajat	Kansalaisopisto
Yhteensä	27		

7.4 TIESITKÖ OPINTOSETELITUESTA?

SUURIN OSA haastateltavista kertoi, ettei tiennyt opintoselituesta yleisesti eikä osallistumaansa kurssiin liittyen. Maahanmuuttajakohderyhmän ryhmähaastatteluihin osallistuneista (yht. n = 19, maahanmuuttajien kielikurssit) yksi toi esiin tietäneensä opintoselituesta (n = 1/19). Seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmän ryhmähaastatteluun osallistuneista (n = 5) yksi haastateltava toi esiin, että tiesi opintoselituesta, mutta ei tiennyt sen koskevan myös häntä itseään.

YKSILÖHAASTATTELUIHIN osallistuneista viisi totesi tietäneensä opintoselituesta (n = 5/10). Heistä neljä kuuluu työttömien kohderyhmään (n = 4/9). Kolme heistä oli osallistunut kansalaisopiston järjestämälle kurssille ja he olivat saaneet tiedon opintoselituesta kurssiesitteestä. Neljäs heistä oli osallistunut kansanopiston järjestämälle kurssille ja hän oli saanut tiedon työvoimatoimiston koulutusneuvojalta. Viides myöntävästi vastanneista kuului maahanmuuttajien kohderyhmään ja hän oli osallistunut opintokeskuksen järjestämälle kielikurssil-

le. Yhteensä siis kuusi haastateltavaa 34:sta kertoi tietäneensä etukäteen opintosetelituesta (n = 6/34, n. 18 %).

OPPIMISVAIKEUKSIA kokevien kohderyhmään kuuluvien haastateltavien (n = 2) osalta tuli esille, että kurssin tiedettiin olevan jollakin tavalla tuettu. Toisen tähän kohderyhmään kuuluvan haastateltavan kohdalla opintosetelituesta oli saatu tietää kurssille haettaessa. Heidän kohdallaan kyse oli opintokeskuksen järjestämästä taideleiristä.

VASTAUKSESTA kysymykseen ”tiesitkö opintosetelituesta?” voi vetää johtopäätöksiä liittyen kysymykseen, ”oletko ollut aiemmin opintosetelikursseilla?”. Edeltävään kysymykseen nähden johdonmukaisesti suurin osa haastateltavista vastasi tähän kysymykseen joko kieltävästi tai ”en tiedä”. Kolme haastateltavaa kertoi osallistuneensa myös aiemmin opintosetelikurssille (n = 3/34, n. 9 %). Myöntävästi vastannut kieliä opiskeleva maahanmuuttajaopiskelija kertoi opiskelleensa aiemminkin suomen kieltä opintosetelikurssilla ja seuraavansa aktiivisesti vastaavien kurssien ilmoittelua. Työttömien kohderyhmään kuuluva miesopiskelija kertoi osallistuneensa aiemmin ranskan kielen opintosetelikurssille kansalaisopistossa. Kolmas myönteisesti vastannut, työttömien kohderyhmään kuulunut naisopiskelija muisteli osallistuneensa flamenco-kurssille opintosetelituen avulla. Opintosetelituen kannustavuutta pohditaan myös tämän haastattelukysymyksen osalta osallistumissyiden yhteydessä luvussa 7.6.

7.5 TOIVEITA OPINTOSETELITUEN NÄKYVYYDEN PARANTAMISEKSI

YKSILÖHAASTATTELUISSA neljä haastateltavaa pohti omien kurssikokemustensa lisäksi myös opintosetelikurssien markkinointiin liittyviä teemoja (n = 4/34, n. 12 %). Haastatellut opiskelijat kaipaavat lisää näkyvyyttä opintosetelikursseille. Oppilaitosten näkökulmaa opintosetelikurssien markkinointiin ja sen haasteisiin käsiteltiin edellä luvuissa 4.3.3–4.3.4 ja 4.4.2. Niiden näkökulmasta tilanne on haasteellinen, sillä opintosetelikurssien kysyntä ylittää tarjonnan jo nykyisellään.

EM. HAASTATELTAVAT näkivät, että kurssien mainonta ei ole kovin laajaa siihen nähden, että kurssitoiminnan tavoite on tärkeä ja sen avaamat opiskelumahdollisuudet kiinnostaisivat varmasti entistä suurempaa osallistujajoukkoa. Esimerkiksi eräs haastateltavista ihmetteli, miksi opintosetelikoulutuksesta ja sen avaamista mahdollisuuksista ei tiedoteta laajemmin seuraavasti:

HAASTATTELUOTE 14. *Tietoa opintosetelistä kyllä kaipaa, että miten se omalla kohdalla vaikuttaa. Että miksi siitä ei kerrota avoimemmin? Moni ei myöskään tiedä opintokeskuksista tai tietääkö juuri muistakaan vapaan sivistystyön organisaatioista. Se tuntuu olevan monelle jotenkin sellaista tuntematonta aluetta. Että siinä on kehitettävää, kun on kuitenkin hienosta asiasta kyse. Että nää on huonosti informoituja eikä ihmiset tiedä, ei osaa hahmottaa, että mihin nää kuuluu. Mikä on se taho, joka tarjoaa tälläsen vaihtoehdon. Siinä on kehittämisen varaa. Myös järjestävät tahot voisivat saada enemmän, jos informoitaisiin enemmän ihmisille.* (70-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen kautta järjestetylle kädentaitojen kurssille.)

MAINOSTAMISEN puolesta puhuu myös toinen haastatteluesimerkki, jossa tulee selvästi esille myös kurssimaksun merkitys kynnyskysymyksenä opintoihin hakeutumiseen:

HAASTATTELUOTE 15. *Opintosetelikurssitoimintaa voisi mainostaa, koska raha on monelle kynnyskysymys. Joutilaita osallistujia löytyisi varmasti enemmän, varsinkin iäkkäissä.* (Noin 50-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen kautta järjestetylle kädentaitojen kurssille.)

7.6 OSALLISTUMISSYYT

7.6.1 MISSÄ MÄÄRIN OPINTOSETELITUKI ON VAIKUTTANUT OPISKELIJAN KURSSILLE HAKEUTUMISEEN? OPINTOSETELITUEN KANNUSTAVUUS

VAIKKA kovin moni haastatelluista ei ollutkaan tietoinen opintoselituesta (ks. luku 7.4), voi sillä silti väittää olleen merkittävä vaikutus kursseille hakeutumiseen ainakin niiden haastateltujen kohdalla, jotka mainitsivat alennetun kurssimaksun keskeisenä syynä kurssille hakeutumiseensa tai heidän kohdallaan, jotka pitivät tärkeänä mahdollisuutta saada opiskella ilman kuluja. He toisin sanoen eivät välttämättä olisi pystyneet osallistumaan kurssille ilman opintosetelitukea.

ESIMERKIKSI suurin osa maahanmuuttajien ryhmähaastatteluihin osallistuneista toi esiin pitävänsä erittäin tärkeänä mahdollisuutta opiskella ilmaiseksi tai mahdollisimman pienellä kurssimaksulla. Myös yksilöhaastateltu maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluva naisopiskelija toi esiin, että hän oli vertaillut erilaisia suomen kielen kurssien hintoja ja joutunut toteamaan monet niistä itselleen liian kalliiksi. Opintoselituen avulla hänen puolestaan on mahdollista myös jatkaa ja syventää kieliopintojaan. Tähän yhtyi myös työttömien kohderyhmään kuulunut, kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalla opiskellut haastateltava, joka oli vertaillut kielikurssien hintoja ja todennut yksityisten järjestäjien kurssit liian kalliiksi. Opintoselituen avulla hän sai mahdollisuuden kouluttautua ja opiskelu poiki hänelle jopa työpaikan (ks. haastatteluote 19). Seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluvat haastateltavat puolestaan korostivat mahdollisuutta monipuolisempaan harrastamiseen opintoselituen turvin. Esimerkiksi eräs haastateltava kuvasi, että tuki mahdollistaa useamman kurssin valinnan ja erilaisiin uusiin aiheisiin tutustumisen, mikä ei muutoin välttämättä olisi enää mahdollista kurssihintojen noustessa kaiken aikaa (60–69-vuotias nainen. Osallistunut kansalaisopiston järjestämälle senioreille kohdennetulle liikuntakurssille).

HINTAAN liittyviä osallistumissyitä toi maahanmuuttajien, työttömien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmien ohella esiin ilman jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten kohderyhmään kuulunut haastateltava. Yhteensä kurssimaksu tuli esille yhdeksässä haastattelukokonaisuudessa (n = 9/13) omaan osallistumiseen liittyen (ts. ei ainoastaan vastauksena kysymykseen, mitä mieltä olet kurssimaksuista, ks. liitteet 1–3).

OPINTOSETELITUEN kannustavuutta voi arvioida myös sen valossa, ovatko opiskelijat osallistuneet aiemmin vapaan sivistystyön opintoihin. Maahanmuuttajakohderyhmän ryhmähaastatteluihin osallistuneilta opiskelijoilta (n = 19) tietoa ei kerätty (ks. luku 6.5.1). Muista haastatelluista kuusi kertoi (n = 6/15), ettei ole aiemmin osallistunut laisinkaan vapaan sivistystyön opintoihin tai on osallistunut harvemmin kuin kerran vuodes-

sa. Viisi haastateltavaa kertoi osallistuvansa keskimäärin 1–2 kurssille vuodessa (n = 5/15) ja neljä enemmän kuin kolmelle kurssille vuodessa (n = 4/15). Näin ollen opintosetelituen voi nähdä kannustaneen ihmisiä hakeutumaan opintojen pariin, erityisesti ensimmäisenä mainitun ryhmän osuuden valossa.

7.6.2 KIINNOSTAVISTA AIHEISTA ELÄMÄNASENTEEN RUOKKIMISEEN

HAASTATELTAVIEN esiin nostamat osallistumissyyt mukailevat aiempia tutkimustuloksia (mm. Manninen & Luukannel 2008, 39–40). Osallistumissyiden erittely mukailee haastateltavien kuvailemia hyötyjä ja vaikutuksia, mistä voinee vetää johtopäätöksen, että opintosetelikurssit ovat tarjonneet niitä asioita, joita opiskelijat ovat kursseilta odottaneet ja lähteneet hakemaan.

OSALLISTUMISSYITÄ käsittelevien vastausten painopisteet vaihtelivat hieman eri kohderyhmien välillä, mutta kurssimaksuun liittyvän teeman ohella esiin nousi kolme muuta osallistumissyihin liittyvää pääteemaa, jotka yhdistivät eri kohderyhmiä. Ensimmäinen näistä on *kiinnostus kurssin aihetta kohtaan*. Se tulee vahvana esille maahanmuuttajaopiskelijoiden, työttömien, oppimisvaikeuksia kokevien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluvien haastateltavien kohdalla. Toinen useampia ryhmiä yhdistänyt osallistumissyy oli *halu saada vaihtelua ja aktiviteetteja arkeen* tai toisin muotoiltuna halu aktivoida itseä esimerkiksi välivuoden tai työttömyyden aikana (erit. työttömien sekä vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten kohderyhmät). Työttömien kohderyhmän haastateltavat toivat tähän teemaan liittyen esille myös työllistymiseen liittyviä syitä ja motivaattoreita (ks. esim. ote 19). Kolmas useampia kohderyhmiä yhdistänyt osallistumissyy liittyi *sosiaaliseen vuorovaikutukseen*. Se nousi esille erityisesti maahanmuuttajien ja työttömien kohderyhmien kohdalla.

Seuraavat haastatteluotteet havainnollistavat erityisesti toisena mainittua yhteistä teemaa, mutta esimerkiksi haastatteluote 18 havainnollistaa myös muita haastatteluissa esiin tulleita yleisiä osallistumissyitä kuten halua lisätä sosiaalista vuorovaikutusta. Otteet ovat peräisin vastauksista kysymykseen, miksi hakeuduit kurssille (ks. liite 1):

HAASTATTELUOTE 16. *Suomen oppiminen on tärkeää ja kurssilla on mukavampi olla kuin kotona yksin. Se on hyvää vaihtelua kotona istumiseen.* (Kommentti I maahanmuuttajakohderyhmän ryhmähaastattelusta. Kansalaisopiston kielikurssi maahanmuuttajille.)

HAASTATTELUOTE 17. *Kurssilla saa erilaista tekemistä ja olla erilaisessa ympäristössä koko viikon.* (26-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen järjestämälle kehitysvammaisten taideleirille.)

HAASTATTELUOTE 18. *Olen ollut työttömänä, ja vapaa-aikaa on ollut siksi runsaasti. Ajattelin, että liikuntakurssi olisi hyvä keino lisätä sosiaalista kanssakäymistä sekä edistää fyysistä ja henkistä hyvinvointia. Koska kurssi oli vielä ilmainen, ajattelin, että tällainen mahdollisuus täytyy hyödyntää.* (30-vuotias mies, osallistunut kansalaisopiston työttömien liikuntakurssille.)

HAASTATTELUOTE 19. *Työni ulkoistettiin ja jäin työttömäksi. En halunnut etsiä saman alan töitä, koska työ ei vastaa koulutustani ja selkävaivat haittaavat fyysistä työtä. Myöskin palkkaus on huono alalla. Näiden syiden vuoksi ensisijainen vaihtoehtoni oli hakeutua koulutukseen ja siten parantaa mahdol-*

lisuuksiani saada koulustani vastaavaa työtä. Työttömäksi jäätyäni hain ja pääsin työvoimatoimiston järjestämään toimistoalan koulutukseen, työharjoittelun suoritin ulkomailla. Tämän jälkeen hain [...] opiskelemaan opintosetelin turvin. Etsin myös yksityisiä kielikursseja, mutta totesin ne liian kalliiksi minulle. (50–59-vuotias mies, osallistunut kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalle.)

OSALLISTUMISSYITÄ voidaan tarkastella lyhyesti myös kohderyhmittäin niiltä osin, kun edellä kuvattuun on lisättävää:

Maahanmuuttajien kohderyhmän vastauksissa korostui kurssiaiheen eli kielen sekä kulttuurin oppimisen merkitys, kiinnostus saada arkeen uutta sisältöä ja aktiviteettia, sosiaalinen vuorovaikutus sekä oppimisen ilo. Maahanmuuttajien kielikurssit, joilla tutustutaan myös suomalaiseen kulttuuriin, nähtiin keskeisenä avaimena osallistua yhteiskuntaan sekä itsenäisempään toimintaan. Haastateltavat odottivat esimerkiksi saavansa kurssien kautta välineitä arjessa ja sen rutiineissa selviämiseen entistä paremmin ja itsenäisemmin. Kun oppii kieltä, on esimerkiksi helpompaa asioida kaupassa, apteekissa ja virastoissa.

Työttömien kohderyhmän vastauksissa nousi esiin kurssimaksuun, arjen aktivoimiseen, kurssiaiheeseen, sosiaaliseen vuorovaikutukseen, fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin, itsensä haastamiseen, elämäntilanteen muutokseen sekä työllistymiseen liittyvät osallistumissyyt (ks. esim. otteet 18–19).

Oppimisvaikeuksia kokevien vastauksissa korostuivat puolestaan kiinnostus aihetta kohtaan, kiinnostus saada arkeen vaihtelua tuovaa sisältöä ja aktiviteettia (ks. esim. ote 17), aiemmat myönteiset kurssikokemukset sekä oppimisen ilo.

Myös seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluneet haastateltavat kuvailivat osallistumissyitään varsin monipuolisesti. Haastateltavia yhdistäneinä osallistumissyinä nousivat esiin innostus kurssiaihetta kohtaan sekä halu oman hyvinvoinnin ylläpitämiseen ja itsensä aktiivisena pitämiseen. Lisäksi haastateltavat toivat kurssiaiheisiinsa liittyen esille esimerkiksi säännöllisen liikuntaan, tuttuun harrastusporukkaan sekä hyvään opettajaan liittyviä syitä. Yksilöhaastateltu tämän kohderyhmän edustaja nosti esille myös kekseliäisyyden ruokkimisen sekä halun toimia omalta osalta tee se itse- ja kierrätysasenteen puolesta. Jälkimmäisenä mainittua pohditaan polveilevasti muun muassa seuraavassa otteessa:

HAASTATTELUOTE 20. *Haluan tehdä itse ja pidän ideana siitä, että ideoidaan jostakin vanhasta jotakin uutta. Se on tällästä ekologista ja kierrätysideologistakin. Kaikkea ei tarvitse heittää roskikseen. Kyllä ihmisellä pitää olla kädentaitoja. Jos nyt esimerkiksi ajatellaan nykynuorisoa, niin kyllä sen tila vähän kauhistuttaa. Osa on kyllä hyvinkin intohimoisia, en mä sitä sano, mutta yleisesti ottaen tälläseen ei kyllä näytä olevan kiinnostusta. Kyllä nykyihmisen pitäisi osata tehdä jotakin, ettei esimerkiksi heti ole peukalo keskellä kämmentä, kun joku menee rikki. Sama pätee ruuanlaittoon ja moneen muuhun perustaitoon. Että kuvitellaan, että sähkö tulee töpselistä ja kun se ei ykskaks tulekaan, niin kaikki menee sekaisin. Siis sehän on riemullista, kun keksii ratkaisun johonkin ja ettei tarvitse ostaa heti uutta. Kädentaitokurssit on just tästä syystä hyviä. Opit materiaaleista ja työskentelytavoista ja niin edelleen.* (70-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen kautta järjestetylle kädentaitojen kurssille.)

Taulukko 9. Tiivistelmä keskeisistä teemoista liittyen osallistumissyihin.

1	Kurssimaksuun liittyvät osallistumissyyt
2	Kiinnostus kurssiaihetta kohtaan (kielen oppiminen, kädentaidot jne.)
3	Vaihtelua ja aktiviteetteja arkeen sekä halu aktivoida itseä (ml. työllistymismahdollisuudet)
4	Sosiaalinen vuorovaikutus
5	Oppimisen ilo
6	Arjessa pärjäämisen tai arkisten taitojen vahvistaminen (erityisesti maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluvien haastateltavien kohdalla, mm. kaupassa, apteekissa, virastoissa jne. asioimisen helpottuminen jne.).
7	Fyysinen hyvinvointi (erityisesti liikuntakurssille osallistuneiden haastateltavien kohdalla: työttömien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmien haastateltavat).
8	Henkinen hyvinvointi

7.7 MITEN SUHTAUDUT KURSSIMAKSUUN?

HAASTATELTAVAT toivat kurssimaksuun liittyviä näkökulmia esiin pohtiessaan opintosetelikurssille hakeutumisensa ja osallistumisensa syitä, mutta lisäksi heiltä kysyttiin suhtautumista opintosetelikoulutuksen kurssimaksuihin. Kysymys on toiminnan kehittämisen kannalta olennainen valtion määrärahojen supistuessa samanaikaisesti, kun kurssitoimintaan kohdistuu valtava kysyntä (ks. esim. taulukko 3). Haastatteluiden myötä tuli esille, että kursseja järjestävän oppilaitosväen ohella myös opiskelijat ovat pohtineet kysymystä kursseille sitoutumisen kannalta. Pieni kurssimaksu nähdään kannatettavana, jotta opiskelijat sitoutuisivat käymään kurssilla aktiivisesti eivätkä jättäytyisi pois kurssikerroilta. Tähän liittyvien haasteiden kanssa on kamppailtu erityisesti joillakin räätälöidyillä ja ilmaiseksi tarjottavilla opintosetelikursseilla. Kahdessa selvityshaastattelussa tuotiin esiin tällaisia näkökulmia. Esimerkiksi maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluva haastateltava näki, että *”5 euroa on sopiva, mutta olisin valmis maksamaan noin 20 euroa. Tällöin osallistumisia voisi olla enemmän ja ryhmähenki parempi”* (noin 30-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen järjestämälle kielikurssille).

VALTAOSA haastateltavista totesi, että alennettu kurssimaksu on tärkeä lähtökohta, mutta että he olisivat valmiita maksamaan pienen kurssimaksun. Kurssimaksun suuruuden todettiin riippuvan kurssista ja omasta mielenkiinnosta kurssiaihetta kohtaan (ks. esim. ote 21). Esiin tuli kuitenkin myös näkökulmia, jotka peräänkuuluttivat täysin ilmaisten kurssien tarpeellisuutta ja sitä, että maksut ovat monelle osallistumisen kynnyskysymys. Tätä korostettiin erityisesti toisessa selvityksen ryhmähaastatteluista, johon osal-

listui maahanmuuttajien kohderyhmään kuuluvia opiskelijoita.

ERÄS SENIORIEN, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuulunut haastateltava pohti kurssimaksujen ja opintosetelituen välistä suhdetta myös opintoihin kannustamiseen ja kannustavuuteen liittyen. Hän näki, että eri osapuolet saattaisivat hyötyä siitä, että kurssi-ilmoituksissa tuotaisiin selkeämmin esille, mikä on kurssin tuettu osuus. Tämä konkretisoisi potentiaalisille opiskelijoille sitä, että heidän opiskeluaan tuetaan taloudellisesti, jotta heillä olisi paremmat mahdollisuudet osallistua opintoihin. Haastateltava näki, että näin saattaisi olla mahdollista vahvistaa opintosetelituen kannustavuutta ja samalla koulutusta organisoivan tahon panostukset tulisivat selkeämmin esille.

HAASTATTELUISSA esiin tulleet kurssimaksuun liittyvät päänäkökulmat on ryhmitelty kohderyhmittäin taulukkoon 10.

HAASTATTELUOTE 21. *Mikäli voisin jatkossa osallistua minulle räätälöityyn koulutukseen, jossa voisin valita haluamani oppiaineet ja taso olisi minulle sopiva, niin silloin olisin valmis maksamaan opiskelusta. Kuinka paljon haluaisin maksaa kurssista riippuu siitä, minkälaista tukea saisin opiskeluun ja missä kurssi järjestetään, tapahtuuko opiskelu Suomessa vai ulkomailla. Myös opiskeluajan pituus vaikuttaa [...].*(50–59-vuotias mies, osallistunut kansanopiston kieli- ja kulttuurilinjalle.)

Taulukko 10. Suhtautuminen kurssimaksuun.

Kohderyhmä	Tiivistykset erilaisista näkökulmista	Näkemykset kurssimaksun suuruusluokasta
Maahanmuuttajat	On tärkeää, että kurssit ovat ilmaisia.	
	Pieni kurssimaksu on mahdollinen.	
	Pieni kurssimaksu on mahdollinen ja jopa kannatettava opiskelijoiden sitouttamiseksi.	5-20 euroa
Työttömät	Pieni kurssimaksu on mahdollinen, mutta se riippuu rahatilanteesta ja/tai kurssista.	5-20 euroa
	Kurssimaksu on mahdollinen, mutta se riippuu kurssitoteutuksesta.	
Oppimisvaikeuksia kokevat	Kohtuullinen kurssimaksu on mahdollinen ja perusteltu, erityisesti kun puhutaan leirimuotoisista kursseista.	100–150 euroa (viikon mittainen leirimuotoinen kurssi)
Seniorit, eläkeläiset ja ikääntyneet	Pieni kurssimaksu on mahdollinen, mutta se riippuu kurssista.	
Vailla jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret	On tärkeää, että kurssit ovat ilmaisia.	

7.8 MITÄ HALUAISIT OPISKELLA OPINTO-SETELIKURSSEILLA?

HAASTATELTAVILTA selvitettiin myös heitä kiinnostavia kurssiaiheita, joita tuotiinkin esille runsaasti. Haastatteluissa useampia kohderyhmiä yhdistäneitä kiinnostuksen kohteita olivat

- kielten kurssit (1. maahanmuuttajien, 2. työttömien, 3. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden sekä 4. vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten kohderyhmät),
- kädentaitojen kurssit (1. maahanmuuttajien, 2. työttömien sekä 3. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmät),
- IT-kurssit (1. maahanmuuttajien, 2. työttömien sekä 3. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmät).
- Ravinto- ja ruuanlaittoaiheiset kurssit (1. työttömien sekä 2. seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmät).

MAAHANMUUTTAJIEN kohderyhmän haastateltavat korostivat suomen kielen kurssien merkitystä ja tarpeellisuutta. Osa näki toimivana opintosetelikoulutuksen sisältöjen rakentamisen kohdennetusti juuri kielten perus- ja syventävien kurssien ympärille. Esimerkiksi opintokeskuksen kurssille osallistunut haastateltava piti erittäin tärkeänä mahdollisuuksia edetä kieliopinnoissa johdonmukaisesti perusteista syventävälle tasolle. Toisaalta ryhmähaastatteluissa esille tuli toisenkin tyyppisiä näkökulmia, jotka korostivat kurssien yleishyödyllisyyttä ja aktivoivaa luonnetta. Esimerkiksi eräs ryhmähaastatteluihin osallistunut haastateltava vastasi kysymykseen, mitä haluaisitte opiskella opintosetelikursseilla *”kaikkea hyödyllistä ja hyvää, emme halua istua kotona toimettomina”*.

SENIORIEN, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluva haastateltava puolestaan korosti valinnanmahdollisuuksien tärkeyttä, toisin sanoen sitä, että oppilaitosten monipuolisesta kurssivalikoimasta olisi mahdollista opiskella vapaavalintaisesti mitä tahansa kursseja opintosetelituen avulla. Hän näkee oman kohderyhmänsä kannalta tärkeänä vireän elämän ruokkimisen ja monipuolisen ennalta ehkäisevän toiminnan vireyden ylläpitämiseksi myös tulevaisuudessa.

MYÖS KURSSIAIHEISIIN liittyen haastatteluissa nousi esille taloudellisia näkökulmia. Eräs haastateltavista mietti, voisiko opintosetelikurssit avata työttömille mahdollisuuksia lisätienestien hankkimiseen:

HAASTATTELUOTE 22. Joo, innostus heräsi myös muuhun opiskeluun. Katselen jos löytyisi joku sopiva, esimerkiksi omaa luovuutta tukeva kurssi. Tai kun on työtön, jos olisi joku, mikä voisi auttaa toimeentulon hankinnassa, joku sellainenkin. Ei välttämättä päätoimista, mutta että lisätienestiä. (Noin 50-vuotias nainen, osallistunut opintokeskuksen kautta järjestetylle kädentaitojen kurssille.)

Haastateltavien näkemykset heitä kiinnostavista opintosetelikurssiaiheista on koottu kohderyhmittäin taulukkoon 11.

Taulukko 11. Mitä haluaisit opiskella opintosetelikursseilla?

Kohderyhmä	Aiheet	Mahdollisia tarkennuksia sisältöön
Maahanmuuttajat	Suomen kielen kurssit	Lisää perusteiden kursseja, kirjoittaminen, numerot; syventäviä kursseja: esim. kielioppisäännöt; kielen oppimistekniikoihin liittyvä kurssi
	IT-kurssit	Perusteet
	Englannin ja kädentaitojen kurssit	
Työttömät	Liikunta- ja tanssikurssit	Esim. kehonhuolto, jooga
	IT-kurssit	Esim. verkkosivujen rakentamisen perusteet, sähköinen markkinointi
	Erilaiset luovuutta tukevat kurssit; kädentaidot, kuvataide, musiikki; kielet; ravintoaiheiset kurssit; toimeentuloa edistävät kurssit	
Seniorit, eläkeläiset ja ikääntyneet	Kielten kurssit	Muutakin kuin englantia, esim. ruotsia ja espanjaa
	IT-kurssit	Perusteet
	Yhteiskunnalliset kurssit kuten EU-aiheiset kurssit	Kansantajuisempi lähestymistapa siihen, mistä EU:ssa oikein on kysymys ja kansainvälisen politiikan tulosta ihmisten arkeen.
	Kädentaidot; ravinto- ja ruuanlaitto-aiheiset kurssit; liikunta; kulttuurikurssit	
Oppimisvaikeuksia kokevat	Taide- ja musiikkikurssit	
Vailla jatkokoulutuspaikkaa olevat nuoret	Historian, kielten (englannin) ja matematiikan kurssit	

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

VAIKUTUKSISTA VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINTIIN

SELVITYKSEN VALOSSA opintosetelikoulutus on ollut vaikuttavaa niin yksilötasolta kuin koulutuspoliittiselta tasolta tarkasteltuna. Tässä selvitystyössä haastateltavien kuvailemat yksilön kokemat hyödyt ja vaikutukset korostuvat yhteisöllisiin hyötyihin ja vaikutuksiin nähden. Esimerkiksi Kirkpatrickin arviointimallin tasojen näkökulmasta aineisto antaa kuitenkin selkeitä viitteitä kursseilla opitun siirtämisestä käytännön toimintaan eli opintosetelikurssien hyödyt ja vaikutukset eivät ilmene ainoastaan mallin ykkös- ja kakkostason vaikutuksina vaan myös kolmos- ja nelostason vaikutuksina (esim. maahanmuuttajakohderyhmän kuvailemat kieleen ja kulttuuriin liittyvät hyödyt ja vaikutukset; työttömien sekä seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmien kuvailemat fyysisen kunnon ylläpitämiseen liittyvät hyödyt ja vaikutukset, sekä työttömien kohderyhmän kuvailemat työllistymiseen liittyvät hyödyt ja vaikutukset. ks. Kirkpatrickin mallista tarkemmin luku 5.2).

YKSILÖTASOLTA tarkasteltuna opintosetelikoulutus on tuottanut laaja-alaisia hyötyjä ja vaikutuksia kursseille osallistuneiden elämässä. Haastatteluissa esiin nousevat yksilötason vaikutukset, esimerkiksi toiminnallisuuteen sekä hyvinvointiin ja terveyteen liittyvät ennaltaehkäisevät vaikutukset ovat sellaisia, että ne heijastuvat myös yhteiskunnalliselle tasolle. Selvityksen tulokset ovat yhteneviä esimerkiksi aiemmin mainittujen BeLL-tutkimuksen (2014) tulosten sekä Mannisen ja Luukanteleen (2008) tutkimustulosten kanssa (ks. tarkemmin luku 5.3). Kokonaisuutena tarkasteltuna kursseille osallistuminen on vahvistanut osallistuneiden tunnetta elämän hallinnasta edistämällä niin henkistä, sosiaalista kuin fyysistä hyvinvointia sekä ruokkimalla halua opiskella ja harrastaa lisää. Osallistuneet ovat kokeneet saaneensa kiinnostavaa tekemistä, uusia tietoja ja taitoja sekä nauttineet mukavasta yhdessäolosta ja yhteisöllisyydestä.

HAASTATTELUT kertovat selvistä ja kokonaisvaltaisista vaikutuksista opintosetelikursseille osallistuneiden toimintakykyyn. Kursseilla on ollut sekä hyvinvointia ylläpitäviä että sitä luovia hyötyjä ja vaikutuksia, jotka jakautuvat selvityksessä neljään pääteemaan: henkiseen, sosiaaliseen ja fyysiseen hyvinvointiin sekä osaamiseen ja toiminnallisuuteen liittyviin hyötyihin ja vaikutuksiin. Suurimmiksi teemoiksi muodostuivat henkisen hyvinvoinnin sekä osaamisen ja toiminnallisuuden pääteemat eli niihin liittyviä hyötyjä ja vaikutuksia kuvailtiin haastatteluaineistossa eniten. Niiden alateemoista suurimpina nousivat esiin teemat, jotka käsittelevät 1. arjen rytmiin ja aktivoimiseen liittyvää hyvää oloa sekä oman vireystason nousua, ja 2. kurssiaiheisiin kiinnittyviä erilaisia suoria hyötyjä kuten kieli- ja kädentaitoja sekä niihin liittyviä seurannaisvaikutuksia kuten itsenäisempiä toimintamahdollisuuksia ja mahdollisuuksia arjen rutiinien tehokkaampaan hoitamiseen.

TIIVISTETTYNÄ haastatteluaineisto jakautui pääteemoihin seuraavalla tavalla (suluissa esitetään prosentuaalinen osuus kaikista hyötyihin ja vaikutuksiin liittyvistä lausumista, joita eriteltiin aineistosta yhteensä 166 kpl):

1. Henkisen hyvinvoinnin pääteema (42 %)

1.1. Arjen rytmiin ja aktivoimiseen liittyvä hyvä olo sekä oman vireystason nousu (16 %).
1.2. Motivoituminen ja innostuneisuus osallistua uusille kurssille (11 %).
1.3. Osallistumisesta seuraava hyvä ja iloinen mieli (7 %).
1.4. Itsetunnon vahvistuminen ja voimaantuminen esim. omien toimintamahdollisuuksien vahvistumisen myötä (5 %).
1.5. Oppimisesta nouseva ilo ja mielihyvä (3 %).

2. Osaamisen ja toiminnallisuuden pääteema (32 %)

2.1. Kurssiaiheisiin kiinnittyvät erilaiset suorat hyödyt kuten kieli- ja kädentaidot, ja niihin liittyvät seurannaisvaikutukset kuten itsenäisemmät toimintamahdollisuudet sekä arjen rutiinien tehokkaampi hoitaminen (20 %).
2.2. Laadukas opetus ja ohjaus avaimena oppimiseen ja osaamiseen (5 %)
2.3. Tiedonhaku- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittyminen (3 %).
2.4. Toiminta kansalaisena, erityisesti sellaisten kansalaisten perustaitojen kuin kielitaidon sekä kulttuuriosaamisen näkökulmasta (2 %). Kun haastateltavilta kysyttiin opintoseteli kursseilla opiskeltavista kiinnostavista aineista, nousi eräänä kiinnostuksen kohteena esiin myös politiikka ja kansalaisuuteen liittyvä poliittinen puoli, erityisesti EU:n vaikutus yksittäisen ihmisen elämässä (ks. taulukko 11).
2.5. Ammatillisen osaamisen vahvistuminen ja työllistymismahdollisuudet (2 %).

3. Sosiaalisen hyvinvoinnin pääteema (17 %)

3.1. Sosiaalinen vuorovaikutus, yhdessä tekeminen ja yhdessäolo: yleisluonnehdinnat liittyen yhdessäolosta ja tekemisestä sekä sosiaalisesta vuorovaikutuksesta seuraavaan mielihyvään (9 %).
3.2. Ryhmän tuki ja sen heijastuminen itsetunnon vahvistumiseen (3 %).
3.3. Kokemus ymmärretyksi ja kuulluksi tulemisesta osana ryhmässä toimintaa sekä opettajan vaikutuksesta (2 %).
3.4. Uudet tuttavuudet ja ystävyyssuhteet (2 %).

4. Fyysisen hyvinvoinnin pääteema (9 %).

Fyysisen hyvinvoinnin pääteema jäi selvityksessä suhteellisesti pieneksi perustuen muun muassa siihen, mille kursseille haastatellut olivat osallistuneet. Haastateltavista kahdeksan oli osallistunut liikuntakurssille (n = 8/34, 24 %). Fyysisen hyvinvoinnin pääteeman alateemat olivat seuraavat:

4.1. Fyysisen kunnon ylläpitäminen kurssin avulla: niin kurssin aikana kuin sen jälkeen kurssin innoittamana ja sieltä saatujen vinkkien avulla (6 %).
4.2. Vaivojen helpottaminen (2 %).
4.3. Omien rajojen koettelu ja oman itsen (fyysinen) haastaminen (1 %).

SELVITYKSEN avaamasta opiskelijanäkökulmasta opintosetelikoulutus on onnistunut vastaamaan koulutuspoliittisiin tavoitteisiinsa. Haastateltavien vastausten valossa tuen avulla on tavoitettu uusia opiskelijoita opintosetelikoulutuksen eri kohderyhmistä ja avattu opiskelumahdollisuuksia henkilöille, joille opinnot eivät muuten olisi taloudellisista syistä olleet mahdollisia (ks. esim. luvut 7.4, 7.6.1 ja 7.7). Näin tuki on vahvistanut merkittävällä tavalla koulutuksellista tasa-arvoa sekä kannustanut ja aktivoinut uusia opiskelijoita opintojen pariin. Selvitys vahvistaa aiempien selvitysten (OPM 2006; Saloheimo & Kaarlela 2010; Saloheimo 2014, 41–42) johtopäätöksiä, joiden mukaan taloudellinen tuki on merkittävä osallistumisperuste ja koulutuksen mahdollistaja vapaan sivistystyön opinnoissa aliedustetuille opiskelijaryhmille. Edellä mainitulla tavalla opintosetelikursseilla on haastattelujen valossa ollut myös hyvin keskeinen hyvinvointia ylläpitävä ja ruokkiva vaikutus. Kurssitoiminta on siis vaikuttanut merkittävällä tavalla ennaltaehkäisevästi osallistuneiden hyvinvoinnin ja terveyden kannalta ja se on ollut myös tällä tavoin yhteiskunnallisesti vaikuttavaa.

VAPAAN sivistystyön opintoseteliopinnot kiinnittyvät haastattelujen valossa kiinnostavalla tavalla myös vapaan sivistystyön perinteisiin arvolähtökohtiin, joissa korostuu kokonaisvaltainen sivistysprosessi sekä erilaisten voimaannuttavien kokemusten avaaminen opintoihin osallistuville. Näiltä osin koulutuksellisen tasa-arvon näkökulmasta opintosetelituen voi jopa väittää vahvistaneen vapaan sivistystyön koulutuksellista vaikuttavuutta. Edellä kuvatulla tavalla kurssien anti ei minkään selvitykseen osallistuneen kohderyhmän kohdalla ole jäänyt vain uusien tietojen ja taitojen opettelun tasolle vaan vaikutukset ovat olleet varsin kokonaisvaltaisia:

- Maahanmuuttajien kohderyhmän opiskelijoille kielitaitoa ja kulttuurin tuntemusta edistävät kurssit ovat avanneet merkittävällä tavalla itsenäisen toiminnan ja osallistumisen mahdollisuuksia. Jo tämä on vahvistanut opintoihin osallistuneiden henkilöiden itseluottamusta samoin kuin kursseilla syntyneet arvokkaat kokemukset siitä, että joku kuuntelee ja että tulen ymmärretyksi. Tässä haastateltavat korostivat erityisesti taidokkaan opettajan merkitystä.

- Myös työttömien kohderyhmään kuuluneet haastateltavat kuvailivat monipuolisesti opintosetelikurssien voimaannuttavia vaikutuksia. Liikuntakurssit ovat fyysisen hyvinvoinnin lisäksi virkistäneet mieltä sekä esimerkiksi vahvistaneet yhteenkuuluvuuden ja tuen tunnetta. Kielenopiskeluun sekä kädentaitoihin liittyvät kurssit ovat vahvistaneet osallistuneiden osaamista siten, että vaikutukset ovat heijastuneet myös työnhakuun ja työllistymiseen.

- Seniorien, eläkeläisten ja ikääntyneiden kohderyhmään kuuluneiden haastateltavien vastauksissa korostui uusien tietojen ja taitojen oppimisen ohella kurssien virkistävä ja ennaltaehkäisevä vaikutus. Kädentaitojen kursseille osallistunut korosti lisäksi myönteistä elämänasetta kannattelevia ja

kekseliäisyyttä ruokkivia vaikutuksia; liikuntakursseille osallistuneet puolestaan mukavaa yhdessä oloa, laadukasta opetusta sekä fyysisten vaivojen helpottamista.

- Oppimisvaikeuksia kokevien kohderyhmään kuuluneiden haastateltavien vastauksissa korostuivat ilo oppimisesta sekä uusista taidoista ja tuttavuuksista, hyvän yhteishengen merkitys sekä arjen vaihtelu ja arkea virkistävät ja monipuolistavat vaikutukset.

- Vailla jatkokoulutuspaikkaa olevien nuorten kohderyhmään kuulunut haastateltava korosti opintosetelikurssin avaamaa mahdollisuutta aktivoida itseä välivuoden aikana ja tämän merkitystä: vuosi oli ollut kokonaisvaltaisesti hyvä kokemus.

MIKÄLI VÄHEMMÄN aikuiskoulutuksen piiriin osallistuvien väestöryhmien osallistumista vapaan sivistystyön opintoihin halutaan edistää entistä tehokkaammin, näkevät selvitykseen osallistuneet haastateltavat tarpeellisena opintosetelikoulutuksen tiedottamisen kehittämisen sekä siihen panostamisen. Moni haastateltava ihmetteli, miksi opintosetelituesta ei tiedoteta enempää. Eräs haastateltavista ihmetteli näkyvyyteen liittyviä kysymyksiä vapaan sivistystyön kontekstissa yleisemminkin: vapaassa sivistystyössä tehdään arvokasta työtä, joka ansaitsisi nykyistä enemmän näkyvyyttä ja tunnettuutta (ks. luku 7.5).

OPPILAITOSTEN opintosetelitukeen liittyvät tiedottamiskäytännöt ovat vaihdelleet: osassa oppilaitoksia tuki on jaettu opiskelijoille opintomaksuihin sisäänrakennettuna siten, etteivät opiskelijat välttämättä ole tulleet tietoisiksi nauttimastaan tuesta. Opintosetelituen kannustavuuden ja sen arvioimisen näkökulmasta voi kysyä, onko tämän tyyppinen ratkaisu perusteltu. Toistaiseksi tilannetta selittää ainakin osaltaan resurssikysymykset. Jo tällä hetkellä opintosetelikursseihin kohdistuu kysyntä, joka ylittää tarjonnan. Toiminta on tavoittanut jo nykyisellään enemmän ihmisiä kuin joille on pystytty järjestämään tuettua koulutusta. (ks. lisää luvut 4.3.3–4.3.4 ja 4.4.2). Opintosetelikoulutuksen rahoituksen laajentamiseen kohdistuu näin painetta monesta näkökulmasta, jotka tulivat näkyviksi myös selvitys-haastatteluissa.

VAPAAN sivistystyön opintosetelikoulutus näyttäytyy selvityksen valossa yhteiskunnallisesti arvokkaana ja vaikuttavana toimintana, jonka jatkuvuuden merkitystä kaikki selvitykseen osallistuneet haastateltavat korostivat. Lisäresurssien ohella toiminnan johdonmukainen ja hallittu kehittäminen hyötyy vapaan sivistystyön oppilaitostyyppeihin, alueellisiin kysymyksiin, eri kohderyhmiin sekä oppilaitoshallinnon kokemuksiin paneutuvasta tutkimuksesta.

LÄHTEET

Atjonen, Päivi 2014 (tulossa). **Onko sivistyksen arviointi sivistynyttä?** Teoksessa J. Pätäri, A. Turunen & A. Sivenius (toim.) Sivistystyön vapaus ja vastuu -ohjelman verkkopamfletti 2014. Helsinki: VST.

BeLL 2014. **Benefits of Lifelong Learning. What is Adult Education for?** *<http://bell-project.eu/index.html>*. Vierailtu toukokuussa 2014.

Fields, Marion 2013. **Ei vain tätä päivää varten.** OK-opintokeskuksen ja sen jäsenjärjestöjen vuosien 2007–2009 koulutushankkeiden jälkikäteisarviointi. Helsinki: OK-opintokeskus. Saatavilla: *http://ok-opintokeskus.fi/hanketoiminnan-arviointi-2013*

Kil, Monika, Operti, Francesca & Manninen, Jyri 2012. **Measuring benefits of lifelong learning – BeLL-survey.** Lifelong Learning in Europe, 17 (3), 4-5.

Kirkpatrick, D. L. 1996. **Great Ideas Revisited.** Training & Development 50 (1), 54–59.

Kirkpatrick, D. L. 2000. **Evaluating Training Programs: The Four Levels.** Teoksessa Piskurich, G., Beckschi, P. & Hall, B. (toim.). The ASTD Handbook of Training Design and Delivery: A Comprehensive Guide to Creating and Delivering Training Programs-Instructor-Led, Computer-Based, or Self-Directed. New York: McGraw-Hill, 133–146.

Kouvo, Terhi 2014. **BeLL project: almost all benefit from liberal adult education.** News article. Lifelong Learning in Europe 29.1.2014.

Kumpulainen, Timo (toim.) 2012. **Koulutuksen tilastollinen vuosikirja 2011.** Koulutuksen seurantaraportit 2012: 5. Helsinki: OPH.

Manninen, Jyri & Luukannel, Saara 2008. **Omaehtoisen aikuisopiskelun vaikutukset. Vapaan sivistystyön opintojen merkitys ja vaikutukset aikuisten elämässä.** Helsinki: VSY.

Manninen, Jyri 2010. **Wider Benefits of Learning within Liberal Adult Education System in Finland.** In Horsdal, M. (Ed.). Communication, Collaboration and Creativity: Researching Adult Learning. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Manninen, Jyri 2012. **Liberal Adult Education as Civic Capacity Builder?** Lifelong Learning in Europe, 1/2012, 69–78.

Manninen, Jyri 2014. **Hyödyt on tutkittu.** Sivistys.net. Verkkoartikkeli. Saatavilla: *www.sivistys.net/nakokulma/hyodyt-tutkittu*

OKM 2014. **Vapaa sivistystyö.** OKM:n verkkosivu. Saatavilla: *http://okm.fi/OPM/Koulutus/aikuiskoulutus_ja_vapaa_sivistystyoe/aikuiskoulutusjaerjestelmae/vapaa_sivistystyoe/?lang=fi*

OPM 2006. **Opintoseteliavustusten kokeilusuunnitelma.** Helsinki: OPM.

OPM 2009. KEHO. **Vapaan sivistystyön kehittämisohjelma.** Saatavilla: *www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2009/Vapaan_sivistystyon_kehittamisohjelma.html*

Raivola, R., Valtonen, P. & Vuorensyrjä, M. 2000. **Käsitteet mallit ja indikaattorit koulutuksen tehokkuutta ja vaikuttavuutta arvioitaessa.** Teoksessa Raivola, R. (toim.). Vaikuttavuutta koulutukseen. Suomen akatemian koulutuksen vaikuttavuusohjelman tutkimuksia. Helsinki: Edita, 11–28.

Pantsar, Tytti. 2007. **Yhteenvetoa kansanopistojen opintosetelipilotista 2006.** Luonnos 4.5.2007

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. **KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto** [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Saatavilla: *www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus*

Saloheimo, Leena 2014. **Vapaan sivistystyön opintoseteliavustusten käyttö. Vuosina 2010 ja 2011 myönnetyt avustukset.** Käsikirjoitus. Helsinki: VST. (Julkaistu myöhemmin Saloheimo, Leena 2014. Vapaan sivistystyön opintoseteliavustuksen käyttö. Vuosina 2010 ja 2011 myönnetyt avustukset. Raportit ja selvitykset 2014: 10. Helsinki: OPH.)

Saloheimo, Leena & Kaarlela, Marika 2010. **Vapaan sivistystyön opintosetelityyppinen avustus 2007: selvitys avustusten käytöstä.** Helsinki: VSY.

Stoel, D. 2004. **The Evaluation Heavyweight Match.** T + D 58 (1), 46–49.

SVT 2014 a. **Suomen virallinen tilasto. Koulutuksen järjestäjät ja oppilaitokset** [verkkojulkaisu]. ISSN=1796-3796. 2013. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.6.2014]. Saatavilla: *http://tilastokeskus.fi/til/kjarj/2013/kjarj_2013_2014-02-13_tie_001_fi.html*

SVT 2014 b. **Suomen virallinen tilasto. Väestörakenne** [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-5379. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 6.6.2014]. Saatavilla: *www.stat.fi/til/vaerak/index.html*

Tiitula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna 2005. **Johdanto.** Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9-21.

Tiittula, Liisa, Rastas, Anna & Ruusuvuori, Johanna 2005. **Kasvokkaisesta vuorovaikutuksesta tietokonevälitteiseen viestintään. Virtuaalihaastattelun näkymiä.** Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 264–271.

Tilastokeskus 2014. **Tilastollinen tiedonkeruu.** Saatavilla: *www.stat.fi/virsta/tkeruu*

VN 2011. **Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma.** Helsinki: Valtioneuvosto.

VST 2014 (tulossa). **Vapaan sivistystyön oppilaitosten palvelurakenne - oppilaitosten koulutustarjonta.** Helsinki: VST.

LIITE 1. SUOMENKIELINEN HAASTATTELURUNKO.

Vapaa Sivistystyö ry
Fritt Bildningsarbete rf
Finnish Adult Education Association

Selvitystyö opintosetelitoiminnan vaikuttavuudesta
Selvitystyön tilaaja: Vapaa Sivistystyö ry
Selvitystyön toteuttaja: tutkija Jenni Pätäri (jenni.patari@sivistystyo.fi)
Huhtikuu 2014
Haastattelurunko

HYVÄ HAASTATELTAVA!

Haastattelu on osa selvitystyötä, jonka tarkoitus on tutkia opintosetelein tuetun koulutuksen hyötyjä ja vaikutuksia. Hyödyt, oppiminen ja vaikutukset voivat liittyä elämääsi hyvin monipuolisin tavoin: esimerkiksi henkilökohtaiseen hyvinvointiin ja kehittymiseen, arkipäivääsi, perheeseen ja ystävyyssuhteisiin, erilaisiin toimintamahdollisuuksiisi tai vaikkapa työhön. Tai nouseeko mieleesi jotakin muuta?

Raportti on valmistuttuaan (alkukesä 2014) mahdollista lukea Vapaa Sivistystyö ry:n verkkosivulta osoitteessa *www.sivistystyo.fi*. Vastaajan henkilöllisyys ei tule selvitysraportissa esille missään vaiheessa. Kysymyksissä, tiedusteluissa tai täydennyksissä voit olla yhteydessä selvitystyöntekijään Jenni Pätäriin sähköpostitse *jenni.patari@sivistystyo.fi*.

Lämmin kiitos osallistumisesta sekä hyvää kevään jatkoa ja pian alkavaa kesää!

Ohjeet, mikäli vastaat haastatteluun sähköisesti

Voit vastata jokaiseen kysymykseen niiden perään tässä lomakkeessa. Tai: voit vastata kysymyksiin sähköpostissasi esim. numeroimalla vastauksesi kysymysnumeron mukaan. Vastaa niin pitkästi kuin haluat. Kysymyksissä ole yhteydessä Jenni Pätäriin (jenni.patari@sivistystyo.fi tai puh. 045 236 4440). Kiitos!

I Haastattelurunko

1. Mitä iloa, hyötyä ja merkitystä käymästäsi kurssista on sinulle ollut?
   Mitä opit? Mitä muuta sait kurssin myötä?
2. Miksi hait ja lähdit mukaan kurssille?
3. Mitä kautta sait tietää kurssista?
4. Tiesitkö opintoselituesta?
5. Aiotko hakea myös jatkossa opintosetelikursseille tai muille kursseille?
6. Oletko tietääksesi osallistunut aiemmin opintosetelikurssille? Mikäli olet, niin mille kurssille?

7. Mitä haluaisit opiskella opintosetelikurssilla (ilmainen kurssi tai alennettu kurssimaksu)?
8. Osallistuisitko kurssille, jos joutuisit maksamaan kurssimaksun?
   Mikäli kyllä, kuinka paljon olisit valmis maksamaan kurssimaksua?

II Taustatietoja

1. Ikäsi:
2. Koulutustaustasi:
3. Viimeisin kurssi, jolle osallistuit (kurssin nimi ja järjestäjä):
4. Oletko opiskellut joillakin muilla kursseilla (esim. kansalaisopistossa, opintokeskuksessa, kansanopistossa tai kesäyliopistossa)? Esim. en lainkaan, harvemmin kuin kerran vuodessa, 1-2 kertaa vuodessa...

LIITE 2. HAASTATTELUTAPAAMISISSA HYÖDYNNETTY TAUSTATIETOLOMAKE

Vapaa Sivistystyö ry
Fritt Bildningsarbete rf
Finnish Adult Education Association

Sukupuoli		**Ikä**					
Nainen:	Mies:	Alle 29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79

Koulutustausta	
a) Perusaste (kansakoulu, kansalaiskoulu, keskikoulu, peruskoulu)	
b) Toinen aste (lukio, ammattikoulu)	
c) Korkea-aste (ammattikorkeakoulu, yliopisto)	
d) Joku muu, mikä?:	

Viimeisin opintosetelikurssi, jolle osallistuit
Oppilaitos:
Kurssi:
Ajankohta:

Osallistuisitko kurssille, jos joutuisit maksamaan kurssimaksun?	En	Kyllä
Mikäli kyllä, kuinka paljon olisit valmis maksamaan kurssimaksua?		

Oletko osallistunut aiemmin opintosetelikurssille? Mikäli kyllä, listaa oppilaitos, kurssi ja osallistumisvuodet (voit tarvittaessa jatkaa lomakkeen toiselle puolelle)		
En:	En osaa sanoa:	
Kyllä (listaus alla):		

Oletko opiskellut joillakin muilla kursseilla (esim. kansalaisopistossa, opintokeskuksessa, kansanopistossa tai kesäyliopistossa)?	
a) En lainkaan	
b) Harvemmin kuin kerran vuodessa	
c) 1-2 kurssilla vuodessa	
d) Enemmän kuin kolmella kurssilla vuodessa	
e) En osaa sanoa	

Vapaa Sivistystyö ry
Fritt Bildningsarbete rf
Finnish Adult Education Association

LIITE 3. APPENDIX 3. INTERVIEW QUESTIONS.

Vapaa Sivistystyö ry
Fritt Bildningsarbete rf
Finnish Adult Education Association

Research about the impact and effectiveness of voucher funded studies for the Finnish Adult Education Association

Researcher: Jenni Pätäri (jenni.patari@sivistystyo.fi)

April 2014

Research form: Introduction and interview questions.

DEAR INTERVIEWEE!

This interview is part of a research that examines the impact and effectiveness of voucher funded studies in Finnish liberal adult education (free courses or reduced course fees that are supported by the state of Finland). The benefits of your studies may relate to your life in various ways: for example your personal well-being, everyday life, family and friendships, the ways you can act as part of the Finnish society or in your working life. Or perhaps something else rises to your mind? Feel free to tell us about anything.

You can read the research report on the website of the Finnish Adult Education Association in June (www.sivistystyo.fi). The report will be in Finnish with English summary. The research data will be treated anonymously. For questions and complementary comments you can turn to the researcher Jenni Pätäri (jenni.patari@sivistystyo.fi).

A warm thank you for your participation and have a nice spring and summer!

Instructions if you are interviewed via e-mail

You can write an answer after each question on this form. Feel free to write as much as you like. Or you can write your answers on e-mail for example with the number identifier. For questions you can turn to the researcher Jenni Pätäri (jenni.patari@sivistystyo.fi, tel. 045 236 4440). Thank you!

I Interview themes

1. How have you benefitted attending this course? What have been the benefits of this course to you?
2. Why did you want to attend the latest course? What was the main reason?
3. How did you get to know about this course? Who told you about the course?
4. Did you know about the voucher support system (free course or reduced course fee provided by the state of Finland) behind the course?
5. Are you going to continue your studies on voucher courses or on some other adult education courses?
6. To your knowledge have you attended a voucher course before? If yes which courses have you taken?
7. What would you like to study on these voucher courses?
8. If the course had a small course fee would you had attended? What kind of fee would be suitable and why?

II Your background information

1. Your age:
2. Your education:
3. Latest course taken (the name of the course and the organization):
4. Your participation in other adult education courses in general (have you attended for example summer university courses, courses organized by adult education centers etc.?):

sivistystyo.fi